

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

TATAR TÜRKÇESİNDE İSİM CÜMLESİ

ALP EREN DEMİRKAYA

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ BİLİM DALI

EYLÜL 2014

TATAR TÜRKCESİNDE İSİM CÜMLESİ

Alp Eren DEMİRKAYA

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

EYLÜL 2014

Alp Eren DEMİRKAYA tarafından hazırlanan “Tatar Türkçesinde İsim Cümlesi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Feyzi ERSOY

Çağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan: Prof. Dr. Leylâ KARAHAN

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye: Yrd. Doç. Dr. Hüseyin YILDIRIM

Çağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 25/09/2014

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Hikmet KAVRUK Y.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kuralları çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Alp Eren DEMİRKAYA

25.09.2014

TATAR TÜRKÇESİNDE İSİM CÜMLESİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Alp Eren DEMİRKAYA

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eylül 2014

ÖZET

Tatar Türkçesinde isim cümlesinin incelendiği bu tezde öncelikle Türkiye gramerciliğinde ve Tatar gramerciliğinde isim cümleleriyle ilgili genel yaklaşımlara değinilmiştir. Daha sonra Türkiye Türkçesinde ve Tatar Türkçesinde yer alan cümle, cümlenin öğeleri ve cümle dışı öğeler konularına yer verilmiştir. Tezin “İnceleme” kısmında yüklem isminin türüne, cümlenin bağlanma şekillerine, yerine, anlamına ve zamanına göre isim cümleleri alt başlıklar hâlinde tasnif edilerek incelenmiştir. Tatar Türkçesine ait çeşitli eserlerden alınan isim cümleleriyle ilgili örnekler önce transkribe edilmiş, sonra da Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Böylece Tatar Türkçesinde isim cümlelerinin metinlerde nasıl kullanıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bilim Kodu : 303
Anahtar Kelimeler : Türkiye Türkçesi, Tatar Türkçesi, Cümle, İsim, İsim Cümlesi
Sayfa Adedi : 161
Danışman : Doç. Dr. Feyzi ERSOY

NOUN CLAUSE IN TATAR TURKISH

(Master Thesis)

Alp Eren DEMİRKAYA

GAZİ UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

September 2014

ABSTRACT

In this thesis, which studied Noun Clause in Tatar Turkish, the general approaches especially in Turkish grammar and Tatar grammar. Then the clauses, the properties of the sentence and the external factors of the sentence in Turkey Turkish and Tatar Turkish are mentioned. In the “research” part of the thesis, the noun clauses by grouping them according to the combination type of the sentence, meaning and the tense of verbs are studied. Examples from the different kinds of works Tatar Turkish are taken and these samples are transcribed they transferred in to Turkey Turkish and tried the subject to be understood well. Therefore tried to produce how the noun clauses are used in texts in Tatar Turkish.

Science Code : 303

Key Words : Turkey Turkish, Tatar Turkish, Clause, Noun, Noun Clause

Page Number : 161

Supervisor : Assost. Prof. Dr. Feyzi ERSOY

TEŞEKKÜR

Eğitim-öğretim sürecimde maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen sevgili aileme ve bu çalışmanın vücuda gelmesinde büyük emekleri olan danışman hocam Doç. Dr. Feyzi ERSOY ile ađdaő Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü hocalarıma teőekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	7
İSİM CÜMLESİ ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	7
1.1. Türkiye Gramerciliğinde ve Tatar Gramerciliğinde İsim Cümleleriyle İlgili Genel Yaklaşımlar.....	7
1.2. Cümle (Cümle).....	10
1.2.1. Cümlenin Öğeleri	12
1.2.1.1. Yüklem (Heber).....	13
1.2.1.2. Özne (İye)	15
1.2.1.3. Nesne (Temamlık)	16
1.2.1.4. Yer Tamlayıcısı	17
1.2.1.5. Zarf (Revüş).....	18
1.3. Cümle Dışı Öğeler (Modal Kisekler).....	19
2. BÖLÜM.....	21
İNCELEME.....	21
2.1. Yüklem İsmi'nin Türüne Göre İsim Cümleleri	21
2.1.1. Yüklemi Asıl İsim Olan Yüklemeler	21
2.1.1.1. Yüklemi İsim Olan İsim Cümleleri	21

2.1.1.2. Yüklemi Zamir Olan İsim Cümleleri.....	27
2.1.1.3. Yüklemi Nitelik İsmi Olan İsim Cümleleri	32
2.1.1.4. Yüklemi Bar (Var) ve Yuk (Yok) İle Kurulan İsim Cümleleri	40
2.1.1.4.1. Yüklemi Bar (Var) İle Kurulan İsim Cümleleri.....	40
2.1.1.4.2. Yüklemi Yuk (Yok) İle Kurulan İsim Cümleleri.....	44
2.1.2. İsim Soylu Kelime Gruplarından Oluşan Yüklemeler:	47
2.1.2.1. Yüklemi İsim Tamlamasıyla Kurulan İsim Cümleleri	47
2.1.2.2. Yüklemi Sıfat Tamlamasıyla Kurulan İsim Cümleleri.....	52
2.1.2.3. Yüklemi Edat Grubuyla Kurulan İsim Cümleleri.....	57
2.1.2.4. Yüklemi Bağlama Grubuyla Kurulan İsim Cümleleri.....	61
2.1.2.5. Yüklemi Unvan Grubuyla Kurulan İsim Cümleleri	64
2.1.2.6. Yüklemi Sayı Grubuyla Kurulan İsim Cümleleri	64
2.1.2.7. Yüklemi İkileme Yoluyla Kurulan İsim Cümleleri	64
2.1.2.8. Yüklemi Deyim Yoluyla Kurulan İsim Cümleleri	65
2.1.3.9. İsim Soylu Diğer Kelime ve Kelime Gruplarından Oluşan Cümleler	67
2.1.3.9.1. Yüklemi Pekiştirme Yoluyla Kurulan İsim Cümleleri	67
2.1.3.9.2. Yüklemi Fiilimsilerle Kurulan İsim Cümleleri.....	68
2.2. Cümlelerin Bağlanma Şekillerine Göre İsim Cümleleri	68
2.2.1. Bağlama Edatlarıyla Bağlanan İsim Cümleleri	68
2.2.1.1. “Ki” Bağlama Edatı İle Bağlanan İsim Cümleleri.....	69
2.2.1.2. Diğer Bağlama Edatlarıyla Bağlanan İsim Cümleleri	72
2.2.1.2.1. İsim-İsim Cümlesi Şeklinde Olanlar.....	73
2.2.1.2.2. Fiil-İsim Cümlesi Şeklinde Olanlar	78
2.2.2. Ortak Cümle Öğeleriyle Bağlanan İsim Cümleleri	83
2.2.2.1. Ortak Yüklemli İsim Cümleleri.....	83
2.2.2.2. Ortak Özneli İsim Cümleleri	89

Sayfa

2.2.2.3. Ortak Yer Tamlayıcı İsim Cümleleri.....	93
2.2.2.4. Ortak Zarflı İsim Cümleleri	97
2.2.3. Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan İsim Cümleleri	97
2.2.4. Anlam İlişkisiyle Bağlanan İsim Cümleleri	101
2.3. Yüklemin Yerine Göre İsim Cümleleri.....	104
2.3.1. Kurallı (Düz) İsim Cümleleri	104
2.3.2. Devrik İsim Cümleleri.....	108
2.3.2.1. Öznesi Sonda Olan Devrik İsim Cümlesi	108
2.3.2.2. Yer Tamlayıcısı Sonda Olan Devrik İsim Cümlesi	110
2.3.2.3. Zarf Tümleci Sonda Olan Devrik İsim Cümlesi.....	112
2.4. Anlamlarına Göre İsim Cümleleri.....	113
2.4.1. Olumlu İsim Cümleleri.....	113
2.4.2. Olumsuz İsim Cümleleri.....	118
2.4.2.1. Biçimce ve Anlamca Olumsuz İsim Cümlesi.....	118
2.4.2.2. Biçimce Olumlu Anlamca Olumsuz İsim Cümlesi	122
2.4.2.3. Biçimce Olumsuz Anlamca Olumlu İsim Cümlesi	123
2.4.3. Soru Yoluyla Kurulan İsim Cümleleri	127
2.4.3.1. Soru edatı -mİ ve Soru Kelimeleriyle Kurulan Soru Cümlesi.....	127
2.4.3.2. Vurgu Yoluyla Kurulan Soru Cümlesi	130
2.4.3.3. Girişik / Zincirleme Soru Cümlesi.....	132
2.4.3.4. Devrik Yapılı Soru Cümlesi	135
2.5. Zamanlarına Göre İsim Cümleleri	138
2.5.1. Yükleme Görülen Geçmiş Zamanla Kurulan İsim Cümleleri.....	138
2.5.2. Yükleme Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kurulan İsim Cümleleri.....	143
2.5.3. Yükleme Şimdiki-Geniş Zamanla Kurulan İsim Cümleleri.....	147

Sayfa

SONUÇ VE BULGULAR.....	153
KAYNAKLAR.....	159
ÖZGEÇMİŞ.....	161

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge 1. Yüklem İsmi'nin Türüne Göre İsim Cümlelerinin Metinlere Göre Dağılımı: .	156
Çizelge 2. Cümlelerin Bağlanma Şekillerine Göre İsim Cümlelerinin Metinlere Göre Dağılımı.....	157
Çizelge 3. Yüklem Yerine Göre İsim Cümlelerinin Metinlere Göre Dağılımı:.....	157
Çizelge 4. Anlamlarına Göre İsim Cümlelerinin Metinlere Göre Dağılımı.....	158
Çizelge 5. Zamanlarına Göre İsim Cümlelerinin Metinlere Göre Dağılımı	158

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklama
FE, SE	: EMİRHAN, Fatih. (2002). <i>Saylanma Eserler</i> , Kazan, 399 sayfa.
Gİs, E	: İSHAKIY, Gayaz. (2009). <i>Eserler</i> , Kazan, 559 sayfa.
Gİs, Z	: İSHAKIY, Gayaz. (1991). <i>Zindan</i> , Kazan, 671 sayfa.
Gİb, MİH	: İBRAHİMOV, Galimcan. (2007). <i>Mekaleler, İstelik-Hatireler</i> , Kazan, 544 sayfa.
Gİb, SE	: İBRAHİMOV, Galimcan. (2002). <i>Saylanma Eserler</i> , Kazan, 543 sayfa.
KN, SE	: NASIYRİ, Kayum. (2003). <i>Saylanma Eserler</i> , Kazan, 368 sayfa.
KT, SE	: TİNÇURİN, Kerim. (2003). <i>Saylanma Eserler</i> , Kazan, 496 sayfa.
MG, SE	: GALEV, Mehmut. (2002). <i>Saylanma Eserler</i> , Kazan, 576 sayfa.
MV, İY	: VELİEV, Mansur. (2007). <i>İdil Yarı</i> , Kazan, 461 sayfa.
TDK	: Türk Dil Kurumu
s	: Sayfa
vb	: Ve benzeri

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Tatar Alfabeti	Çeviri Yazısı
А а	A a
Б б	B b
В в	V v
Г г	G g
Д д	D d
Е е	Ė ė
Ж ж	J j
З з	Z z
И и	İ i
Й й	Y y
К к	K k
Л л	L l
М м	M m
Н н	N n
О о	Ů ů
П п	P p
Р р	R r
С с	S s
Т т	T t
У у	U u

Tatar Alfabeti	Çeviri Yazısı
Ф ф	F f
Х х	Ĥ ĥ
Ц ц	Ts
Ч ч	Ç ç
Ш ш	Ş ş
Щ щ	Şç
Ь ь	Yumuşatma işareti
Ъ ъ	Kalınlaştırma işareti
Ы ы	I ı
Э э	Ě ě
Ю ю	Yu/Yü
Я я	Ya/Ye
Ә ә	E e
Ө ө	Ů ů
Ү ү	Ů ů
Ж ж	C c
Ң ң	Ñ ñ
Һ һ	H h

GİRİŞ

Problem Durumu/Konunun Tanımı

Türkiye’de 1950’lerde Ahmet Cevat Emre’nin isim cümlesi konusunda yayımlamış olduğu iki makeden sonra isim cümlesi konusu üzerinde pek fazla durulmamıştır. Daha sonra yapılan çalışmalarda ise isim cümlesi gramer kitaplarında yalnızca terminolojiyle sınırlandırılmış, fiil cümlesi gibi geniş kapsamlı bir sınıflandırmaya tabi tutulmamıştır.

Türkiye’de isim cümlesi konusunda yapılan en kapsamlı çalışma 2010 yılında Mehmet Akif Kaya tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan çalışmadır¹. Tezde bu çalışmadan yararlanılmış, isim cümlelerinin tasnifi konusunda ise genel anlamda Leylâ Karahan’ın *Türkçede Söz Dizimi*² adlı kitabı esas alınmıştır.

Tezin konusu “Tatar Türkçesinde İsim Cümlesi”dir. Çalışmaya Tatar Türkçesi ile yazılmış metinleri temin etmekle başlanmıştır. Bu metinleri temin ederken eserlerin tek bir türe ait olmamasına özen gösterilmiş; roman, hikâye, anı, deneme, şiir ve tiyatro türüne ait farklı kaynaklar ışığında çalışmaya yön verilmiştir.

Tez iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye Türkçesinde ve Tatar Türkçesinde isim cümlesi konusunda yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra *cümle, cümlenin ögeleri, yüklem, özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf ve cümle dışı ögeler* başlıkları altında Türk ve Tatar gramerciliğinde bu kavramlar hakkında verilen tanımlamalardan hareketle cümle konusu çerçevelendirilmiştir.

Türkiye’deki gramerciler cümleyi yapısına, yerine, türüne, anlamına vb. ölçütlere göre sınıflandırmışlardır. Tatar gramerciliğinde ise ağırlıklı olarak cümle, yapısına ve anlamına göre tasnif edilmiştir. Tatar gramercileri cümleyi *basit* ve *birleşik cümle* olarak sınıflandırmışlar; isim cümlesi konusunu da bir temel unsurlu cümleler başlığı altında incelemişlerdir. Tatar gramercilerin birçoğu isim cümlesini Türkiye’deki gramerciler gibi,

---

¹ Kaya, M.A. (2010). *Tarık Buğra’nın “Küçük Ağa” Adlı Romanındaki İsim Cümleleri ve Bu Cümlelerin Türkçe Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Akartürk KARAHAN, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 235 sayfa.

² Karahan, L. (2007). *Türkçede Söz Dizimi* (On İkinci Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

isim ve isim soyundan olan diğerkelime veya kelime gruplarıyla kurulan cümleler olarak nitelendirmişlerdir.

Tezin ikinci bölümü ise “İnceleme” başlığı altında toplanmıştır. Taranan metinlerden elde edilen bulgular neticesinde isim cümlesi *türüne, cümlenin bağlanma şekillerine, yerine, anlamına ve zamanına* göre incelenerek kapsamlı bir çalışma ortaya koymaya çalışılmıştır. Ardından, taranan metinlerden elde edilen bulgular istatistikî verilerle desteklenerek isim cümlelerinin metinlerdeki kullanım sıklığı da tespit edilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkiye Türkçesindeki isim cümlesinden hareketle Tatar Türkçesi metinlerinden isim cümlelerini tespit etmek ve bu isim cümlelerinin kullanım şekillerini, işlevlerini ve fonksiyonlarını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Grammerlerde genel olarak “yüklemi isimle kurulan cümle”, “yüklemi isim veya isim soyundan kurulmuş olan cümle” ve “yüklemi ad olan cümle” şeklindeki tanımlamalarla sınırları çizilmiş, üzerinde yeteri kadar durulmamış olan isim cümlesi konusu incelenerek Tatar Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde isim cümlesi konusundaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tatar Türkçesinde fiil cümlesi gibi detaylı bir şekilde incelenmemiş isim cümlesi konusu etraflıca irdelenmiş; yapılan tasnif, açıklamalar ve verilen çok sayıda örnekle isim cümlesi konusunun ihmâl edilmemesi gereken konulardan biri olduğu gösterilmiştir. Çalışmanın Tatar Türkçesi dışındaki diğerk Türk lehçelerinde isim cümlesi konusunda araştırma yapmak isteyenler için de bir kaynak teşkil etmesi ümit edilmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Türkiye Türkçesinde isim cümleleriyle ilgili genel bir tarama yapıldıktan sonra Tatar Türkçesindeki isim cümleleri üzerine hazırlanan eserlerden tarama yapılmıştır. Tatar Türkçesi ile yazılmış olan Saylanma Eserler (Mehmut GALEV), İdil Yarı (Mansur VELİYEV), Saylanma Eserler (Kerim TİNÇURİN), Saylanma Eserler (Kayum NASIYRI), Saylanma Eserler (Galimcan İBRAHİMOV), Mekaleler, İstelik-Hatireler (Galimcan İBRAHİMOV), Saylanma Eserler (Fatih EMİRHAN), Zindan (Gayaz

İSHAKIY) ve Eserler (Gayaz İSHAKIY) adlı eserlerden isim cümleleri tespit edilmiş ve tespit edilen bu isim cümleleri transkribe edilerek Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Tatar Türkçesi ile yazılmış olan bu metinlerden fişlenen cümlelerin sayısı bir tablo hâlinde verilerek metinlerdeki isim cümlelerinin kullanım sıklığı da gösterilmeye çalışılmıştır.

Araştırma Örnekleme

Örnekleme Tatar Türkçesine ait dokuz eserden yararlanılmıştır. Bu dokuz eser roman, hikâye, piyes, şiir vb. farklı türdeki eserleri içerisinde barındırdığı için tercih edilmiş; bu sayede isim cümleleri konusu hem farklı yazarlardan hem de bu yazarların farklı türdeki eserlerinden tespit edilmiştir.

Örnekleme kullanılan eserler şunlardır:

1. Saylanma Eserler (Mehmut GALEV)

Eserde iki roman bulunmaktadır. İlk roman Galev'in *Bolgançık Yıllar (Karışık Yıllar)* adlı eseridir. Bu eser 19. yüzyıl sonunda Tatar halkının yaşanan büyük kıtlık neticesinde çektiği eziyetleri, açlıkla olan imtihanlarını ve bu sıkıntıların halka yansımalarını konu edinir. Romanın başkahramanı Sacide'dir ve eşi Safa ile olan münasebetlerinden hareketle sıkıntılı dönem içerisinde tüm Tatar halkının yaşadıkları romana yansımıştır.

İkinci roman ise *Möhacirler (Muhacirler)* adlı eserdir. Bu eserde, 19. yüzyıl sonunda memleketlerinde türlü baskılar altında ezilen ve bilhassa Hristiyanlaştırma politikaları neticesinde tek güvenilir yurt olarak gördükleri Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Tatar halkının yaşadıkları, çekmiş oldukları sıkıntılar anlatılmaktadır. 1897 yılında yapılan genel nüfus sayımında Hristiyan tebaanın fazla olduğunu kanıtlamak maksadıyla Çar ordusunun Hristiyanlaştırma politikasını uygulama adı altında Tatar köylerine ulaşip bu politikaya riayet etmeyenleri köy meydanında cezalandırdıkları, türlü kötülöklere kalkışarak halkı yıldırmaları eserde ana hatlarıyla anlatılan konular olmuştur. Ayrıca Galev'in kaleme aldığı bu eser tarihi gerçekleri yansıması bakımından önemli bir yer tutmaktadır.

2. İdil Yarı (Mansur VELİEV)

Eser *İdil yarı*, *Dalga* ve *Kaçmak* adlı povestler (büyük hikâyeler); *Gece Saat İki*de, *Boranlı Gece*, *Bir Aşkın Sonu*, *İkinci Kattaki Oda*, *Geçmiş Günler Buluşması*, *Yolunu Kaybetmek*, *Can Anuy*, *Yaltada* ve *Sabahki Vapur* novelleri (hikâyeler) ile «İdil» İçin *Mücadele*, *Tantana Oyunundan*, *Birkaç Söz Daha...*, *Fırtınaya Nasıl Yakalandım?*, *İsyancılar Yuvasında*, *Asker Giyimli Yürek*, *İnsan ve Ordu*, *Doğduğun Tarafa*, *Görev Devam Ediyor...*, *Tartışma! Tartışma!...*, *Gençler Toplanıyor...*, *İdareye Hazırlık...*, *Kanunlar Yanında*, *Düşünceler ve Kanıtlar*, *Resey Kanunları*, *Mücadeleye Tabiiyet Katılıyor*, *Sulov ve Diğerleri*, *Ben - Merkez Komitede*, *Resey Kongreye Vardığında* ve *Son Adımlar* hatirelerinden (hatıraları) oluşmaktadır. Bu eserinde umumiyetle aşk temasını merkeze alan Veliyev aşkın insan için en kıymetli, en büyük his olduğunu vurgular. Fakat zaman mefhumunun acaba bu büyük denizi yok etmekte olan tesirli bir güç mü olduğunu da sorgular. Ayrıca, insanların ağır, çalkantılı ve girift meselelerle yoğrulduğu bu dönemde yüreğinde saf ve gerçek aşkı muhafaza edebilme ihtimali var mıdır, yok mudur? diye düşünür. Bu eser povestler, noveller ve hatireler türlerini bünyesinde barındırmasıyla isim cümleleriyle ilgili örnekleri farklı türlerde görmemize katkı sağlamıştır.

3. Saylanma Eserler (Kerim TİNÇURİN)

Kerim Tinçurin'e ait *Sönen Yıldızlar* ve *İlk Çiçekler* adlı dramalar, *Mavi Şal* adlı melodrama, *Amerikan* ve *Yelkensizler* adlı komedi ile *Nazlı Damat* adlı komedi-mizah türündeki altı eserden oluşmaktadır.

4. Saylanma Eserler (Kayum NASIYRİ)

Eser *Kırk Vezir*, *Ebügalisina Kıssası*, *Efsane-i Cavad Gali Necad* ve *Fetnedil Kızı Giştab* adlı hikâyelerle; *Sarhoşluk Dönemi*, *Bunu Görüp Kavra...*, *Biri - Şakirt Sözü Olsa...*, *Onbeş Sene Çektim*, *Öğretmen ile Zengin Çocuğu*, *Ben - Kaviyim. Deli Buldum Kendimi...*, *Yâ Halk*, *Dinleyiniz!...*, *Sefer*, *Ehvali Şerabiddühan*, *Tatar Alimleri*, *Kazan Zenginleri*, *Doğu Alimleri*, *Teftiş el-Kitap el-Matbuat*, *Mülezzi Medar Yıl Vücut*, *Nisan Yağmuru* adlı deneme, eleştiri ve şiirlerden oluşmaktadır.

5. Saylanma Eserler (Galimcan İBRAHİMOV)

Bu eserde, Sadık adındaki halka hizmet etme arzusuyla yanıp tutuşan ümit dolu bir insanın çocukluk arkadaşı Gıylman ile karşılaşınca yaşadığı şaşkınlık ve hayâl kırıklığının anlatıldığı *Ateşi Sönen Cehennem*; eskiyi muhafaza etmek isteyen Celed Mulla, Gerey Mirza ve eşleriyle yenilik taraftarları olan Sabir, Zıya, Gosman, Selim ve Kamile'nin aralarında geçen mücadelenin konu edildiği *Genç Yürekler*; İhtiyar Eptireş ve oğlu Vahit'in ağır hayat şartları ve fakirlik karşısında umutlarını yitirmek üzere olduklarını anlatan *Bekleyenler*, Hafız adındaki bir gencin Bibiesma adındaki kıza âşık olmasına rağmen başka bir kızla görücü usulüyle evlendirilmeye çalışılmasının ve yine Tatarlar'da kız isteme geleneklerinin, köy hayatının ve sosyal hayatın anlatıldığı *Köy Çocukları*; Türkler için toprakla birlikte en önemli değer olan atın ve ona olan tutkunun anlatıldığı *Almaçuar*; realizm ve romantizmin iç içe olduğu ve beş çocuğun dostluğunun, kardeşliğinin ve gelecekteki hayatlarının kaleme alındığı *Kızıl Çiçekler* ile Kazak kızı Karlıgaçın Âşkı ve mutluluğu için verdiği mücadeleden hareketle nesiller arasındaki çatışmanın ve bağımsızlık şuurunun işlendiği *Kazak Kızı* adlı hikâyelerden oluşmaktadır.

6. Mekaleler, İstelik-Hatireler (Galimcan İBRAHİMOV)

Bu eser, Galimcan İbrahimov'a ait ve yine onun hakkında yazılmış çeşitli makalelere, çağdaş olan yazarların onunla ilgili anılarına, Tatar ve Başkurt yazarları başta olmak üzere farklı milletlerden yazarların gazete ve dergilerde paylaşmış oldukları deneme yazılarıyla konferanslardaki konuşmalarından müteşekkildir.

7. Saylanma Eserler (Fatih EMİRHAN)

Yeniliğe karşı olan eski kafalı bir mollanın betimlendiği *Fethulla Hazret* romanı ile birlikte *Hayat*, *Arefe Gecesi Rüyamda*, *Tatar Kızı*, *Rahat Gün*, *Gabdilbastıyr Aşkı*, *Semigulla Bey*, *O Öksüz Çocuk Şu!*, *Kurban*, *Necip*, *Çocukların Adası*, *Çiçekler Getiriniz Bana* ve *Şerigulla Bey* adlı hikâyelerden oluşan bir eserdir.

G.3.8. Zindan (Gayaz İSHAKIY)

Zindan başlığı altında toplanmış olan bu eserde *Zindan, Hayat mı bu?, Tatar Akli, Medrese Talebesi, Başkurt Bahtı, Beklenen Gelin, Şakirt Ağabey, Sünnetçi Dede, Yün Çizme, Ustazbike* ve *O Henüz Evlenmemişti* adlı nesirler; *Aldım-Verdim, Tartışmak, Kıyamet, Züleyha* ve *Can Bayeviç* adlı sahne eserleriyle birkaç makaleden oluşmaktadır.

G.3.9. Eserler (Gayaz İSHAKIY)

Bu eserde *Eve Doğru, Güz, Lokman Hekim, Tatar Kızı* ve *Tövbe Eden Kadın* adlı nesirlerle *Dalganın İçinde, Can Bayeviç, Hayat Yolunda* ve *Ulu Muhammet* adlı sahne eserleri mevcuttur. Farklı türdeki eserleri içerisinde barındırması yönüyle bu eser tezde kullanılmıştır.

1. BÖLÜM

İSİM CÜMLESİ ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

1.1. Türkiye Gramerciliğinde ve Tatar Gramerciliğinde İsim Cümleleriyle İlgili Genel Yaklaşımlar

Türkiye’de yapılan gramer çalışmalarında isim cümlesiyle ilgili yapılan genel yaklaşımlar şu şekildedir:

Korkmaz “yüklemi çekimli bir fiil değil ad veya ad soylu bir kelime olan ve cevher fiili eklerinin geniş zaman, şimdiki zaman ve geçmiş zaman çekimleri ile yargıya bağlanan cümlelerin isim cümlesi olduğunu” belirtmiştir (Korkmaz, 2007: 8).

Ergin “yüklemi, fiil unsuru isim fiil ile bir isim unsurundan mürekkep olan cümlelere isim cümlesi dendiğini, isim fiilin yüklem fiil kısmını, isim unsurunun ise yüklem isim kısmını teşkil ettiğini” belirtmiştir. Ona göre isim fiili bildirme fiili olduğundan isim cümlesinin yüklemi *yüklem ismi* ile *bildirme unsurundan* meydana gelir (Ergin, 2005: 403).

Gülensoy “fiili ek fiil (imek fiili/cevher fiili/varlık fiili/ekeylem) ya da hüküm bildiren isim soylu bir kelimeyle kurulan cümleye isim cümlesi dendiğini” vurgulamıştır.

Gencan, Bilgegil, Özkan, Sevinçli ve Delice yüklemi, isim soyundan bir kelime veya kelime grubu ile ona ilâve edilmiş ek fiilden meydana gelen cümlelere, *isim cümlesi* dendiğini söylemişlerdir (Gencan, 1980: 83; Bilgegil, 1982: 53; Delice, 2012: 162, Özkan ve Sevinçli, 2013: 157).

Karaörs “fiil unsuru, isim fiilin ekleşmiş şekli olan bildirme unsuru ile bir ismin birleşmesinden oluşan cümlelere isim cümlesi dendiğini” vurgulamıştır (Karaörs, 1993: 46).

Kahraman ise yüklemi bir addan ya da ad görevli bir ögeden oluşan cümlelere ad cümlesi demiştir (Kahraman, 2001: 201).

Atabay, Özel, Çam ve Banguoğlu yüklemi bir isim olan cümleye isim cümlesi dendiğini söylemişlerdir (Atabay, Özel ve Çam, 2003: 79; Banguoğlu, 2007: 535).

Karaaağaç “ad cümlesinin bir yapma veya olma değil, bir var oluş bildirdiğini; bunun sebebinin de taşıdığı tek eylemin var oluş bildiren bir ana yardımcı eylem olduğunu” belirtmiştir (Karaağaç, 2012: 521).

Karahana göre isim cümlesi, yüklemi bir isim veya isim grubu olan cümlelerdir. İsim ve isim grupları, “-i-” ek-fiili ile görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman kipinde çekime girerek yüklem görevi yaparlar. İsim cümlelerinde, kip eki taşımayan yüklem, geniş zaman kipindedir. Bu ve diğer bazı kiplerde, anlamı pekiştirmek veya yükleme *ihtimal* anlamı katmak üzere *-Dir* eki de kullanılır. (Karahan, 2007: 96)

Karahan isim cümlesiyle ilgili tanımlama yaptıktan sonra isim cümlesinin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

“a. İsim cümleleri, genellikle iki ögeden, özne ve yüklemden meydana gelir:

Şiir kalpten kalbe geçen bir hadisenin lisan hâlinde tecellî edişidir.

b. İsim cümlelerinde zarf ve bulunma hâli ekli yer tamlayıcıları da sık kullanılır:
Anadolu’da dağların ve köylerin sonsuz bir biteviyeliği var.

Eylül sonunun bu kapanık ve serin gününde bahçenin bütün ağaçları durgun ve karanlık.

c. İsim cümlelerinde genellikle nesne bulunmaz. Yüklemi yapma ve yaptırma bildirmeyen bir cümlede yüklem nesneye ihtiyacı yoktur. Buna rağmen yüklemi “borçlu” kelimesi olan cümleler, şu örneklerde olduğu gibi nesne almaktadır:

Ben en güzel ve en dinlendirici uykularımı sinemanın ipek yastıklar gibi başın arkasına yığılan yumuşak karanlığına borçluyum.

İstanbul peyzajındaki asil hüznü biz bu iki ağaçla çam ve fıstık çamlarına borçluyuz.

ç. İsim cümlelerinde yönelme ve uzaklaşma hâli ekli yer tamlayıcıları da seyrek bulunur:

Kendi kendileriyle dolu olanlarda başkalarına yer yoktur.

Güneşe, yağmura, her şeye karşı en basit koruma tertiplerinden yoksun idiler.

d. Yapısında bulunma hâli ekli yer tamlayıcısı bulunan isim cümlelerinde özne, genellikle yüklem önünde bulunur:

Evin birkaç yüz adım uzağında, ovaya inen dik yokuşun başladığı noktada onun kendi taş kulübesi de vardır.

e. En çok kullanılan isim cümleleri, çeşitli kiplerdeki “var”, “yok” isimlerinin yüklem olduğu cümlelerdir:

*Hava güzel olduğu hâlde, ortalıkta gizli bir hüznün vardı.
Arkadaşları arasında hiç tanıdığı yoktu.”* (Karahana, 2007: 97-99).

Tatar gramerciliğinde ise isim cümlesiyle ilgili genel yaklaşımlar şu şekildedir:

Selimov *Tél Gıylëmë Tërminnarı Süzlëğë*'nde isim cümlesini, temel ögesi isim veya isimleşmiş diğer sözlerle kurulan en az bir temel ögeden oluşan cümle olarak nitelendirmiştir. Genelde bu tür cümlelere *atav cümle (isim cümlesi)* dendiğini söylemiştir (Selimov, 2005: 47).

Zekiyev, Safiullina, İbrahimov ve Zinnetullina *Rus hem Tatar Tëllerënëj Çağıştırma Sintaksısı* adlı eserlerinde *atav cümle* olarak terimlendirdikleri isim cümlelerini, bir sustavlı (özne veya yüklemden en az birinin cümlede bulunması şartıyla oluşan cümleler) cümlede isim veya isim soyundan olan sıfat, zarf ve zamirle kurulan cümleler olduğunu belirtmişlerdir (Zekiyev, Safiullina, İbrahimov ve Zinnetullina, 2007: 104).

Kurbatov, *atav cümleler* olarak nitelendirdiği isim cümlelerinin yüklem olmadan yalnızca özneyle kurulduğunu ifade etmiştir. Kurbatov, isim cümlesinde öznenin hem kendine ait olan özelliklerini hem de yüklemeye ait olan özellikleri tek başına taşıdığını vurgulamıştır (Kurbatov, 2002: 137).

Validov, isim cümlelerinin sıfat ismi, zarf ismi, sayı ismi ile şahıs ve soru zamirlerinin kullanılmasıyla oluştuğunu söylemişlerdir (Validov, 2007: 117-188).

Nebiullina, *nominativ* cümleler dediği isim cümlelerini temel ögesi isimler, zamirler, sayılar, sıfatlar ve ismin yerini tutan diğer sözlerle kurulan cümleler olarak nitelendirmiştir. İsim cümlelerinin semantik açıdan bir düşüncenin özetini verdiğini ifade eden Nebiullina bunun yanında toponimik (yer isimlerinin kökenini ve anlamlarını inceleyen bilim) ve onomastik (dilbilimin özel isimleri inceleyen dalı) anlamları da yüklendiğini ifade etmiştir.

Yapı bakımından ise isim cümlelerini beş başlık altında toplamıştır: 1) En az bir temel ögeyle kurulan; 2) Şahıs zamirleri ve bir temel ögeyle kurulan; 3) Tamlamalarla ve bir temel ögeyle kurulan; 4) Sıfat-Fiil ve bir temel ögeyle kurulan; 5) İşaret ifadesi veren kelime, sıfat ve zamirle kurulan isim cümleleri (Nebiullina, 2009: 81).

1.2. Cümle (Cümle)

Bir fikri, bir hareketi, bir düşüncüyü, bir duyguyu ve bir hadiseyi tam olarak hüküm hâlinde ifade etmeye yarayan kelime grubu cümledir (Karaörs, 1993: 36; Ergin, 2005: 398; Karahan, 2007: 9; Erkul, 2007: 1; Özkan ve Sevinçli, 2013: 116).

Bir yargıyı dinyelende soruya yer bırakmayacak şekilde *oluş* veya *kılış* bildiren çekimli bir fiille sonuna cevher fiili getirilen ve durum bildiren bir isimle kullanılan kelimeler dizisine *cümle* denir. Cümle yerine bazı araştırmacılar *tümsöz* ve *tümce* terimlerini de kullanmışlardır (Delice, 2012: 150).

Bir ya da birçok sözcükten oluşan yargılı anlatım birimi tümcedir (Atabay ve diğerleri, 2003: 17).

Yargı biçiminde oluşan insan düşüncesinin, insanın istek ve özlemlerinin dile yansımış biçimine cümle denir (Kahraman, 2001: 170).

Kendi kendine yeten bir yargı bir *cümle* sayılır. Cümle konuşan kimsenin kafasındaki bir düşüncüyü bütünüyle dinleyene aktarma yeterliğinde bir söyleyiş birliği olup bu sebeple genişletilmiş, daha başka üyeler almış bir yargı öbeğidir. Bir tek yargıdan ibaret olabileceği gibi iki, üç ve daha ziyade yargının birleşmesinden de meydana gelmiş bulunabilir (Banguoğlu, 2007: 522-523).

İki unsur arasındaki olumlu veya olumsuz ilgiyi -sözünü dinleyende soruya yer bırakmayacak şekilde tam olarak- haber veya dilek yoluyla ifade eden kelimeler dizisine cümle denir (Bilgegil, 1982: 12).

Cümle, varlığın var olduğu (ad cümlesi) veya hareket ettiği (eylem cümlesi) konusundaki bilgilerin dildeki karşılıklarıdır. Sözler ve söz öbekleri, varlık hakkındaki bilgilerin adları; cümleler ise, varlığın eylem adlarıdır (Karaağaç, 2012: 499).

Karahan cümlelerin özelliklerini şu şekilde sıralar:

“a. Cümle, yargı bildiren kelime ve kelime grupları ile kurulur. Cümlelerin kurulabilmesi için yargı bildiren çekimli bir fiil veya isim yeterlidir. En küçük cümle, bu özelliğe sahip tek kelimelik cümledir. Bu cümlelerin anlamları, metin içinde önceki ve sonraki cümlelerin yardımıyla tamamlanmaktadır: *Doğruldu. ÖS*

b. Varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketleri karşılayan bütün kelime ve kelime gruplarına, ekle veya eksiz olarak yargı yüklemek ve böylece bu yapıları cümleye dönüştürmek mümkündür. Meselâ; “- *Adın ne? - Rüstem.*” HEA

c. Bir soruya karşılık olarak kullanılan “evet, hayır” gibi sözler de cümle değerindeki yargılı sözlerdir: -*Kuzum... Bir şeye mi darıldın? - Hayır! PS (Bir şeye darılmadım.)*

ç. Cümlede yargı bildiren öge, yüklemdir. Cümle, yüklem üzerine kurulur. Bu öge, ihtiyaca göre başka ögelerle desteklenir: *Yakalamışlar. Himmet çocuğu / yakalamışlar. Düşmanlar, / Himmet çocuğu / yakalamışlar. HEA*

d. Bir metin içinde geçen bazı cümlelerle karşılıklı konuşmalarda kullanılan soru ve cevap cümleleri, bazen sadece yüklemden meydana gelebilir. Böyle bir cümlelerin anlamı, yanındaki veya yakınındaki bir cümle ile tamamlanır: - *Bugün o doktorun annesi gelmedi mi? - Geldi. (Bugün o doktorun annesi geldi.) PS*

e. Yüklemin anlamı, “özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf” adı verilen ögelerle tamamlanır. Geçişli fiil cümleleri, bütün ögeleri alabilir: *Hiçbir zaman (z), / kader (ö) / bizi (n) / senden (yt) / ayırmasın (y).* YKB

f. Cümlelerin ikinci derecede önemli ögesi *öznedir*. Öznenin varlığı, tek kelimelik bir cümlede dahi yüklem taşıdığı şahıs ifadesinden anlaşılabilir. Meselâ “Geldik.” cümlesinde “-k” şahıs eki “biz” öznesini; “Gel.” cümlesinde teklik 2. şahıs emir kipindeki yüklem de “sen” öznesini işaret eder. Ancak cümleler, aşağıdaki örnekte olduğu gibi öznesiz de kurulabilmektedir: *İkinci kata yayvan ve geniş merdivenlerle çıkılır. AŞH*

g. Nesne, geçişli fiil cümlelerinde bulunur ve bu cümlelerin zorunlu ögesi veya ögelerinden biridir. İsim cümlelerinde ve geçişsiz fiil cümlelerinde nesne bulunmaz: *Bütün ova (ö), / billur döşenmiş gibi (z) / parlıyordu (y).* AHT

ğ. *Yer tamlayıcısı ve zarf*, cümlede yüklem niteliğine göre, zorunlu veya yardımcı öge olarak yer alır: *Birden (z) / yanında (yt) / Türkçe bir lâkırdı (n) / işitti (y).* RHK

Yüklemi isim olan cümlelerde yer tamlayıcısı ve zarf, genellikle yardımcı, bazen de zorunlu ögelerdir.

h. Ögelerin dizilişindeki genel eğilim şöyledir: *Yüklem, cümlelerin sonunda bulunur. Belirtisiz nesne ve bazı zarflar, yüklem yanına yer alır. Diğer ögelerin yeri değişkendir. Genellikle vurgulanmak istenen öge, yüklem yanına bulunur.* Bu genel eğilime rağmen, değişkenlik, cümlelerin bütün ögelerini kapsayabilir. Aynı kelimelerle kurulmuş birden çok cümledeki anlam farkı, ögelerin söz dizimindeki yerlerinden anlaşılabilir: *Yiğit bu akşam tiyatroya gidecek (Başka yere değil, tiyatroya). / Bu akşam tiyatroya Yiğit gidecek (Başkası değil, Yiğit). / Yiğit tiyatroya bu akşam gidecek (Başka zaman değil, bu akşam).*

1. Cümle vurgusu, sözlü anlatımda anlamın belirlenmesine yardım eder ve genellikle yüklem üzerinde bulunur. Vurgu, gerektiğinde belirtilmek istenen öge üzerine çekilebilir. Aynı kelimelerden oluşan ve öge dizilişi aynı olan cümlelerde, cümle vurgularının yerini değiştirerek farklı anlamlar elde etmek mümkündür: *Zeynep bu romanı okudu (Başka romanı değil, bu romanı okudu.) / Zeynep bu romanı okudu (Başkası değil, Zeynep okudu).”* (Karahan, 2007: 10-13).

Tatar terminolojisinde “*cümle*”, “*cümle*” terimi ile ifade edilmektedir. Konuşanın fikrini ve duygusunu ifade etmesine yarayan ve varlıkla olan münasebetini bildiren söz dizisidir. Cümle basit ve birleşik cümle olmak üzere ikiye ayrılır (Selimov, 2005: 39).

1.2.1. Cümlenin Öğeleri

Cümlenin öğeleri iki çeşittir: Esas öğeler, tamamlayıcı öğeler. Esas öğeler, yüklem ve öznenen; tamamlayıcı öğeler de, tümleçlerden meydana gelmektedir (Bilgegil, 1982: 13).

Cümlenin yapısında bir yüklem ile yüklem anlamını çeşitli bakımlardan tamamlayan başka öğeler bulunur. “Özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf” adı verilen bu öğelerin varlığı, sayısı ve yeri, yüklem anlamına, soy ve çatı bakımından niteliğine ve ihtiyacına göre değişir. Öğeler, cümle içinde zorunlu veya yardımcı öge olarak görev yaparlar (Karahana, 2007: 13).

Fiil ve fâil cümlenin esas unsurları; nesne, zarf ve yer tamlayıcısı da cümlenin yardımcı unsurlarıdır (Ergin, 2005: 398).

Cümlenin öğeleri, söz öbekleri, niteleyen-nitelenen, tamlayan-tamlanan öğelerinden oluşur. Cümlenin de tek niteleneni, tek tamlananı vardır; o da yüklemidir. Özne ise, cümlenin diğer temel ögesidir. Bu iki öge, cümlenin temel öğeleridir. Bu iki temel öge dışında, cümlenin üç tamlayanı vardır (Karaağaç, 2012: 501).

Dizdaroğlu cümlenin temel öğelerini yüklem ve özne; yardımcı öğelerini ise nesne, belirteç tümleci, dolaylı tümleç ve ilgeç tümleci olarak belirtmiştir (Dizdaroğlu, 1976: 11).

Banguoğlu 1. olan ne?, 2. kılan kim?, 3. kimi, neyi etkiliyor, 4. kimle, neyle ilgili? 5. oluş hâl ve şartları? sorularına cevap teşkil eden basit bir cümlenin 5 üyesinin olduğunu öne sürmektedir: 1. yüklem, 2. kimse, 3. nesne, 4. isimleme, 5. zarflama (Banguoğlu, 2007: 524).

Korkmaz ise özne, fiil, nesne, tümleç ve zarfı temel öge, ünlem ve bağlaçları ise yardımcı öge, cümle dışı ögesi olarak kabul etmiştir (Korkmaz, 2007: 55).

Karaörs cümlelerinin esas unsurlarının fiil ve özne, yardımcı unsurlarının ise nesne, yer tamlayıcısı ve zarf olduğunu belirtmiştir (Karaörs, 1993: 36).

Türk gramerciliğinde yapılan sınıflandırmaların birçoğunda özne ve yüklem cümlelerinin temel öğeleri; zarf, nesne ve yer tamlayıcısının ise yardımcı öğeler olduğu kabul edilmiştir.

Tatar Türkçesine baktığımızda ise Tatar dilcisi M.Z. Zekiyev 1984'te yayımladığı "Hezërgë Tatar Edebiy Tëlä Sintaksısı hem Punktuatsiyesë" adlı eserinde cümle unsurlarını şu şekilde tablolaştırır:

a. Ana unsurlar (Baş kisekler)

1. Özne (İye) 2. Yüklem (Heber)

b. Yardımcı unsurlar (İyerçën kisekler)

1. Tamlayan (Ayırğıç) 2. Nesne (Temamlık) 3. Zarf (Hel) 4. Ara söz (Anıklağıç)

c. Modal unsurlar (Modal kisekler)

1. Ünlemler (İndeş süz) 2. Cümle başı edatları (Kërëş süz) (Kerimoğlu, 2006).

Nebiullina da *Gadi Cümle Sintaksısı* adlı eserinde bu tasnifi kabul eder.³ Zekiyev'in tasnifine baktığımızda Tatar Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak yardımcı öğelerde tamlayan (ayırğıç) ve ara söz (anıklağıç) öğelerinin olduğunu görmekteyiz.

Alparov da cümlelerinin unsurlarını ana ve yardımcı unsurlar olmak üzere ikiye ayırır. Ana unsurlara özne (*ıye*) ve yüklemi (*heber*) dâhil ederken nesne (*temamlık*), tamlayan (*ayırğıç*), açıklayıcılar (*açıklavlar*) ve yardımcılarına bağlanan yan unsurları (*yardemlëklerge beylengen iyerçinler*) da yardımcı unsurlar olarak belirler (Kerimoğlu, 2006).

1.2.1.1. Yüklem (Heber)

Cümlede eylem ya da oluş bildiren ve cümlelerinin bildirdiği yargıyı üzerinde taşıyan öğedir (Kahraman, 2001: 172).

Karahan, yüklem özelliklerini şu şekilde sıralar:

³ G.E.Nebiullina, *Gadi Cümle Sintaksısı*, Kazan, KDV Neşriyatı, 2009, s. 24.

“Yüklem, genellikle cümlenin sonunda bulunur. Ancak bir anlamı öne çıkarma, vurgulama ihtiyacı, özellikle şiirde ahenk endişesi vb. sebepler, diğer öğelerin olduğu gibi yüklemde yerini değiştirebilmektedir: *Sakla samanı, gelir zamanı* (Atasözü)

Bir cümlede birden fazla özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf bulunabilir. Ancak yüklem tektir. Bir söz dizisi içindeki yüklem sayısı, cümle sayısını gösterir: *Yol onun, varlık onun, gerisi hep angarya / Yüz üstü çok süründün, ayağa kalk Sakarya!*

Yüklemde yapıları diğer cümle öğelerinin de belirleyicisidir. Meselâ yüklemi geçişsiz fiil veya isim olan bir cümle, nesne almaz: *İki üç gündün beri sert bir kış rüzgârı esiyor. AH*

Bazı cümlelerde yüklem, kelime veya kelime grubu olarak yer almaz. Böyle cümlelerin anlamı bağlamdan anlaşılır ve cümle, dinleyenin, okuyanın muhayyalesinde tamamlanır. Bu cümleler, *kesik cümlelerdir*: *Şimdi korkunç bir sükût... İki genç boyunları bükülmüş, kalpleri durmuş, gözleri fırlamış düşünüyorlardı.*

Bazı kesik cümlelerde anlam, önceki cümlenin yardımı ile tamamlanır: *Bilmiyorum aradan ne kadar zaman geçti. Belki altı ay... Belki bir yıl.*

Daha çok karşılıklı konuşmalarda kullanılan yüklemsiz cümleler de birer kesik cümledir. Böyle cümlelerde yüklem, önceki cümleden anlaşılabilir: *-Ne yazıyorsun? -Bu odada gördüklerimi (yazıyorum).*

Art arda sıralanmış bazı cümlelerde yüklem veya yüklemde bir parçası ortak olabilir: *Senelerden beri hasretini çektiği şehir bu şehir (değil mi idi), senelerden beri acısını ruhunda taşıdığı ev bu ev değil mi idi?*

İsim veya fiil cinsinden kelime grupları yüklem olabilir: *Bin yıldan uzun bir gecenin bestesidir bu. (yüklem: isim tamlaması) / Karşımda kandillerin titrek ışığında dönen, değişen, süzülen, âdeta maddî varlıklarından ayrılan bu insanlar, gerçekten aşk şehitleri olmuşlardı. (yüklem: birleşik fiil)*

Yüklem, ekle veya eksiz olarak yargı yüklenmiş bir fiil veya isimdir.” (Karahan, 2007: 14-18).

Tatar terminolojisinde “yüklem”, “*heber*” terimi ile ifade edilmektedir. Yüklem, cümlede özne hakkında bilgi veren ve yine özne ile birbirine bağlanan yargı ifade eden sözdür. Fiil yüklemi ve isim yüklemi olmak üzere iki türe ayrılır. Cümle içerisindeki dizilişinde ise basit, birleşik ve sıralı yüklem oluşur (Selimov, 2005: 126).

Nebiullina da Selimov’a yakın bir tanım verdikten sonra yüklemi şu şekilde sınıflandırmıştır:

“Yüklem:

1) Fiil Yüklemi: a. Basit Fiil Yüklemi, b. Sıralı Fiil Yüklemi, c. Birleşik Fiil Yüklemi

2) İsim Yüklemi: a. Basit İsim Yüklemi, b. Sıralı İsimYüklemi, c. Birleşik İsim Yüklemi

Fiil Yüklemine fiille kurulan, İsim yüklemine ise fiil dışında kalan sözcük veya söz birliğiyle kurulan cümleler olarak nitelendirmiştir.

Basit Fiil Yüklemine yüklem fiili yalnızca bir sözcükten oluşur: *İnsan tabiyattan zorluğu, mücadeleyi ve sabrı öğrenir. (F. Yarullin)*

Sıralı Fiil Yüklemi, birbirine bağlı söz birliklerinden (*sıralı fiiller, deyimlerden*) oluşur: *O, etrafa göz attı. (G. Beşirov)*

Birleşik Fiil Yüklemine ise basit ve sıralı fiil yüklemelerinin temelinde oluştuğunu belirtir. Birleşik Fiil Yüklemine de kendi içerisinde 4 gruba ayırır:

a. İşlemin yerine getirilme derecesini bildiren yüklem: Bu yüklemde birleşik fiil yüklemine gelen yardımcı fiil başlamak, devam etmek, tamamlamak vb. manaları üstlenir: *Son günlerde yurda güzellik geliverdi. (G. Gobey)*

b. Tasarlama manasını veren yüklem: Bu tür yüklemeler dilek, niyet, ihtimal vb. durumları bildirir. Bunun gibi fiil yüklemeleri içerisinde *tıyış, gerek, bul-, bil-, -idi, al-, gör-* yapılarını bulundurmaz: *Halk iyi düşünmüş, köyüne, yurduna, suyuna güzel isimler verebilmiş. (E. Yeniki)*

c. Zaman bildirici yüklem: Bunlar öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi, geniş zamanın hikâyesi, gelecek zamanın hikâyesi vb. zamanları bildirir. Yapısında *-idi* veya *bul-* yardımcı fiili bulunur: *Mesela, bana gelince, bu defteri kurcalamayı seviyordum. (E. Yeniki)*

ç. Birbirini takip eden veya paralel süreçleri bildiren yüklemeler: Bunun gibi birleşik yüklemeler *-ıp/-ip/-p* veya *-a/-e* zarf fiilleri ile yardımcı fiillerin birleşmesinden oluşur: *Ben kütüphaneye girip çıktım; Gazize orada yalnız oturuyordu. (Ş. Kamal)* (Nebiullina, 2009: 28-30).

Nebiullina isim yüklemine de 3 başlık altında toplar:

Basit İsim Yüklemi: Yüklemi tek bir sözcükten oluşan yüklemelerdir.

Sıralı İsim Yüklemi: Birbirine bağlı kelime gruplarından (*sıralı sözler, deyimler vb.*) oluşur: *Bizim güzellerimiz doğup büyüdükları yerdedirler. (M. Yunus)*

Birleşik İsim Yüklemi: Basit ve sıralı isim yüklemelerinin temelinde oluşur. Birleşik isim yüklemelerinin yapısında edatlar, fiilimsiler ve şahıs zamirleri bulunur.”

1.2.1.2. Özne (İye)

Cümlede yapanı veya olanı karşılayan öge, *öznedir*. Özne, yüklemine gösterdiği kılışı, oluşu ve durumu üzerine alır (Karahana, 2007: 18).

Öznenin en önemli niteliği, genellikle yalın hâlde bulunmasıdır; yükleme de bu şekilde bağlanır. İsim hâl eklerini almaz; ancak iyelik ve çokluk eklerini alabilir (Özkan ve Sevinçli, 2013: 126).

Delice, özneyi gerçek özne dışında beş gruba ayırır:

“*Dolaylı Özne*: Yüklemi *edilgen çatılı kılış* fiilinden oluşan cümlelerde, çatının özelliğinden dolayı özne bulunmaması gerekiyorken özne tanımına uyan isim unsurunun sonuna *-CA* eki veya iyelikle

çekimlenebilen tarafından kelimesi ulanarak söylenmesi yoluyla cümleye girmiş öznelerdir: “*Bu kardeşimiz [hainlerce] katledildi.*”

Pekiştirmeli Özne: Kılış fiillerinin yüklem olduğu cümlelerde, şahıs ekini pekiştiren zamirler ile pekiştirme edatı öbeğinden oluşan öznelerdir: “*Toplantıya [Ahmet / de] geldi.*”

Gizli Özne: Gereklilik kipi 3. teklik çekimiyle oluşturulmuş cümleler aslında 3. tekil kişiyi karşılar bir şekilde kullanılmayabilir. Bu tür çekimlerin 1. ve 2. kişileri karşılması durumunda özne belirsiz kalmaktadır: “*Çarşıya gitmeli.*”

Yaptıran Özne: Yüklemi ettirgen çatılı kılış fiillerinden oluşan cümlelerde dilbilgisine göre özne gibi duran ancak öznenin tanımına uymayan yalın isimlerdir: “*[Ahmet] odunu yılların oduncusu Seyfi'ye kırdırdı.*”

Yapan Özne: Yüklemi ettirgen çatılı kılış fiillerinden oluşan cümlelerde gramerce yalın olması gereken fakat öznenin tanımına uymayan yaptıran öznenin dışında yönelme hâli ekiyle çekimlenebilen ancak öznenin tanımına uyan özneler bulunmaktadır. Bu tip öznelere yapan özne denmelidir: “*Ahmet odunu yılların oduncusu [Seyfi'ye] kırdırdı.*” (Delice, 2012: 156-157).

Yüklemi, isim soyundan bir kelime veya onun teşkil ettiği gruplardan biriyle ek fiilden meydana gelen cümlelerde özne; şahsa delâlet eden ve çoğul hâlde bulunan bir isim veya zamir ise, yüklem de çoğul olur. “Bizim öğrenciler, çalışkandırlar.” cümlesinde görüldüğü gibi. Aynı tarz yüklem; özneleri -çoğul olsa bile- insanın dışında kalan bir varlık veya niteliğe delâlet ederse tekil hâlde kullanılır. Nitekim “Bu bölgede kayalıklar yalçıdır.” deriz (Bilgegil, 1982: 15).

Türkiye Türkçesindeki “özne” terimi Tatar terminolojisinde “*ıye*” terimi ile karşılanmaktadır. Cümlenin iki temel ögesinden biri olup cümlenin diğer öğelerine ihtiyaç duymadan, yüklemle bağlanan temel ögedir. Özne, isimler ve isim manasındaki diğer söz öbeklerinden oluşur. Bir sözcük ile ifade edilirse basit özne, birden fazla sözle ifade edilirse sıralı özne diye adlandırılır (Selimov, 2005: 48).

1.2.1.3. Nesne (Temamlık)

Yüklemi geçişli fiil olan bir cümlede, bu yüklemün etki alanını ifade eden kelime veya kelime grubu nesneyi teşkil eder (Bilgegil, 1982: 31).

Nesneler, anlam ve yapı bakımından iki değişik özellik gösterir; bu yüzden, iki çeşide ayrılarak incelenirler:

“Belirtili Nesne: Cümleyi söyleyen ve dinleyen kişiler tarafından, nitelikleri iyice bilinen, özel bir varlığın ya da kavramın karşılığı olan nesneye *belirtili nesne* denir. Belirtili nesne görevindeki adlar, adın nesne durumu ekini almış olur.

Belirtisiz Nesne: Cümleyi söyleyen ya da dinleyen kişilerin, özelliklerini tam bilmediği, genel bir varlığın ya da kavramın karşılığı olan nesneye *belirtisiz nesne* denir. Belirtisiz nesnelere herhangi bir durum eki almamış adlardan oluşurlar; dolayısıyla, eksiz nesne durumunda bulunurlar.” (Kahraman, 2001: 190).

İsim cümlelerinde genellikle nesne bulunmaz. Yükleme yapma ve yaptırma bildirmeyen bir cümlede yüklem nesneye ihtiyacı yoktur (Karahana, 2007: 98).

Tatar terminolojisinde “*nesne*”, “*temamlık*” terimi ile ifade edilmektedir. Cümlelerin hareket bildiren ögesinin bildirdiği ve varlığın yaptığı işten doğrudan etkilenen yardımcı ögedir (Selimov, 2005: 107).

1.2.1.4. Yer Tamlayıcısı

Cümlede yönelme, bulunma ve uzaklaşma bildirerek yüklemi tamamlayan öge, yer tamlayıcısıdır. Bu öge, bazı cümlelerin zorunlu, bazılarının da yardımcı ögeleridir (Karahana, 2007: 29).

Özkan ve Sevinçli yer tamlayıcısının özelliklerini şu şekilde sıralarlar:

Bir cümlede birden fazla yer tamlayıcısı bulunabilir. Bu yer tamlayıcılarının aynı hâl ekini taşımaları gerekmez: *Sen de geçebilirsin yardan, / anadan, / serden...* (Arif Nihat Asya)

Art arda sıralanan cümlelerde cümlelerin ögeleri gibi, yer tamlayıcıları da "ortak" olabilir: *Muhtelif kabileler, burada birikiyor, toplanıyor, kabarıyor; Homeros'un "bin bir sesli öge" dediği bir poyrazlı deniz manzarasını gösteriyordu.* (Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

İsim hükmündeki bütün kelime grupları bazı çekim eklerini alarak yer tamlayıcısı olabilirler: *Ben garip çizgilerle uğraşırken başbaşa / Rastlamıştım duvarda bir şair arkadaşta:* (yer tamlayıcısı, sıfat tamlaması)

Yönelme, bulunma ve ayrılma durumu eklerini taşıyan bazı kelime ve kelime grupları şekil, zaman, tarz, nicelik vb. durumları bildirdiklerinde yer tamlayıcısı değil, zarf olurlar: *Yedinci günün sonunda çivi yazısının harflerini çözmüş.* (İskender Pala-Babilde Ölüm İstanbul'da Aşk)

Yer tamlayıcıları, kendilerini açıklayıcı ögelerle birlikte bulunabilirler: *Bu ikisinin arasında, boşlukta sallıyorum.* (Ahmet Hamdi Tanpınar-Saatleri Ayarlama Enstitüsü)

Cümle çözümlemelerinde yer tamlayıcılarını bulmak için yükleme “*nereye, nerede, nereden; kime, kimde, kimden, neye, nede, neden*” gibi sorular yöneltilir. (Özkan, Sevinçli, 2013: 149-154).

Türkiye Türkçesindeki yer tamlayıcısı (*dolaylı tümleç*) Tatar Türkçesinde cümlelerin yardımcı öğelerinden olan zarf (*revěş*) başlığı altında incelenmektedir.

1.2.1.5. Zarf (Revěş)

Zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesi, *zarftır* (Karahana, 2007: 32).

Karahana zarfın özelliklerini şu şekilde sıralar:

“a. Zarf görevi yapan kelime ve kelime grupları yüklemi zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek tamamlar: *Toprak **derin derin** ürperdi.* (*tarz*)

b. İsimler eksiz veya yön, eşitlik, vasıta hâli ve diğer bazı hâl ekleriyle; fiiller de zarf-fiil ekleriyle cümlede zarf görevi yapar: *Kurduğun devlet **asırlarca** / **muzaffer** yürüdü.*

c. Bir cümlede aynı veya ayrı türden birden fazla zarf bulunabilir. Aynı cinsten zarfların bir arada bulunduğu bir cümlede, genellikle zaman zarfı diğer zarfların önünde yer alır. Miktar bildiren zarflar ise yüklem hemen yanındadır: ***Ölgün yaz denizini seyrederken, bu ezayı ruhu pençeleyen bir kuvvetle hissettim.***

ç. Bazı zarflar, kendilerinden önceki diğer zarfların açıklayıcısı olabilir: ***Balkan harbinin sonunda, / iki felâketli muharebe arasındaki o kısa, azaplı soluk alma yılının başında, babamın memur bulunduğu bir şark sancağından dönüyorduk.***

d. Art arda sıralanan bazı cümlelerde zarf ortak olabilir: ***Bulutlar bize küsünce nehirler kurur, tarlalar ölür.***

e. Zaman, tarz, sebep, vasıta, miktar, yön ve şart bildiren bütün kelime grupları cümlede zarf görevi yapabilir: ***Tuna boyuna yaklaştıkça** içinizde yepyeni bir hissin ürpermeğe başladığını duyarsınız.* (*zarf: zarf-fiil grubu*)

f. Cümle tahlillerinde yükleme sorulan nasıl, ne zaman, ne ile, kiminle, hangi şartlarda, kim tarafından, niçin, ne kadar, hangi yöne gibi sorular, zarf ögesini bulmayı kolaylaştırır: ***Bu insanları biraz tanıdım.*** (*Ne kadar tanıdın?*) (Karahana, 2007: 32-36).

Tatar terminolojisinde ise “zarf” için “*revěş*” kelimesi kullanılmaktadır. İş-durum bilgisini veren, cümlelerin yardımcı öğelerinden biridir. Cümlede çoğunlukla yüklemi açıklar ve durum bildirir (Selimov, 2005: 89).

Tatar Türkçesinde zarflar *yer zarfları, zaman zarfları, hal zarfları ve miktar zarfları* olmak üzere dörde ayrılır:

Yer zarfları: *Arı* “öte”, *birě* “beri”, *tüben* “aşağı”, *yaqın* “yakın”, *yeneşe* “yan, yan yana”, *yırak* “uzak”, *yugarı* “yukarı”.

Zaman zarfları: *Bıyıl* “bu yıl”, *bılur* “geçen yıl”, *bügən* “bugün”, *hezər* “şimdi, hemen”, *irtege* “yarın”, *irten* “sabah, sabahtan, sabahleyin”, *kiçe* “dün”, *köndöz* “gündüz”, *küpten* “çoktan beri, eskiden”, *yazın* “baharın”, *kışın* “kışın”, *ceyən* “yazın”, *közən* “güzün”.

Hal zarfları: *Tiz* “çabuk, tez”, *ekrən* “yavaş”, *ayagüre* “ayaküstü”, *tin* “sakin”, *açık-poşık* “açık seçik”, *kinet* “birden, aniden”, *tora bara* “gidiş geliş, giderek”, *ceyev* “yayan”, *bértaviştan* “oy birliğiyle”, *özlüksöz* “durmadan, fasılasız”, *iskermesten* “birden, aniden”, *törlöçe* “türlü türlü”, *bërge* “birlikte, beraber”, *bërgeleşep* “beraberce, birlikte”, *bëryuli* “aynı anda, bir zamanda”.

Miktar zarfları: *Bik* “pek, epey”, *şaktıy* “epeyce”, *bëraz* “biraz”, *küp* “çok”, *ozak* “uzun zaman”, *baytağ* “epeyce”, *bötënley* “bütünüyle, tamamen”, *tulayım* “tamamen, bütün”, *tulısınça* “bütünüyle, tamamen”, *ölşçe* “kısmen”, *yartulaş* “yarı yarıya”, *könë tönë* “gece gündüz”, *iskitkëç* “çok ilginç, acayip tarzda”, *sirek* “seyrek”, *yış* “sık”, *aratire* “zaman zaman, ara sıra” (Öner, 2007: 715).

1.3. Cümle Dışı Ögeler (Modal Kisekler)

Cümlenin kuruluşuna katılmayan; fakat cümle ögeleri ve cümleler arasında bağlantı kurarak metnin oluşmasını sağlayan ögeler, cümle dışı ögelerdir. Cümle dışı ögeler, cümleler arası metin ögeleridir; bu yüzden, metindeki herhangi bir yüklemle ilişkilendirilemezler (Karaağaç, 2012: 512).

Karahan cümle dışı ögelerin özelliklerini şu şekilde sıralar:

“Ünlemler, ünlem grupları, hitaplar, bağlama edatları cümle dışı ögelerdir: *Ey mermeri nakış nakış işleyip konuşuran Ulularım, neredesiniz?*”

Açıklama cümleleri ve ara sözler de cümle dışı ögedir. Açıklama cümlelerine, yazılı anlatımda iki çizgi veya iki virgül arasında, parantez içinde rastlıyoruz: *Ki* bağlama edatı da açıklama cümlelerinin başında yer alabilmektedir: *O gece Allah inandırısın hiç uyuyamadım.*

Cümle dışı ögeler, cümlenin her yerinde, başında, ortasında, sonunda bulunabilir: *Evet, her şey bende gizli bir düğüm* (Karahan, 2007: 36-38).

Tatar terminolojisinde “cümle dışı ögeler”, “modal kisekler” terimiyle karşılanmaktadır. Temel ve yardımcı ögelerin dışında kalan, dolaylı yoldan cümlenin anlamına destek olan ögelerdir. Cümle dışı ögeler kërëş süzler (cümle başı edatları) ve êndeş süzler (ünlemler) olmak üzere ikiye ayrılır:

Kërëş süzler (*Cümle Başı Edatları*): Şahsın varlıkla olan münasebetinden hareketle cümleler arasında çeşitli anlam ilgileri kurarak onları birbirine bağlayan sözlerdir. Mesela: *Nihayet, Salavat'ı da şunların arasında gördüm ben bir gün.* (Ş. Mannur)

Êndeş süzler (*Ünlemler*): Konuşmaya hazırlanan şahsın veya cansız varlığın çıkardığı ses ve sözlerdir: *-Galimcan, didë Şeyhulla* (Nebiullina, 2009: 50-51).

2. BÖLÜM

İNCELEME

2.1. Yüklem İsminin Türüne Göre İsim Cümleleri

2.1.1. Yükleme Asıl İsim Olan Yüklemler

2.1.1.1. Yükleme İsim Olan İsim Cümleleri

İsimler canlı, cansız bütün varlıkları ve mefhumları tek tek veya cins cins karşılayan; varlıkların ve mefhumların adları olan kelimelerdir (Ergin, 2005: 218).

Ad olmak demek, kendi başına var olan bir bilgiye işaret ediyor olmak demektir. Adların işaret ettikleri bilgiler, kendi başlarına var olabilen, var oluşları başka bir varlık veya olaya bağlı olmayan bilgilerdir. Bu yüzden, adların olumsuzluğu olmaz; varsa vardır ve adı da vardır: yoksa yoktur, zaten bizim de böyle bir bilgimiz yok demektir (Karaağaç, 2012: 425).

Adları karşıladıkları varlık ya da kavramın niteliklerine göre iki başlık altında toplayabiliriz:

“Özel adlar (özlük adlar, has isimler): Evrende tek olan, aynısı bulunmayan varlıkların ya da insan düşüncesinde tek olan, aynısı bulunmayan kavramların dildeki karşılığı olan adlara *özel ad* denir. *Kızılırmak, Budizm, Eski Anadolu Türkçesi...* gibi.

Tür adları (cins isimler, ortak adlar): Bir türün tümünü ya da bireylerinden her birini karşılayan ve anlamı herkesçe bilinen adlara *tür adı* denir. *Akarsu, ekmek, insan...* gibi (Kahraman, 2001: 60).

İsimler dilde kök veya gövde olarak yahut çekimli şekilleri ile yani işletme ekleri olarak kullanılırlar. İsim işletme ekleri geniş manasıyla isim adı altında topladığımız bütün kelime çeşitlerine dilde işlevlik veren eklerdir. Türkçedeki isim işletme ekleri şunlardır:

“Çokluk eki: Bir isim hiçbir ek almadan normal şekliyle tek bir nesneyi karşılar. İşte ismin karşıladığı nesnenin sayısının birden fazla olduğunu ifade etmek için teklik şekline çokluk eki getirilerek ismin *çokluk* şekli yapılır. Türkçede çokluk eki eskiden beri *-lar, -ler*’dir: *ağaç-lar, çiçek-ler*.

İyelik ekleri: İyelik ekleri ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu ifade eden işletme ekleridir. İyelik ekleri, getirildikleri isimlerin bağlı oldukları ben, sen, o, biz, siz, onlar şahıslarını ifade ederler. Türkçedeki iyelik ekleri şunlardır: *-m; -n; -ı, -i, -u, -sı, -si, -su, -sü; -mız, -miz, -muz, -müz; -nız, -niz, -nuz, -nüz; -ları, -leri*.

Aitlik eki: Bir bakıma yapım eki karakteri taşıdığı için *-ki* aitlik eki, benim-ki, yer-de-ki, beri-ki-n-den, senin-ki-n-de, dolap-ta-ki-n-den misallerinde görüldüğü gibi, çekim eklerinden sonra gelmek, iyelik eki gibi yardımcı ses almak, aitlik gibi bir çeşit iyelik fonksiyonu taşımak bakımlarından da çekim eki, işletme eki karakterindedir.” (Ergin, 2005: 220-226).

Türkçede isimler kelime gruplarıyla ve cümle içerisinde sıfat, zarf, edat ve fiillerle çeşitli ilişkiler kurarlar. Bu ilişki neticesinde ilişki kurduğu nesnenin cinsine göre de farklı hallere bürünürler. Türkçede isim hâl ekleri şunlardır:

Belirten (tamlayan) durumu (*genitif*): Çağdaş Türkiye Türkçesinde adlar, belirten eki *+(n)I*’ı alarak belirten durumuna gelir ve başka adlarla ilişki kurarlar: *kalem-in ucu, odun-un kurusu* (Kahraman, 2001: 71).

Yalın Hâl: Bu hâl ismin, karşıladığı nesne ve kendisine tabi olan isim dışında hiçbir münasebet ifade etmeyen hâlidir. Türkçede yalın hâlin eki yoktur. Yalın hâl daima eksiz bir hâldir: *masa, kaya, saat...* gibi (Ergin, 2005: 227-235).

Yapma Hâli: Bu hâl ismin geçişli fiillerin doğrudan doğruya tesiri altında olduğunu ifade eder. Bugün Türkiye Türkçesinde yapma hâli eki *-ı, -i, -u, -ü*’dür. Bunun yanında bir de bir iki zamirde kullanılan *-ni, -ni, -nu, -nü* şeklinde ikinci bir yapma hâli eki vardır: *ağaçlar-ı, bu-nu*.

Yaklaşma Hâli: Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yöneldiğini ifade etmek için isim yaklaşma hâline sokulur. Batı Türkçesinde yaklaşma hâli eki *-a, -e*’dir: *tepe-ye, güneş-e*.

Bulunma Hâli: Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendi içinde cereyan ettiğini ifade etmek için isim bulunma hâlinde bulunur. Bugün bulunma hâli eki *-da, -de, -ta, -te* şeklindedir: *yerler-de, başımız-da*.

Uzaklaşma Hâli: Kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını ifade etmek için isim uzaklaşma hâlinde bulunur. Türkçede bugün uzaklaşma hâli eki konsonant uyumuna bağlı olarak *-dan, -den, -tan, -ten* şeklindedir: *yürek-ten, yoldan*.

Araç-birliktelik Durumu: *ile* ilgecindeki *i* ünlüsünün düşmesiyle oluşan *+IA* ekini alan adlar, cümlede kullanıldıklarında; yüklem bildirdiği eylemin neyle, kiminle yapıldığını

ya da oluşun neyle, kiminle gerçekleştiğini bildirme görevi yaparlar: *arabası-y-la, senin-le* (Kahraman, 2001: 71).

Eşitlik Hâli: Bu hâl ismin eşitlik, benzerlik, gibilik ifade eden hâlidir. Asıl eşitlik eki -ca, -ce, -ça, -çe'dir: insan-ca, binler-ce.

Yön Gösterme Hâli: Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendi yönünde yapıldığını göstermek için yön gösterme hâline girerler. Bugün çoktan yapım eki durumuna girmiş bulunan yön ekleri -ra, -re ve -arı, -eri'dir. *üze-re, dış-arı* (Ergin, 2005: 239-242).

Tatar Türkçesindeki isim çekimi ise şu şekildedir:

Çokluk: *-lar/-ler* (> *-nar/-ner*): *avlar* “avlar”, *könner* “günler”.

İyelik: *-m; -ñ; -ı/-ë, -sı/-së; -bız/-bëz; -ğız/-ğëz; -ları/-lerë (-narı/-nerë)*: *yullarım* “yollarım”, *üzëbëz* “kendimiz”, *çeçëñ* “saçın”.

Aitlik: *-ğı/-gë, -kı/-kë*: *sinëkë* “seninki”, *aldağı* “öndeki”.

İlgi: *-niñ/-nëñ*: *kaıınıñ* “kavağım”, *kügerçënnernëñ* “güvercinlerin”.

Yükleme: *-nu/-në; -n* (sadece 3. şahıs iyelik eki taşıyan nesnelere.): *alarmı* “onları”, *ërësën* “irisini”.

Yönelme: *-ğa/-ge, -ka/-ke; -a/-e* (sadece 3. şahıs iyelik eki taşıyan isimlerde.): *yatlarğa* “yabancılara”, *östëmë* “üstüme”.

Bulunma: *-da/-de, -ta/-te*: *bağçalarda* “bahçelerde”, *këşëde* “insanda, kişide”.

Çıkma: *-dan/-den, -tan/-ten, (-nan/-nen)*: *sıluvdan* “güzelden”, *söygenëmnen* “sevdiğimden”.

Eşitlik: *këbëk* (isim+ eksiz ilgi hâli+ *këbëk*; zamir+ *niñ/-nëñ+ këbëk*). *-ça/-çe; -dı/-diy; -day/-dey*: *minëm këbëk* “benim gibi”, *üzëmçe* “kendimce”, *şındıy* “şöyle”.

Vasita: *bëlen* (isim+ eksiz ilgi hâli+ edat). (zamir+ *niñ/-nëñ+ edat*): *al kara bëlen* “kırmızı mürekkeple”, *mltuğ bëlen* “tüfikle”.

Yön: *taba* (*-ğa/-ge, -ka/-ke+ edat*): *balaga taba* “çocuğa doğru”, *cirge taba* “yere doğru”.

Sebeplik hâli: Çıkma hâli *-dan/-den, -tan/-ten* (> *-nan/-nen*) bu işlevi de görür: *Gadiy kurkaklıktan ülgën* “sıradan bir korkaklıktan ölmüş”.

Sınırlama hâli: *-ğa/-ge, -ka/-ke+ edat* (*kader, teklë, hetlë, çaklı*): *kolaqlarına kader* “kulaklarına kadar”, *tëzëne çaklı* “dizine kadar” (Öner, 2007: 708-709).

Taranan metinlerde tespit edilen yüklemi isimle kurulan isim cümleleri şunlardır:

➤ Минем агам Батумда сәүдәгәр иде. (Gİs, E; s. 35)

Minëm ağam Batumda sevdeger idë.

“Benim babam Batum’da **tacirdi.**”

- Беләсездер, мәрхүмем Әлазиздә качакларны урнаштыру вәкиле иде. Мин дә һәрвакыттагы кебек **укытучы идем.** (Gİs, E; s. 242)
*Bələsəzdər, merhüməm Elazizde qaçaqlarını urnaştırıv vekilə idə. Min de hervakıttağı kəbək **uqıtıuçı idəm.***
“Biliyorsunuzdur, merhumem Elaziz(*Elazığ*)’de göçmenleri yerleştirmekle sorumlu vekildi. Ben de her zamanki gibi **öğretmendim.**”

- Аның да шатлығының игечиге **юк иде.** (Gİs, Z; s. 34)
*Anıñ da şatlıgınıñ igəçigə **yuk idə.***
“Onun da mutluluğunun sınırı **yoktu.**”

- Шәйхетдин: һәр золымның чиге бар, һәр кабахәтлекнең жәзасы **бар.** (Gİs, Z; s. 451)
*Şeyhətdin: her zulumnıñ çigə bar, her kabaheṭleknəñ cezası **bar.***
“Şeyhetdin: Her zulmün kötülüğü var, her kabahatlığın de cezası **var.**”

- Көне көн **түгел,** төне төн **түгел.** (Gİs, Z; s. 543)
*Künə kün **tügəl,** tünə tün **tügəl.***
“Günü gün **değil,** gecesi gece **değil.**”

- Автомобильдә кызыл эскәтергә бәйләнгән алма бәләшләре, куй маенда пешерелгән сумсалар да **бар икән.** (FE, SE; s. 105)
*Avtomobilde kızıl əsketərgə beylengen alma beləşlərə, kuy mayında pəşərəlgən sumsalar da **bar iken.***
“Otomobilde kırmızı masa örtüsüne sarılı elma turtaları ve koyun yağında pişirilmiş sumsalar⁴da **varmış.**”

- Майның бер якшәмбесе, көндөзгә сегать **өчләр иде.** (FE, SE; s. 151)
*Maynıñ bər yekşembəsə, kündəzgə seget **üçler idə.***
“Mayıs’ın bir pazarı, gündüz saat **üçtü.**”

---

⁴ Sumsa: Tataristan ve Başkurtistan gibi Türk coğrafyalarında hamur ve etle yapılan bir börek türüdür.

- Әбелхарис һәм ул **мәжлестә иде**. (FE, SE; s. 201)
Ebəlḥaris hem ul mecləste idə.
“Ebilharis ve o **meclisteydi.**”

- Фатихлар, Галимжаннардан соң әдәбиятка килгән язучыларга алардан өйрәнмиçә, үрнәк алмыйча ижат итү **мөмкин түгел иде**. (Gİb, MİH; s. 498)
*Fatihlar, Ğalimcannardan sūñ edebiyatqa kilgen yazuçılarga alardan ũyrenmiçe, ũrnek almıyça icat itüv **mŭmkin tüğəl idə.***
“Fatihler ve Galimcanlar’dan sonra edebiyata katılan yazarların onları öğrenmeden, onları örnek almadan eser vermeleri **mŭmkün değildi.**”

- Асты **таш**, өсте **ағач**. (Gİb, MİH; s. 207)
Astı taş, ũstə ağaç.
“Altı **taş**, üstü **ağaç.**”

- Без аның белән танышканда, ул **ялғыз иде**. (Gİb, MİH; s. 311)
*Bəz anıñ bəlen tanışkanda, ul **yalğız idə.***
“Biz onunla tanıştığımızda, o **yalnızdı.**”

- Ә аның өчен ақча **кирәк**. (Gİb, SE; s. 85)
*E anıñ ũçən aqça **kirek.***
“Evet, onun için akçe **gerek.**”

- Кем белә, бәлки, аның күңелендә башка уйлар да **бардыр**. (Gİb, SE; s. 311)
*Kəm bəle, belki, anıñ künəlēnde başqa uylar da **bardır.***
“Kim bilir, belki onun gönlünde başka hayâller de **vardır.**”

- Болар бары да **кызыллар иде**. (Gİb, SE; s. 329)
*Bŭlar barı da **kızillar idə.***
“Bunların hepsi de **kızillardı.**”

- Мал — фани **нәрсәдер**, дога **кирәк**. (KN, SE; s. 65)
*Mal — fani **nersedər, dŭğa kirek.***
“Mal, fani **şeydir, dua gerektir.**”

- Раһиб әйтте: — Сезнең пәйгамбәреңез әйтә, имеш, ожмахта дүрт елга бар: берсе — **хәмер**, берсе — **бал**, берсе — **сөт**, берсе — **су**. (KN, SE; s. 130)
Rahib eytté: — Səznəñ peygamberəñez eyte, iməş, ıçmahta dürt yılga bar: bərsə — hēmər, bərsə — bal, bərsə — süt, bərsə — su.
 “Rahip konuştu: — Sizin peygamberiniz söylüyormuş, cennette dört ırmak var: Biri **içki**, biri **bal**, biri **süt**, biri **su**.”
- Бу хезмәт сиңа **лаектыр**. (KN, SE; s. 234)
Bu hēzmet siña layıqtır.
 “Bu hizmet sana **layıktır**.”
- Мөрид: Белмәсәң, менә бел, алайса. Курай тарту, авыз күтәрәп жырлау — **хәрәм**. (KT, SE; s. 233)
Mürid: Bəlməsəñ, mənə bəl, alyaysa. Qıray tartuv, avız küterəp cırlav — herem.
 “Mürid: Bilmiyorsan, işte öğren öyleyse. Kuray çalmak⁵, ağız kulaklarına vararak şarkı söylemek **haram**.”
- Нияз: **Большевиктыр** ул. (KT, SE; s. 263)
Niyaz: Bolşeviktır ul.
 “Niyaz: **Bolşeviktir** o.”
- Иң мөһиме безгә **күнелле**, безгә **рәхәт**. (MV, İY; s. 56)
İñ mühimə bəzge küñəllə, bəzge rehet.
 “En önemlisi bize **mutluluk**, bize **rahatlıktır**.”
- Инде төн уртасы булгач, кунакханә коридорында беркем дә **юк**. (MV, İY; s. 214)
İndə tün urtası bulgaç, kınaqħane küridürında bərkəm de yuq.
 “Şimdi gece yarısı olduğu için, misafirhane koridorlarında hiçkimse **yok**.”

⁵ Kuray: Tatar ve Başkurt Türklerine ait üflemeli çalgılardan olan bir müzik aletidir.

- Ап-ак карга төренеп Булат килеп кєргєндє, икєсє дє **өйдє иде.** (MV, İY; s. 220)
Ap-aq karğa tūrēnēp Bulat kilēp kērgende, ikēsē de ūyde idē.
“Üzerini bembeyaz bir kar tabakası kaplamış olan Bulat geldiğinde onların ikisi de **evdeydi.**”
- Мин Сажидэдєн канєгат, аны аерырга исєбєм **юк.** (MG, SE; s. 83)
Min Sacideden kanēgat, anı ayırırğa isebēm yuq.
“Ben Sacide’den memnunum, onu ayırmak gibi bir niyetim **yok.**”
- Йорттагы башка кешелєрнеке кебек, Əкрєм карыйның да тамагы ач иде, кєйсєзлєккє ул да Исмєгыльдєн бер дє **ким түгєл иде.** (MG, SE; s. 189)
Yurttağı başka kēşēlernēkē kēbēk, Ekrem karıynıñ da tamağı aç idē, keysēzlēkke ul da İsmēgıyldeñ bēr de kim tūgēl idē.
“Yurttaki diğєr kişilerde olduğu gibi, Yaşlı Ekrem’in de karnı açtı; zayıflıkta o da İsmegıyl’den **zerre eksik değildi.**”
- Лєкин эшлєгєн эшен үзєнє файдє китєрсєн өчєн, һєрбєр эштє ниндидєр тєртип, максат булуы **шарт.** (MG, SE; s. 494)
Lekin eşlegen eşēñ üzēñe fayda kitērsēñ ūçēñ, herbēr eşte nindidēr tertip, maqsat buluvı şart.
“Lakin yapılan işin kendisine fayda vermesi için, herbir işte bir tertip, bir maksat olması **şarttır.**”

2.1.1.2. Yüklemler Olan İsim Cümleleri

Zamir, varlıkların gerçek adlarının yerini tutma, onları kişi, işaret, belirsizlik veya soru yolları ile temsil etme görevi yüklenmiş olan ad soylu bir söz türüdür. Ana yardımcı eylemin ad soylu sözler içindeki paralelidir. Ana yardımcı eylemin, bütün eylemlerin en geneli olan ‘var oluş’ bilgisine işaret etmesi gibi, zamirler de başka başka adları olan varlıkları, genel 'var oluş' biçimleri içinde adlandıran sözlere (Karaağaç, 2012: 430).

Türkçenin zamirleri başlıca şu öbeklerde toplanır:

1. Kişi zamirleri: Kişi gösteren *ben, sen, o, biz, siz, onlar*.
2. Dönüştülük zamirleri: Dönüştülük gösteren *kendim, kendin, kendi, kendisi, kendimiz, kendiniz, kendileri, özüm, özün, özü, özümüz, özünü, özleri*.
3. İşaret zamirleri: *bu, şu, o, bunlar, onlar*.
4. Belirsizlik zamirleri: *biri, birisi, başkası, herkes, kimse, hepsi, kimisi, vb.*
5. Soru zamirleri: *hangisi, kim, ne, neyi, neden, vb.* (Karaağaç, 2012: 431).

Tatar Türkçesinde de zamirler Türkiye Türkçesinde olduğu gibi sınıflandırılır. Ancak Tatar Türkçesinde yer alan zamirlerin son sesleri genelde “l” ve “n” gibi değişmeye çok açık olan ünsüzlerle bittiği için, çekim içerisinde bu zamirlerin kök değişmelerine uğradığı görülmektedir:

Şahıs zamirleri ve çekimi: *min, minēm, minē, miña, minde, minnen, minēkē; sin, sinēñ, sinē, siña, sinde, sinnen, sinēkē; ul, anıñ, anı, aña, anda, annan, anıki; bēz, bēznēñ, bēznē, bēzge, bēzde, bēzden, bēznēkē; sēz, sēznēñ, sēznē, sēzge, sēzde, sēzden, sēznēkē; alar, alarnıñ, alarnı, alarga, alarda, alardan, alarnıki.*

İşaret zamirlerinin çekimi: *bu, monıñ, monı, moña, monda, monnan; şul, şunuñ, şunu, şuña, şunda, şunnan; ul, anıñ, anı, aña, anda, annan.* İşaret zamirlerinin bunlar dışında şu türleri de vardır: *mēne* “işte”; *ene* “işte”; *şuşı* “şu, işbu”; *tēgē* “şu”; *birgē* “şu, şuradaki”.

Bu zamirlerin yukarıda örnekleri verilen hâl çekimleri dışında *teg* “gibi” edatının ekleşmesiyle kalıplaşan (-day/-dey > -diy/-diy) eşitlik şekilleri de kullanılır: *bu* > *mondıy* “böyle”; *şul* > *şundıy* “şöyle”; *ul* > *andıy*. Ayrıca bunlarla eş anlamlı olan *bulay, şulay, alay, tēgēley, şuşulay* biçimlerini de buraya katmak gerekir.

Yön hâli edatlarla yapıldığı için (*üyge taba, kiçke kader*) eski yön eki unutulmuş ve bazı zamirlerin de yapısında kalıplaşmıştır: *añar* “ona”, *moñar* “buna”, *şuñar* “şuna”. Bu çekimlerde kalıplaşan -ar/-er eki dilde işlevsiz hâldedir ve daha çok yönelme işlevine yakın olduğu anlaşılmaktadır.

Dönüştülük zamiri: Dönüştülük zamiri Tatar Türkçesinde “üz”dür. *üzēm, üzēñ, üzē, üzēbēz, üzēgēz, üzlerē.*

Soru zamirleri: *Qaya* “hangi”, *qaya* “nereye”, *qayan* “nereye”, *qaycan* “ne zaman”, *qayda* “nerede”, *qaysı* “hangi, hangisi”, *kēm* “kim”, *nerse* “ne”, *niçaqlı* “ne kadar”, *niçe* “ne kadar, nice”, *niçēk* “nasıl”, *niçelep* “ne kadar”, *niçençē* “kaçıncı”, *niçeser* “kaçar kaçır”, *niçev* “kaçı, kaç tanesi”, *niqader* “ne kadar”, *nindiy* “nasıl”.

Belirsizlik zamirleri: *Kēmdēr* “biri, birisi”, *elle kēm* “biri, herhangi birisi”, *bērev* “biri, birisi”, *nersedēr* “bir şey, herhangi bir şey”, *elle nerse* “herhangi bir şey”, *nidēr* “bir şey, herhangi bir şey”, *elle ni* “herhangi bir şey”, *nindiydēr* “her neyse, herhangi bir şey”, *elle nindiy* “her nasılsa, bir şekilde”, *qaysıdır* “herhangi biri”, *elle qaysı* “herhangi biri”, *felen* “filan”, *qaybēr* “bazı, kimi”, *bērniçe* “birkaç”, *birqader* “biraz”, *niçēktēr* “nasılsa, bir şekilde”, *qayandır* “bir yerden”, *qayçandır* “bir zaman”, *elle qaycan* “bir zamanlar” (Öner, 2007: 713-714).

Taranan metinlerde tespit edilen yüklemi zamirle kurulan isim cümleleri şunlardır:

- Биредәге шагыйрьләр белән безнең шагыйрьләребез арасындагы төп аерма **шундадыр**. (Gİs, E; s. 247)
Birëdegë şağıyrlar bēlen bēznēş şağıyrlerēbēz arasındağı tūp ayırma şundadır.
“Şuradaki şairlerle bizim şairlerimiz arasındaki temel fark **buradadır**.”
- Болар арасында иң мәнлесе, иң акыллысы **шул**. (Gİs, E; s. 421)
Būlar arasında iş menlēsē, iş aқıllısı şul.
“Bunların arasında en kıymetlisi, en akıllısı **budur**.”
- Мәсьәләнең асылы **шунда!** (Gİs, E; s. 433)
Meselenēş asılı şunda!
“Meselenin aslı **buradadır**.”
- Хаклык бездә, тугрылык бездә, сүз тоту **бездә**. Тәңрегә, пәйгамбәргә инану **бездә**. (Gİs, E; s. 446)
Haқlıқ bēzde, tuğrılıқ bēzde, sūz tūtuv bēzde. Teñrēge, peyğamberge inanuv bēzde.
“Hak bizde, doğruluk bizde, söz tutmak **bizdedir**. Tanrı’ya, peygambere inanmak da bizdedir.”
- Белмим, без кергәндә **шунда иде**. (Gİs, Z; s. 27)
Bēlmim, bēz kērgende şunda idē.
“Bilmiyorum, biz girdiğimizde **buradaydı**.”
- Монда — аяк өстендә син, түр башында **башкалар**. (Gİs, Z; s. 230)
Mūnda — ayaқ ūstēnde sin, tür başında başқalar.
“Burada, ayaküstünde sen, evin başköşesinde ise **başkalarıdır**.”
- Шәйхетдин: Май менгерәм дигән идең, **кайда?** (Gİs, Z; s. 441)
Şeyhētdin: May mēngērem digen idēş, қаyda?
“Şeyhitdin: Yağ çıkartayım demiştin, **nerede?**”

- Ах, карчык, син **кайда?** (FE, SE; s. 43)
*Ah, qarçık, sin **ķayda?***
 “Ah, nine, sen **neredesin?**”

- Апа менә, апа да түгел, Мәрфуға да түгел, юньсез кыз **шунда...** (FE, SE; s. 330)
*Apa mēne, apa da tūgēl, Merfuğa da tūgēl, yūnsēz kız **şunda...***
 “Abla desen, abla da değil, Merfu’ya da değil; işte, anlam verilemeyen kız **buradadır...**”

- Янына килгәч тә мине өстәл янына утыртты да сораша башлады: укый-яза беләмме, ни эш белән шөгьльләнәм, тормышым **ничек?..** (Gİb, MİH; s. 308)
*Yanına kilgeç te minē ũstel yanına utırttı da sŕraşa başladı: uķıy-yaza bēlemmē, ni eş bēlen şŕgillenem, tŕrmışım **niçēk?..***
 “Yanına varınca beni masanın yanına oturttu ve sormaya başladı: Okuma yazma biliyor muyum, ne işle meşgulüm, hayatım **nasıldır?..**”

- Дөрөслөк **кайда?** (Gİb, MİH; s. 444)
*Dŕrēslēķ **ķayda?***
 “Doğruluk **nerede?**”

- «Без түбәннән күтәрелдек»нең асыл мәгънәсе дә энә **шунда.** (Gİb, MİH; s. 497)
*«Bēz tŕbennēn kŕterēldēķ»nēŕ asıl megnesē de ene **şunda.***
 “«Biz aşğıdan kaldırıldık»ın asıl manası da işte **budur.**”

- Аның ябыклығының һәм аз гына сәбәп белән һуштан язарлык мәртәбәдә хәлсезлегенә дә бөтен сәре **шунда.** (Gİb, SE; s. 38)
*Anıŕ yabıķlıęınıŕ hem az ğına sebep bēlen huştan yazarlıķ mertebede ħelsēzleęēnēŕ de bŕtēn sērē **şunda.***
 “Onun zayıflığının ve biraz da şuurunu kaybedecek aşamaya gelmesine sebep olan hâlsizliğinin de bütün sırrı **buradadır.**”

- Ләкин ул теге каһарманнардан **башка**. (Gİb, SE; s. 100)
Lekin ul tēgē qaharmannardan başqa.
“Lâkin o diğer kahramanlardan **başkadır.**”

- Менә жәһәннәм **шунда**... (Gİb, SE; s. 331)
Mēne sehennem şunda...
“İşte sehennem **burada...**”

- Әгәр улың хатынга бу эшне кыйлган гөнаһлары бар булса, ул вакыт фәрман **сезнеңдер**. (KN, SE; s. 15)
Eger ugliñ hatıñga bu eşnē kıylğan gūnahları bar bulsa, ul vakıt ferman sēznēñdēr.
“Eğer oğlunun eşine bu işi yaptıran kabahatleri varsa, o vakit ferman **sizindir.**”

- Бәс, безнең китапларымызда сөальнең жавабы **шулдыр**. (KN, SE; s. 62)
Bes, bēznēñ kitaplarımızda sūalnēñ cavabı şuldır.
“Demek ki, bizim kitaplarımızda sualin cevabı **budur.**”

- Капка төбөндә алтын тажлы сакчылар **кайда**, шәһәр **кайда**, бакча **кайда**? (KN, SE; s. 285)
Қарқа түбөнде алтын таçlı сақçılar қайда, шеһер қайда, бақча қайда?
“Карı dibindeki altın taçlı bekçiler **nerede**, şehir **nerede**, bahçe **nerede?**”

- Кыям: **Сиңа**. (КТ, SE; s. 37)
Қуям: Siña.
“Куям: **Sanadır.**”

- Кыям: Бер иптәшем **шунда**. (КТ, SE; s. 38)
Қуям: Bēr ipteşēm şunda.
“Куям: Bir arkadaşım **buradadır.**”

- Рәшит: **Сезнеке**. (КТ, SE; s. 170)
Reşit: Sēznēkē.
“Reşit: **Sizinkidir.**”

- Күрәсең, яшәешнең бөөк нигезе, башлангычы да, дәвами да энә **шулдыр** инде. (MV, İY; s. 284)
Küresēñ, yeşeyişnēñ büyük nigēzē, başlangıcı da, devamı da ene şuldir indē.
“Görüyorsun, hayatın büyük gayesi, başlangıcı da, devamı da işte **budur** şimdi.”

- Безнең як халкы болай кызыксынучан ул **үзе**. (MV, İY; s. 367)
Bēznēñ yak halkı bñlay kıziqsınıuçan ul üzē.
“Bizim bölge halkını böylesine meraklandırان o, **kendisidir**.”

- Карт кешенең хәле **шул** инде. (MG, SE; s. 32)
Qart kēşēnēñ hēlē şul indē.
“Yaşlı insanın hâli **budur** şimdi.”

- Чәйнәктәге пешкән чәй **кемнеке**? (MG, SE; s. 155)
Çeynēktegē pēşken çey kēmnēkē?
“Çaydanlıkta demlenen çay **kiminkidir**?”

- Гомуми каушау, икеләнү, хөкүмәтнең чарасызлыгы, жәмгыятьнең бозыклыгы һәм һәрбер ештә хөкем сөргән башбаштаклык, томаналык — хәзерге Төркиянең төп сыйфатлары энә **шулардыр**. (MG, SE; s. 396)
Ğumumi kavşav, ikēlenüv, hñkümetnēñ çarasızlığı, cemğiyetnēñ büziqlığı hem herbēr eşte hñkēm sürgen başbaştaklık, tümanalık — hēzērgē Türkiyenēñ tüp sıyfatları ene şulardır.
“Akıl tutulması, şüphencilik, hükümetin çaresizliği, toplumsal yapının bozukluğu ve herbir işte hüküm süren keyfiyetçilik, cahillik; şu anki Türkiye’nin temel özellikleri işte **bunlardır**.”

2.1.1.3. Yüklemi Nitelik İsmi Olan İsim Cümleleri

Yüklemi nitelik ismi olan isim cümleleri yüklemi sıfat ve zarf ile kurulan cümlelerle oluşan isim cümleleridir.

Taranan metinlerden tespit edilen yüklemi nitelik ismi olan isim cümleleri şunlardır:

- Безнекенең Мәскәүдә каdere **бик зур**. (Gİs, E; s. 114)
*Bězněkěněň Meskevde kaděřě **bik zur**.*
 “Bizimki’nin Moskova’da kıymeti **çok büyüktür**.”

- Шунысын да әйтеп узарга кирәктер, безнекеләрнең телләре дә **артык озын**. (Gİs, E; s. 226)
*Şunısyn da eytēp uzarğa kirektēr, bězněkēlernēň tēllērē de **artıķ ūzyn**.*
 “Şunu da söylemeden geçmemelidir, bizimkilerin dilleri de **çok uzun**.”

- Шәп бу, теге коемчыда сайлаганыбызга караганда тагын да **матур**... (Gİs, E; s. 391)
*Şep bu, tēgē ķūyımçıda saylağamıbzğa karağanda tağın da **matur**...*
 “Harika bu, diğer kuyumcуда seçtiğimize göre bu daha **güzel**...”

- Без **шат идек**. (Gİs, Z; s. 36)
*Běz **şat idēk**.*
 “Biz **mutluyduk**.”

- Аның анасы каһәр суккан, аның анасы **сихерче!** (Gİs, Z; s. 397)
*Anıñ anası ķaher suķķan, anıñ anası **siħēřçē!***
 “Onun annesi lanetli, onun annesi **büyücü!**”

- Менә шунда мин зур бер урманның эчендә **ялгыз**. (Gİs, Z; s. 518)
*Mēne şunda min zur bēr urmannıñ ēçēnde **yalğız**.*
 “İşte şurada, ben, bu büyük ormanın içerisinde **yalnızım**.”

- Үзенең кадимчелеге, кара груһлылығы һәм доносчы булуы белән **мәшһүр**. (FE, SE; s. 94)
*Ūzēñēň ķadımçēlēgē, ķara ğruһlılığı hem donosçı buluvı bēlen **mēşhūr**.*
 “Kendisi gericiliği, çarlık yanlılığı ve muhbirciliğiyle **meşhurdur**.”

- Хәзерге әдәбиятта, бигрәк тә татар әдәбиятында, эстетик идеал белән бергә реалистик юнәлешне үстерү тенденциясе дә **көчле**. (Gİb, MİH; s. 13)
*Hezërgë edebiyatta, bigrek te Tatar edebiyatında, ɛstetik idéal bēlen bërge realistik yūneləşnē üstērīv tendentsiyesē de **küçlë**.*
“Çağdaş edebiyatta, bilhassa Tatar edebiyatında, estetik düşünceyle birlikte realistik yönelişi filizlendirme eğilimi de **güçlü**.”

- Башкортстан табигате дә **бай, матур**. (Gİb, MİH; s. 128)
*Başkırtstan tabigatē de **bay, matur**.*
“Başkurdistan’ın doğası da **zengin, güzeldir**.”

- Идән паркетлары какшаган, танымаслык дәрәжәдә каралган, тәрәзә пыялалары ватылган, стеналары **керле**. (Gİb, MİH; s. 364)
*İden parketları kaçşagan, tanımashlık derecede qaralğan, tereze piyalaları vatılğan, stenaları **kërlë**.*
“Döşemesi sökülmiş, tanınmayacak derecede kararmış, pencere camları kırılmış; duvarlarıysa **kirli**.”

- Бу яктан өмит тә, ихтимал да **зур**. (Gİb, SE; s. 61)
*Bu yaqtan ũmit te, ihtimal da **zur**.*
“Bu açıdan ümit de, ihtimâl de **yüksek**.”

- Аның атлары, арба, чаналары, сбруйлары да **бөтенләй башка—яхшы һәм мөмтаз**. (Gİb, SE; s. 72)
*Anıñ atları, arba, çanaları, sbruyları da **bütēnley başka—yağşı hem mümtaz**.*
“Onun atları, arabaları, kızakları, koşum takımları tamamen **farklı, güzel ve seçkin**.”

- Синең мадонналарың **бик матур!** (Gİb, SE; s. 181)
*Sinēñ madonnalarıñ **bik matur!***
“Senin hatunların **çok güzel!**”

- Үз иманы какшамаслыгына ышанычы **камил**. (KN, SE; s. 7)
*Üz imanı kaçşamaslığına işanıçı **kamil**.*
 “Kendi inancının sağlam kalacağından **emin**.”

- Гыйлеме һәм яхшы, һәм дөнья эшендә **белекле вә гакыллыдыр**. (KN, SE; s. 30)
*Ğıylēmē hem yaḥşı, hem dūnya eşēnde **bēlēklē ve ğaқıllıdır**.*
 “Hem ilmi iyi hem de dünyevî işlerde **bilgili ve akıllıdır**.”

- И падишаһ, гакыллы вә белекле кешеләрнең дошманлыгы надан кешеләрнең дуслыгынан **хәерледер**. (KN, SE; s. 73)
*İ padişah, ğaқıllı ve bēlēklē kēşēlernēñ dūşmanlığı nadan kēşēlernēñ duslığınnan **ḥeyirlēdēr**.*
 “Evet, padişah, akıllı ve bilgili kişilerin düşmanlığı, kötü kişilerin dostluğundan **hayırlıdır**.”

- Суфый: Син — **бәхетсез**. (КТ, SE; s. 31)
*Suḫıy: Sin — **beḥētsēz**.*
 “Sen, **bahtsızsın**.”

- Хәмит: Бүген кәфем **яхшы**. (КТ, SE; s. 86)
*Hemit: Būğēn keyifēm **yaḥşı**.*
 “Hemit: Bugün keyfim **güzel**.”

- Сәрвәр: Аның йөрәге **бай**. (КТ, SE; s. 277)
*Server: Anıñ yūregē **bay**.*
 “Server: Onun yüreği **zengin**.”

- Болак буйлары **бик ямьле, бик матур**, әлбәттә. (MV, İY; s. 42)
*Bolak buyları **bik yemlē, bik matur, elbette**.*
 “Pınar boyları **çok etkileyici, çok güzel, elbette**.”

- Гариф абыйның исе дә китми, ул һәрвакыттагыча **шат**, күтәрәнке **күңелле**. (MV, İY; s. 424)
Ġarif abıyınıñ isě de kitmi, ul hervakıttağıça şat, küterěnkě küñěllě.
“Garif Ağabey’inse hiçbir şey umrunda değil; o her zaman **mutlu**, her zaman **sevinçli**.”

- Сезнең авыл халкының тоткан юлы **дөрөс**. (MG, SE; s. 151)
Sězněñ avıl ħalkınıñ tıtқан yulı dūrěs.
“Sizin köy halkının izlediği yol **doğru**.”

- Олылар белән бергә печән чабарга, уракка йөрүләр дә **күңелле!** (MG, SE; s. 379)
Ūlılar bėlen bėrge pėçen çabarğa, uraққа yūrūvler de küñěllě!
“İhtiyarlarla birlikte ot biçmek, tırpan kullanmak da **güzel!**”

- Дөрөсен әйтәм: бу минем өчен **бигрәк тә яхшы!** (MG, SE; s. 501)
Dūrěsėn eytem: bu minėm ūçėn bigrek te yaĥşı!
“Dosdoğru söyleyeyim: Bu, benim için **çok da güzel!**”

- Полковник аптырады: Теләмим түгел, анда сезгә урын түгел, дим, сез анда юкка әрәм булу ихтималыңыз **бик якын**. (Ġİs, E; s. 55)
Pŭlkŭvnik aptıradı: Tėlemim tŭgėl, anda sėzge urın tŭgėl, dim, sėz anda yuққа erem buluv iĥtimalıñız bik yaқın.
“Albay şaşırdı: İstemiyor değilim, sadece orada size yer yok diyorum. Sizin orada yok yere günaha girecek olmanız **pek yakındır.**”

- Гыйльми тәрбиясе дә безнең мәктәпне тәмамлаган яшь докторларыбызның күбесенекеннән **артык**. (Ġİs, E; s. 247)
Ġıylmi terbiyesě de bėzněñ mektepně temamlağan yeş doktorlarıbizniñ kübēcėnėkėnnen artıқ.
“İlmi de bizim mekteplerimizden mezun olan genç doktorlarımızın pek çoğundan **fazlaydı.**”

- Сынарсың, тугры кеше чыкса, ышанычыңны киңәйтерсең, дөрөс адәм чыкмаса, башкасын алырсың, беләсең, илемез зур, эшемез **күп**. (Ġİs, E; s. 486)

*Sınarsın, tuğrı kěşě çıksa, ıřanıçıñı kiñeytėrsėñ, dūrės adem çıkmasa, başkasın alırsın, bėlesėñ, ilėmėz zur, ėřėmėz **küp**.*

“Sınarsın, doğru insan çıkarsa inancını pekiştirir; yanlış insan çıkarsa başka birini alırsın; biliyorsun yurdumuz büyük, işimiz de **çok**.”

- Минем гөнаһым **бик күп** эле. (Gİs, Z; s. 84)

*Minəm gūnahım **bik küp** elė.*

“Benim günahım **çok fazladır** galiba.”

- Ибраһим: Эш **күп**. (Gİs, Z; s. 384)

*İbrahim: Ɛř **küp**.*

“İbrahim: İş **çok**.”

- Закир: Синнән башка да эш **күп**. (Gİs, Z; s. 449)

*Zakir: Sinnen başka da ėř **küp**.*

“Senin işin dışındaki işler de **çok**.”

- Әйтү **кыен**. (Gİb, MİH; s. 5)

*Eytüv **kıyn**.*

“Söylemek **güç**.”

- Авылыбызда һәм тирә-якта Ибраһимовлар **күп**. (Gİb, MİH; s. 49)

*Avılıbızda hem tire-yakta İbrahimüvlar **küp**.*

“Köyümüzde ve etrafımızda İbrahimovlar **çok**.”

- Эш **бик күп**. (Gİb, SE; s. 250)

*Ɛř **bik küp**.*

“İş **çok fazladır**.”

- Атсыз гомер итү **бик кыен иде**. (Gİb, SE; s. 290)

*Atsız gümėr itüv **bik kıyn idė**.*

“Atsız hayat sürmek **çok zordu**.”

- Монда тамашачы белән уйнаучыны аеру **кыен иде**. (Gİb, SE; s. 346)
*Münda tamaşaçı bēlen uynavçını ayıruv **kıyın idē**.*
“Burada seyirci ile oyuncuyu ayırmak **zordu**.”

- Ул хатыннара мөкер вә хәйлә **күптер**. (KN, SE; s. 166)
*Ul Һatınnarda mekēr ve Һeyle **küptēr**.*
“O hatunlarda yalan dolan **çoktur**.”

- Ләкин Багдад падишаһы мәшһүр бер олуг падишаһтыр, вә гаскәре биниһая **күптер**. (KN, SE; s. 192)
*Lekin Bağdat padişahı meşhūr bēr ũluğ padişahtır, ve Һaskerē biniҺaye **küptēr**.*
“Lakin Bağdat padişahı meşhur, ulu bir padişahtır ve askeri de sayılamayacak kadar **çoktur**.”

- Хәтта бина кыйла башлап тәмам кыйлынмаган йортлар **бик күптер**. (KN, SE; s. 336)
*Һetta bina kıyla başlap tamam kıyılınmağan yūrtlar **bik küptēr**.*
“Hatta temeli atıldıktan sonra devam ettirilmeyen yurtlar **pek çoktur**.”

- Күңел күзе булмаса, маңгай күзләрендә хикмәт **аз**. (KT, SE; s. 21)
Küñēl küzē bulmasa, maңgay küzlerēnde Һikmet az.
“Gönül gözü olmasa, yüzündeki gözün hikmeti **azdır**.”

- Дилбәр: Аермачык әйтүе **кыен**. (KT, SE; s. 389)
*Dilber: Ayırmaçık eytūvē **kıyın**.*
“Dilber: Net bir şekilde söylemesi **güçtür**.”

- Булат: Их, егетләр, йомгакны чуалтуы ансат, сүтүе **кыен икән!** (KT, SE; s. 466)
*Bulat: İҺ, yigētler, yūmgaқnı çuvaltuvı ansat, sütüvē **kıyın iken!***
“Bulat: Ah, yiğitler, düğümü atmak kolay, çözmesi **zormuş!**”

- Ә Идел буенда дөм караңгы **диярлек** анда! (MV, İY; s. 9)
*E İdēl buyında dūm қараңғı **diyerlēk** anda!*
“Evet, orada, İdil boyunda, zifiri karanlık **yakındır!**”

- Боларның һәммәсе өндә булуына ышануы кыен, **бик тә кыен**. (MV, İY; s. 278)
*Bülarniñ hemmesě ünde buluvına ışanıvı kııyn, **bik te kııyn**.*
“Bunların hepsinin gerçek olduğuna inanmak güç, **çok güçtür**.”

- Чөнки утыз чакрымдагы шәһәргә көн саен барып йөрүнең мәгънәсе юк, полигонда эш **бик күп**. (MV, İY; s. 356)
*Çünki utız çakırındağı şeherge kün sayın barıp yürüněñ meğnesě yuq, poligonda eş **bik küp**.*
“Çünkü otuz kilometrelik mesafedeki bir şehre her gün gitmenin bir manası yok, üstelik poligonda da iş **pek çok**.”

- Ә бит аларда китап нәшриятлары һәм газета-журналлар **бик күп!** (MV, İY; s. 391)
*Ә bit alarda kitap neşriyatları hem gäzëta-jurnallar **bik küp!***
“Lakin onlarda kitap neşriyatları ve gazete-dergiler **pek fazla!**”

- Бер миндә генә түгел, мондыйлар **бик күп**. (MG, SE; s. 100)
*Bër minde gëne tügël, müندیлар **bik küp**.*
“Bir tek bende değil, bunun gibilerde de **pek çok**.”

- Босфор бугазы төбөндә энә шулай тавыш-тынсыз һәм эзсез һәлак булганнарның саны **бик күптер**. (MG, SE; s. 414)
*Bosfor buğazı tübënde ene şulay taviş-tınsız hem eşsöz helak bulğannarnıñ sanı **bik küptër**.*
“Bosfor boğazının altında işte böyle sessiz sedasız yatanların ve adı sanı bilinmeyenlerin cansız bedeni **çok fazladır**.”

- Монда балачагалы кешеләргә **бик кыен** хәзер. (MG, SE; s. 428)
*Münda balaçağalı kěşëlerge **bik kııyn** hëzër.*
“Burada olmak, çocuk sahibi kişiler için **çok zor** şimdi.”

2.1.1.4. Yüklemi Bar (Var) ve Yuk (Yok) İle Kurulan İsim Cümleleri

En çok kullanılan isim cümleleri, çeşitli kiplerdeki “*var*”, “*yok*” isimlerinin yüklem olduğu cümlelerdir (Karahana, 2007: 99).

Taranan metinlerden elde edilen yükleme bar (*var*) ve yuk (*yok*) ile kurulan isim cümleleri şunlardır:

2.1.1.4.1. Yükleme Bar (Var) İle Kurulan İsim Cümleleri

- Минем ни дип жавап бирүемдә синең ни эшең **бар**. (MG, SE; s. 86)
Minëm ni dip cavap birüvëmdë sinëñ ni eşëñ bar.
“Benim ne şekilde cevap vereceğimle senin ne işin **var**.”
- Аллага шөкер, безнең дә сакалыбыз **бар**. (MG, SE; s. 127)
Allağa şükër, bëznëñ de saçalıbız bar.
“Allah’a şükür, bizim de sakalımız **var**.”
- Дөрөс, татар яшьләре арасында Истанбулга укырга дип килүчеләр дә **бар**. (MG, SE; s. 420)
Dürës, tatar yeşlerë arasında İstanbulğa uķırğa dip kilüvçëler de bar.
“Doğru, Tatar gençleri arasında İstanbul’a okumaya diye gelenler de **var**.”
- Ерак та түгел бик тәмле чишмәбез дә **бар**. (MV, İY; s. 8)
Yırak ta tügël bik temlë çişmëbëz de bar.
“Uzak da değil, çok güzel pınarımız da **var**.”
- Беләсезме, минем хәзер бу хакта үземчә фәлсәфәм дә **бар**. (MV, İY; s. 72)
Bëlesëzmë, minëm həzër bu haktır üzëmçe felsefem de bar.
“Biliyor musunuz, benim şu an bu hakikatte kendimce bir felsefem de **var**.”
- Үзенә кирәк чагында әрсезлеге дә **бар**. (MV, İY; s. 431)
Üzëne kirek çağında ersëzlëgë de bar.
“Kendi işi olduğu zaman arsızlığı da **var**.”

- Алар арасында Цитрэй, Хэйри кебек кешелек сыйфатларын югалтмаганны да, Тимуш, Минлегали сыман бәхетне жинаять эшлүдә күрүче качкынар да **бар**. (КТ, SE; s. 12)

*Alar arasında Tsitrey, Heyri kēbēk sıyfatların yuğaltmağannarı da, Timuş, Miñlēgali sıman bēhētne cinayet eşlevde kürüvçē kaçkınnar da **bar**.*

“Onların arasında Tsitrey, Heyri gibi karakterlerini kaybetmeyenler de; Timuş, Minligali gibi hayatını cinayet işlemekle kazanan kaçaklar da **var**.”

- Кыям: Син бит башкаларны да уятмакчы буласың. Шулай булгач, синең энәнән жебеңә кадәр тикшерергә һәркемнең хакы **бар**. (КТ, SE; s. 28)

*Қыям: Sin bit başkalarnı da uyatmaqçı bulasıñ. Şulay bulğaç, sinēñ ēneñnen cēbēñe kader tikşērērgе her kēmnēñ hақı **bar**.*

“Кыям: Sen ki diğerlerini de uyandırmakla görevlisin. Böyle olunca, seninle ilgili ne var ne yoksa her şeyi öğrenmeye herkesin hakkı **var**.”

- Хәкимжан: Ә сіндә бармы? (КТ, SE; s. 147)

Суфый: **Бар**.

Некимсан: E sinde barmı?

Sufiy: **Var**.

“Некимсан: Ee, sende var mı?

Sufiy: **Var**.”

- Жанымнан артык газиз, әгәр атаңны ничек үтерәем дисәң, хазердә хәзинәдә берничә төрле агу **бардыр**. (KN, SE; s. 14)

*Canımnan artıq ğaziz, eger atañnı niçēk ütēreyim disen, hāzērde hēzinede bērniçe tūrlē aġu **bardır**.*

“Canımdan kıymetli azizim, eğer babanı nasıl öldüreceğim diyorsan, şu an hazinede binbir türlü zehir **vardır**.”

- И падишаһ, ир белән хатын арасында күп хаклар **бардыр**. (KN, SE; s. 53)

*İ padişah, ir bēlen hātın arasında küp hақlar **bardır**.*

“Ey, padişah, erkekle kadın arasında çok fazla hak **vardır**.”

- И падишаһым, һәрбер эштә Хак Тәгаләнең ничә хикмәтләре **бардыр**. (KN, SE; s. 92)

*İ padişahım, herbër eşte Hак Tëgalenëñ niçe hikmetlerë **bardır**.*

“Ey, padişahım, her işte Hак Teâla’nın ne kadar da hikmetleri **vardır**.”

- Бүлмәнең карт агачлар белән тулган зур бакчага караган бердәнбер тәрәзәсе **бар**. (Gİb, SE; s. 18)

*Bülmenëñ kart ağaçlar bëlen tulğan zur baқçağa karağan bërdenbër terezesë **bar**.*

“Odanın yaşlı ağaçlarla dolu büyük bahçeye bakan birden fazla penceresi **var**.”

- Анда да матур чәчәкләр, зур агачлар **бар**. (Gİb, SE; s. 31)

*Anda da matur çeçekler, zur ağaçlar **bar**.*

“Orada da güzel çiçekler, büyük ağaçlar **var**.”

- Бу туфракта тагы төрле кабиләләренең кисәкләре, аерым кечкенә авыллары **бар**. (Gİb, SE; s. 507)

*Bu tufrakta tağı türlü kabilelernëñ kiseklerë, ayırım këçkëne avılları **bar**.*

“Bu toprakta bile çeşitli kabilelerin parçaları, ayrı ayrı küçük köyleri **var**.”

- Әгәр аны жикмәсән, аның белән кая да булса бармасаң, нигә кирәге **бар** аның! (Gİb, MHİ; s. 52)

*Eger anı cikmesen, anıñ bëlen kaya da bulsa barmasan, nige kiregë **bar** anıñ!*

“Onu koşmasan, onunla her yere atılmasan, neye gereği **var** onun!”

- Хәер, һәр якның үз матурлығы **бар**. (Gİb, MHİ; s. 128)

*Heyir, her yaқnıñ üz maturlığı **bar**.*

“Hayır, her tarafın kendine has güzelliği **var**.”

- Елга арыгында да бер кечерәк урам **бар**. (Gİb, MHİ; s. 471)

*Yılğa arıyağında da bër këçërek uram **bar**.*

“İrmak kenarında da bir küçücük sokak **var**.”

- Һәр чәчәкнең үз мәгънәсе **бар**. (FE, SE; s. 15)
Her çeçekneñ üz meğnesě bar.
“Her çiçeğin kendi manası **var**.”

- **Бар** күнеллек бөтен дөньяда, **бар** бер ямь бүген. (FE, SE; s. 59)
Bar küñlläläk bütěn dñnyada, bar bër yem büğen.
“**Var** gönüllülük bütün dünyada, **var** bir güzellik bugün.”

- Нәкъ шушындый исле хуш-буй миндә дә **бар**. (FE, SE; s. 279)
Nek şuşındıy islě huş-buy minde de bar.
“Gerçekten şunun gibi hoş koku bende de **var**.”

- Әмма аңардан да өстенрәкләр **бар**. (Gİs, Z; s. 13)
Emma añardan da üstēnrekler bar.
“Ama onlardan da daha üstün olanları **var**.”

- Зихенәң **бар**, гакылың **бар**. (Gİs, Z; s. 149)
Zihēñeñ bar, gākılıñ bar.
“Zihnin **var**, aklın **var**.”

- Көннең исеме берләң, көннең вакыты берләң дә канның агуының, әлбәттә, мөнәсәбәте **бар**. (Gİs, Z; s. 212)
Küñneñ isēmě bērlen, küñneñ vaqıtı bērlen de kanniñ ağuvınıñ, elbette, mñnesebetě bar.
“Günün adıyla, günün saatiyle kanın ve zehrin elbette münasebeti **var**.”

- Аның үз гаскәрен идарәгә башлыкны теләсә кемне куярга хакы **бар**. (Gİs, E; s. 49)
Anıñ üz gaskerēn idarege başlıknı tēlese kēmně kuyarğa hākı bar.
“O, kendi askerini idare edecek bir komutan dilese, istediği kişiyi getirme hakkı **var**.”

- Синнән кечкенә туганнарыңның бөтен нәрсәләре **бар**. (Gİs, E; s. 206)
Sinnen kēčkēne tuğannarıñnıñ bütěn nerselerě bar.
“Senden küçük kardeşlerinin her şeyi **var**.”

- Дөньяда боларын да күрмәгән кешеләр **бар**. (Gİs, E; s. 414)
*Dünyada buların da kürmegen kешәler **bar**.*
“Dünyada bunları da görmeyen insanlar **var**.”

2.1.1.4.2. Yüklemler Yuk (Yok) İle Kurulan İsim Cümleleri

- Мин сезгә бирә-бирә бөлөп беттем инде, шулай да рәхмәтен ишеткәнем **юк**... (MG, SE; s. 116)
*Min sezge bire-bire bölöp bättäm indä, şulay da rehmetän işetkenäm **yuk**...*
“Ben size elimde neyim var neyim yoksa vermekten tükendim, yine de bana teşekkür edenі duyduğum **yok**.”
- Юкса боларның безгә бернигә кирәге **юк**. (MG, SE; s. 326)
*Yuksa bularnıñ bezge bėrnige kiregė **yuk**.*
“Yoksa bunların bize hiç gereği **yok**.”
- Юллар **юк**, эш **юк**, ашарга **юк**! (MG, SE; s. 481)
*Yullar **yuk**, eş **yuk**, aşarğa **yuk**!*
“Yollar **yok**, iş **yok**, yemek **yok**!”
- Ә минем әле беркайчан да женне күргәнем **юк**... (MV, İY; s. 10)
*E minəm elə bėrkayçan da cėnnė kürgenəm **yuk**...*
“Evet, benim hiçbir zaman cin gördüğüm de **yok**...”
- Менә, минем малай әлегә үзе монда **юк**. (MV, İY; s. 140)
*Mėne, minəm malay elėge üzė mında **yuk**.*
“Şu an benim çocuğum burada **yok**.”
- Аларга ышаныч **юк**! (MV, İY; s. 447)
*Alarğa ışanıç **yuk**!*
“Onlara inanmak **yok**!”
- Надир: **Юк**, әби, минем шашканым **юк** әле... (KT, SE; s. 222)
*Nadir: **Yuk**, ebi, minəm şaşkanım **yuk** elė...*
“Nadir: **Yok**, nine, benim şaşırmaşlığım **yok** ya...”

- Зәйнәтдин: Ә үзләренәң кесәләрендә грошлары да **юк**. (КТ, SE; s. 312)
Zetnətdin: E üzlerənəñ kəsələrənde grüşları da yuq.
 “Zeynitdin: Evet, onların keselerinde kuruşları da **yok**.”

- Мәйсәрә: Сезнең шикелле үз кадерләренә үзләре төкереп йөргән этләргә үтергәнгә суд та **юк**, закон да **юк!**.. (КТ, SE; s. 453)
Meysere: Səznəñ şikəllə üz qadərlerənə üzlerə tükərəp yürgən ətlerə ütərgenge sud ta yuq, zakon da yuq!..
 “Meysere: Sizin gibi kendi kaderlerine kendilerinin bile lanet okuduğu köpekleri öldürmek için mahkeme de **yok**, kanun da **yok!**..”

- Башкасында аның эше **юк**. (KN, SE; s. 7)
Başqasında anıñ eşə yuq.
 “Başka biriyle onun işi **yok**.”

- Бу баланың атасы-анасы фәкыйрь, тәрбия кыйлыр хәлләре **юк**. (KN, SE; s. 48)
Bu balanıñ atası-anası feqıyr, terbiye kıylır həllerə yuq.
 “Bu çocuğun annesi babası fakirdir, ona terbiye verme güçleri **yok**.”

- Ул да **юк**, бу да **юк**. (KN, SE; s. 274)
Ul da yuq, bu da yuq.
 “O da yok, bu da yok.”

- Зыя өчен монда да зур кыенлык **юк**. (Gİb, SE; s. 138)
Zıya üçən mında da zur kıynlık yuq.
 “Ziya için burada da büyük bir zorluk **yok**.”

- Күк йөзәндә, тәнре һақы өчен дә, бер болыт **юк**. (Gİb, SE; s. 138)
Kük yüzənde, tenrə haqı üçən de, bər bulıt yuq.
 “Tanrı hakkı için, gökyüzünde buluttan eser **yok**.”

- Йөгәрдә, суда йөзүдә дә аңа чыккан кеше **юк**. (Gİb, SE; s. 306)
Yügerüde, suda yüzde de aña çıqqan kəşə yuq.
 “Koşmada da, yüzmede de ona yetişen kimse **yok**.”

- Большевикларны жиңәрдәй көчләрнең әле дөньяга килгәне **юк**. (Gİb, MHİ; s. 229)
Bolşeviklarnı ciñerdey kŭçlernŭñ elŭ dŭnyağa kilgenŭ yuŭ.
“Bolşevikler’i mağlup edebilecek güçlerin henüz dünya üzerinde varlığı **yok**.”

- Сез аз ашыйсыздыр, авызыгызның тәме **юктыр**. (Gİb, MHİ; s. 371)
Sŕz az aşıysızdır, avızıgıznyñ temŭ yuŭtur.
“Siz az yiyorsunuz, ağızınızın tadı **yoktur**.”

- Аны сезгә аңлатып торуның хажәте **юк**. (Gİb, MHİ; s. 373)
Anı sŕzge añlatıp tŕruvnyñ ħacetŭ yuŭ.
“Onu size anlatmaya dermanı **yok**.”

- Татар кызының конкрет исеме дә, билгеле бер характеры да **юк**. (FE, SE; s. 9)
Tatar kızynyñ konkret isŕmŭ de, bilgŕlŭ bŕr ħaraktŕı da yuŭ.
“Tatar kızının bilinen bir ismi de, belirgin bir karakteri de **yok**.”

- Нәрсәсе дисәң, нәрсәсе начар, төсе дисәң, төсе **юк!** (FE, SE; s. 128)
Nersesŭ diseñ, nersesŭ naçar, tŭsŭ diseñ, tŭsŭ yuŭ!
“Şeyi desen, şeyi kötü; rengi desen, rengi **yok!**”

- Бөтен дөньяда мондый зур бәйрәм **юк**. (FE, SE; s. 375)
Bŭtŕn dŭnyada mŭndıy zur beyrem yuŭ.
“Dünyada buna benzer büyük bir bayram **yok**.”

- Минем күңәл утырткан бер эшем **юк**. (Gİs, Z; s. 110)
Minŕm kŭñŕl uturtқан bŕr ŕşŕm yuŭ.
“Benim gönül kırdığım bir iş **yok**.”

- Һәр нәрсә бар, бер нәрсә **юк!** (Gİs, Z; s. 132)
Her nersŕ bar, bŕr nersŕ yuŭ!
“Her şey var, tek bir şey **yok!**”

- Монда ятуда мэгънэ **юк**. (Gİs, Z; s. 473)
*Mūnda yatuvda megne **yuk**.*
“Burada kalmanın manası **yok**.”
- Динен, милләтен саклыйм, киләчәктә хәр милләт булып торыйм дигән бер халык өчен, әлбәттә, шуннан башка бер юл **юк**. (Gİs, E; s. 6)
*Dinēn, milletēn saqlıym, kileçekte hūr millet bulıp tūrıym digen bēr halıq uçēn, elbette, şunnan başka bēr yul **yuk**.*
“Dinimi, milliyetimi saklıyorum; çünkü ileride hür bir millet olacağım diyen halkın, elbette, bundan başka bir yolu **yok**.”
- Шәһәрдә **юк**, басуда **юк**, урманда да **юк**... (Gİs, E; s. 156)
*Şeherde **yuk**, basuda **yuk**, urmanda da **yuk**...*
“Şehirde **yok**, tarlada **yok**, ormanda da **yok**...”
- Хәзәр сөз аларның теләкләрен үтәп, буйсынып яшәргә мәжбүр буласыз, башка чара **юк**. (Gİs, E; s. 394)
*Hezēr sēz alarnıñ tēleklerēn ütep, buysınıp yeşerge mecbur bulasız, başka çara **yuk**.*
“Şimdilik siz onların isteklerini yerine getirip onlara bağlı olun, başka çare **yok**.”

2.1.2. İsim Soylu Kelime Gruplarından Oluşan Yüklemler:

2.1.2.1. Yüklemler İsim Tamlamasıyla Kurulan İsim Cümleleri

İsim tamlaması, iyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur. Bu kelime grubunda iki isim unsuru *aitlik*, *içinde bulunma*, *sınırlandırma*, *belirtme* vb. anlam ilgileri çerçevesinde birbirine bağlanır (Karahana, 2007: 42).

Taranan metinlerde tespit edilen yüklemi isim tamlamasıyla kurulan isim cümleleri şunlardır:

- Без хэзер һөммәбез **Распутин фикеренең хезмәтчеләре...** (Gİs, E; s. 24)
*Běz həzər hümmeböz **Rasputin fikərənəñ həzmetçələrə...***
 “Biz şu an hepimiz **Rasput’in fikrinin hizmetkârlarıyız...**”

- Бөтен тарафтан дошман сарган бу йорт **төрөк иледер.** (Gİs, E; s. 81)
*Bütən taraftan düşman sarğan bu yürt **türək iləder.***
 “Dört bir yandan düşman tarafından kuşatılan bu yurt, **Türk yurdudur.**”

- Бу байрак безнең олуг Чыңгыз ханның илемезгә багышлаган мөкатдәс байрагыдыр. (Gİs, E; s. 441)
*Bu bayraq bəznəñ uluğ Çiŋgiz hannıñ iləmözgə **bağışlağan müqatdes bayraqıdır.***
 “Bu bayrak, **bizim yüce Cengiz Han’ımızım devletimize bağışladığı mukaddes bayraqıdır.**”

- Көч-куәт бүген бар, иртәгә юк, болар барысы да **Тәңренең кулында.** (Gİs, E; s. 492)
*Küç-kuvet бүgөн бар, irtege yuq, bular barısı da **Teñrənəñ kulında.***
 “Güç kuvvet bugün var, yarın yok; bunların hepsi de **Tanrı’nın elindedir.**”

- Картрак, укымаганраklar — **ысул кадим тарафдары,** яшьләр, тырышып укучылар — **ысул жәдид тарафдары.** (Gİs, Z; s. 112)
*Qartraq, uqımağanraqlar — **ısul qadim tarafdarı,** yeşler, tırışıp uquçılar — **ısul cedit tarafdarı.***
 “Daha yaşlı olanlar, okumayanlar **usul-ü kadim taraftarıdır;** gençler, çalışkan öğrenciler ise **usul-ü cedit taraftarıdır.**”

- Шуның өчен ул — **безнең авылның уеның, теләвенең көзгесе.** (Gİs, Z; s. 137)
*Şunıñ uçən ul — **bəznəñ avılınıñ uynıñ, tələvənəñ küzgəsə.***
 “Bunun için o, **bizim köyümüzün oyun ve dilek aynasıdır.**”

- Ул әтинең ашка пәри торган чапаны иде. (Gİs, Z; s. 261)
Ul etiněň aşqa peri tūrğan çapanı idě.
“O, babanın özel günlerde giydiği kaftanıydı.”

- Закир — шактый бер бай кешенең баласы. (Gİs, Z; s. 436)
Zakir — şaqtıy běr bay kěşeněň balası.
“Zakir, çok zengin bir kişinin çocuğudur.”

- Мулла: Әтисе хәзрәт түгел. Безнең күрше авылның мужигы! (Gİs, Z; s. 618)
Mulla: Etisě həzret tögəl. Bězněň kürşə avılınıñ mujığı!
“Molla: Babası hazret değil. **Bizim komşu köyün ahalisidir!**”

- XX йөз башы — татар әдәбиятының алтын дәвере. (FE, SE; s. 5)
20. yŷz başı — tatar edebiyatınıñ altın devěřě.
“20. yüzyılın başı, **Tatar edebiyatının altın devridir.**”

- Хатын-кызга оят ул, хатын-кыз фетнәсе ул! (FE, SE; s. 58)
Ĥatın- kızğa ŷyat ul, ĥatın-kız fětnesě ul!
“Kadına kıza utançtır o, **kadın kız fitnesidir o!**”

- Hәmmәсе хәзрәтнең бик белә торган кешеләре вә хәтта дуслары икән.
(FE, SE; s. 131)
Hemmesě həzretněň bik bələ tūrğan kěşələrě ve ĥetta dusları iken.
“Hepsi **Hazret’in çok yakından tanıdığı insanları ve hatta dostlarıymış.**”

- Галимжанның әтисе Гыйрфан аның өченче баласы. (Gİb, MİH; s. 49)
Ĝalimcannıñ etisě Ĝıyrfan anıñ ŷçençě balası.
“Galimcan’ın babası **Gıyrfan, onun üçüncü çocuğudur.**”

- Республика журналы ул, партия журналы! (Gİb, MİH; s. 236)
Respublika jurnalı ul, partiya jurnalı!
“**Cumhuriyet gazetesi o, parti gazetesi!**”

- Миңа иң мөһим нокта — **аның табиғате.** (Gİb, SE; s. 187)
Miña iñ mühim nüқта — аның табиғатě.
“Benim için en önemli nokta, **onun tabiatıdır.**”

- **Зур шифаханэлэрнең берседер.** (Gİb, SE; s. 348)
Zur şifaханелerněň běrsě.
“Büyük şifahanelerden biridir.”

- Аларның кайсы **икмәкче баласы, кайсы кассаб баласы, кайсы ашчы балаларыдыр.** (KN, SE; s. 40)
Аларның қайсы ікмекчě баласы, қайсы қассаб баласы, қайсы ашчы балаларыдыр.
“Onların kimi fırıncı çocuğu, kimi kasap çocuğu, kimi aşçı çocuğudur.”

- «Әлфе ләйлә вә ләйлә»дәге, күз чағылдыра торған, **пәри патшалары кызларының матурлығы бит!** (KN, SE; s. 195)
«Elfě leyle ve leyle»degě, күз чағылдыра тұрған, peri патшалары қызларының матурлығы бит!
“«Elfi Leyle ve Leyle»deki göz kamaştıran şey, **peri padişahlarının kızlarının güzelliğidir elbette!**”

- Бу Багдад шәһәредер. (KN, SE; s. 200)
Bu Bağdad şherěдәр.
“Bu, Bağdat şehridir.”

- **Казанның байларыннандыр.** (KN, SE; s. 356)
Қазанның байларыннандыр.
“Kazan’ın zenginlerindedir.”

- Рамазан: Рәшит, син шуны онытма... Мин — **синең жизнең һәм яучың!..** (КТ, SE; s. 84)
Ramazan: Reşit, sin şunu ünıtma... Min — siněң cizněң һem yavçıң!..
“Ramazan: Reşit, sen şunu unutma! Ben, **senin eniştenim ve dünürünüm.**”

- Зыя: Әйе, әйе, сез аңа ошағансыз.
 Биби: Әй, **аның ише**. (КТ, SE; s. 123)
Ziya: Eyë, eyë, sêz aña uşagansız.
*Bibi: Ey, **anıñ işë**.*
 “Ziya: Evet, evet, siz ona yakışmışsınız.
 Bibi: Evet, **onun eşisiniz.**”

- Нурия: Әйтсәм әйтим инде, Габдуллажан асравы **минем апамның дусы**. (КТ, SE; s. 152)
*Nuriye: Eytsem eytim indë, Gabdullacan asravı **minem apamniñ duvsı**.*
 “Nuriye: Söylüyorum işte, Gabdullacan hizmetkâr **benim ablamın dostudur.**”

- Мин инде тулысыңча **шуның иркендә идем**. (MV, İY; s. 100)
*Min inde tulısıñça **şunıñ irkënde idëm**.*
 “Ben şu an tamamen **şunun rahatlığında**ydım.”

- Дөньядагы урманнарның иң гүзәле булган **каен урманы!** (MV, İY; s. 134)
*Dünyadağı urmannarıñ iñ güzelë bulğan **qayın urmanı!***
 “Dünyadaki ormanların en güzeli **kayın ormanıdır!**”

- Менә өченче кат, менә **аның ишеге...** (MV, İY; s. 257)
*Mëne uşçençë kat, mëne **anıñ işëgë**...*
 “İşte üçüncü kat, işte **onun kapısı**...”

- **Синен энеңдә икән**. (MG, SE; s. 175)
Sinëñ ënëñde iken.
 “**Senin erkek kardeşindeymiş.**”

- Мانتыйк — иске мәдрәсәләрдә укытыла торган **фәннәрнең берсе**. (MG, SE; s. 362)
*Mantıq — **iskë medreselerde uqıtıla turgan fennernëñ bërse**.*
 “Mantik, **eski medreselerde okutulan fenlerden biridir.**”

- Аларның берсе әрмән, икенчесе урыс, икесе грек, икесе төрек иде, ә ул үзе, Гариф — **татар егете**. (MG, SE; s. 480)

Alarnıñ bərsə ermen, ikənçəsə urıs, ikəsə grek, ikəsə türək idə, e ul üzə, Ğarif — tatar yigētə.

“Onlar’ın ilki Ermeni, ikincisi Rus; ikisi Grek, ikisi de Türk’tü. Evet, o, kendisi, Garif ise **Tatar yiğidiydi.**”

2.1.2.2. Yüklemler Sıfat Tamlamasıyla Kurulan İsim Cümleleri

Sıfat tamlaması bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdikleri kelime grubudur. Sıfat unsuru isim unsurunu vasıflandırmak veya belirtmek için getirilir (Ergin, 2005: 380).

Karahan sıfat tamlamasının özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

“Sıfat tamlamasında ana unsur isimdir, sonda bulunur. Sıfat, yardımcı unsurdur; ismin önünde yer alarak ismi tamamlar. Bu tamlamada, isim ve sıfat unsuru eksiz birleşir. *uzak / hatıra, güneşle yıkanan / karşı tepeler.*

Tamlayanı sıfat-fiil veya sıfat-fiil grubu olan bir sıfat tamlamasında nesne, hareket niteliği ile tamamlanır. *mavileşen / manzara, eserken yelken açmadığım / rüzgâr.*

Bu tamlamada, unsurların biri veya hepsi kelime grubu olabilir. *yumuşak ve korkak / adımlar, mum rengi / çehreler.*

Bir sıfat tamlamasında, ismi niteleyen aynı türden birden fazla sıfat unsuru bulunabilir. *kırmızı kiremitli, beyaz badanalı / evler.*

Birden fazla isim unsuru da bir sıfat unsuru ile nitelenebilir. *ipek yığınlarına sarılmış / sırmalar, tuğlar, sancaklar.*

Bir sıfat tamlaması, başka bir sıfat tamlamasının kuruluşuna sıfat veya isim unsuru olarak katılabilir. *Şu / gözliüklü adam.*

Nesnenin neden yapıldığını belirten “demir kapı, cam bardak, mermer köşk, gümüş kemer” gibi tamlamalar, isim tamlaması değil sıfat tamlamasıdır. Bu tamlamaları, “demirden kapı, demirden yapılmış kapı, camdan bardak, camdan yapılmış bardak” şeklinde ve yine sıfat tamlaması kuruluşunda genişletebiliriz.

Sıfat ve zarfların anlamlarını, miktar ve derece bakımından tamamlayan zarfların meydana getirdikleri kelime grupları da bir sıfat tamlamasıdır.

Sıfat tamlamalarında sıfat ve isim unsurları arasına “*da / de*”, edatı ve *-mI* soru eki girebilir. *Burada üç mü kitap var?*

Sıfat tamlaması, söz dizimi içinde isim, sıfat ve zarf görevi yapar. *Rüyama girdi her gece / bir fatihane zan.* (zarf, isim).” (Karahan, 2007: 49-52).

Taranan metinlerden tespit edilen yüklemi sıfat tamlamasıyla kurulan isim cümleleri şunlardır:

- Бу кечкенә әкият **бик зур хикмәткә ия әсәр.** (Gİs, E; s. 10)
Bu kēçkēne ekiyet bik zur hikmetke iye eser.
 “Bu küçük hikâye **çok büyük bir hikmete sahip eserdir.**”

- Ул тәрбияле, **бик тә акыллы кеше.** (Gİs, E; s. 238)
Ul terbiyelē, bik te aqıllı kēşē.
 “O **terbiyeli ve çok da akıllı insandır.**”

- Анаңның хокукы атаң хақыннан күпкә **өстендер.** (Gİs, E; s. 198)
Anaññıñ hıkuqı atañ haqınnan küpke ūstēndēr.
 “Annenin hakkı babanın hakkından çok daha **üstündür.**”

- Бикәчем **шактый гына матур, яшь кенә, пөхтә генә, гакыллы гына бер кыз.** (Gİs, Z; s. 137)
Bikeçēm şaqtıy ğına matur, yeş kēne, pūhte ğēne, ğaқıllı ğına bēr kız.
 “Gelinim **çok güzel, genç, titiz, akıllı bir kız.**”

- Хәзер инде мин элгәреге кеби мәми авыз түгел, роман укыган кеше. (Gİs, Z; s. 121)
Hezēr indē min ēlgerēğē kēbi memi avız tüğēl, roman uqığan kēşē.
 “Ben eskisi gibi boşa konuşan biri değil, roman okuyan kişiyim.”

- Варин гына **кызганыч, ул мескен беркатлы кеше...** (Gİs, Z; s. 605)
Varin ğına kızğanıç, ul mēškēn bērқatlı kēşē...
 “Varin, **zavallı, elinde avucunda olmayan bir kişidir...**”

- Менә син **каһәр суккан халык!** (FE, SE; s. 29)
Mēne sin қаһer suққан haлық!
 “İşte, **kahır çeken halk!**”

- Мәчетнең эчке күренеше хәзрәткә бөтенләй ят иде: **ишекнең уң ягында зур, киң постау түшәлгән мәйдан.** (FE, SE; s. 50)
Meçetnëñ eşkë kürenëşë hezretke bütänley yat idë: işëknëñ uñ yağında zur, kiñ postav tüşelgen meydan.
 “Mescitin iç görünüşü hazrete tamamıyla yabancıydı: **karımın sağında büyük, geniş kumaşlarla örülü meydandır.**”

- Бу бүлмә **Миңлесылуның үзенә тәгаен ителгән бүлмә иде.** (FE, SE; s. 142)
Bu bülme Miñlësıluvniñ üzëne teğayın itëlgen bülme idë.
 “Bu oda, **Minlisıluv’un kendisine ayırdığı odaydı.**”

- Киевта да Подол дип аталган пычрак, баткак, эшәке район менә **шул чикләү нәтижәсендә туган район иде.** (Gİb, MİH; s. 84)
Kievta da Podol dip atalğan pıçraq, batkaq, eşekë rayon mäne şul çiklev neticesënde tuğan rayon idë.
 ‘Kievta da Podol’ diye adlandırılan ve pislik, bataklık, kötülükle dolu olan ilçe, işte **bu sınırlar içerisinde teşekkül etmiş bir ilçeydi.**”

- Тарихи йорт — **Тәрәзәләре белән урамга караган ике катлы йорт иде.** (Gİb, MİH; s. 207)
Tarihi yurt — Terezelerë bëlen uramğa qarağan ikë katlı yurt idë.
 “Tarihî yurt, **pencereleri ile sokağa bakan iki katlı yurttu.**”

- Бу вакытка кадәр эле мин **бик тирәннән уйлана белми торган, уйнап, көлеп, биеп йөргән бер кыз идем.** (Gİb, MİH; s. 346)
Bu vaqıtqa kader elë min bik tirennen uylana bëlmi türğan, uynap, küllëp, biyip yürgen bër kız idem.
 “Bu zamana kadar ben, **çok ince düşünmeyi bilmeyen, güle oynaya gezen bir kızdım.**”

- Бу **аңа бабадан калма мирас.** (Gİb, SE; s. 40)
Bu aña babadan qalma miras.
 “Bu, **ana babadan kalma mirastır.**”

- Алмачуар белән минем өчен дә бүгенге көн, бәлки, гомергә бер генә килеп китә торган зур көннәрдәндер. (Glb, SE; s. 276)
Almaçuar bēlen minēm üçēn de бүгēngē kŭn, belki, ğŭmĕrge bĕr gēne kilĕp kite tŭrġan zur kŭnnerdendĕr.
 “Almaçuar ile benim için de bugün, belki de **hayatta bir kez yaşanabilecek büyük günlerdendir.**”

- Бу ике фамилия электән үк далада зур сәүдә йөрткәлэгән адәмнәр иде. (Glb, SE; s. 476)
Bu ikĕ familiya ėlĕkten ũk dalada zur sevde yŭrtkelegen ademner idĕ.
 “Bu iki aile önceleri **özellikle bozkırda büyük tacirlik yapan insanlardı.**”

- Падишаһлык итмәк зур эштер. (KN, SE; s. 100)
Padişahlıq itmek zur ėştĕr.
 “Padişahlık etmek **büyük iştir.**”

- Бу дәрвишнәң кулыннан килә торган эш юктыр, һаман үзенәң арзусына карай торган бер адәм икән. (KN, SE; s. 198)
Bu dervişnĕñ kŭlınnan kile tŭrġan ėş yuġtır, haman ũzĕnĕñ arzusına qaray tŭrġan bĕr adem iken.
 “Bu dervişin elinden gelen iş yoktur. Dahası **kendi arzusuna düşkün olan bir âdemmiş.**”

- Казан шәһәре олуг шәһәрдер. (KN, SE; s. 362)
Qazan şeherĕ ũluġ şeherdĕr.
 “Kazan şehri **ulu şehirdir.**”

- Булат, Питрэй, Хэйри, Миңлегали, Тимуш, Мишка һәм ирек яулаучы качкыннар — патша хакимияте белән һәрберсе төрле каршылыкка кERGән һәм урманга сыенган шәхесләр. (КТ, SE; s. 12)

Bulat, Pitrey, Heyri, Miñlēgali, Timuş, Mişka hem irək yavlavçı qaçkınlar — patşa hakimiyetē bēlen herbērcē türlē qarşılıqqa kērgen hem urmanğa sıyınğan şehēsler.

“Bulat, Pitrey, Heyri, Minligali, Timuş, Mişka ve hürriyet için kaçanlar, **padişahın hâkimiyetine her türlü karşı gelen ve ormana sığınan şahıslardır.**”

- Ә жемелдәп торган шомырт шикелле кара чәчләре өстендә энжеле калфак. (КТ, SE; s. 19)

E cēmēldēp tūrgan şumirt şikēllē qara çeçlerē üstēnde ēncēlē qalfak.

“Evet, siyah kuş üzümünün parlaklığını andıran kara saçlarının üstündeki **incili kalpaktır.**”

- Мин сездән башка бөтен дөньяга дошман, ачулы кеше. (КТ, SE; s. 269)

Min sēzden başqa bütēn dūnyağa dūşman, açuvlı kēşē.

“Ben, sizin dışınızda kalan bütün dünyaya düşman, kızgın kişiyimdir.”

- Минем өчен үзе бер кояш! (MV, İY; s. 57)

Minēm üçēn üzē bēr quyaş!

“Benim için kendisi **bir güneştir!**”

- Ул үзе серле музыка иде. (MV, İY; s. 283)

Ul üzē sērlē muzıka idē.

“O, kendisi, **efsunlu bir müzikti.**”

- Дүрт дистә ел буена Язучылар берлегенә бөтен эшләрендә актив рәвештә катнаша килгән тынгысыз жанлы кеше! (MV, İY; s. 405)

Dürt diste yıl buyına Yazuçılar bērlēgēnēñ bütēn eşlerēnde aktīv revēşte qaţnaşa kilgen tıngısız canlı kēşē!

“40 yıl boyunca Yazarlar Birliği’nin bütün işlerinde aktif bir rol oynayan, **heyecanını yitirmemiş bir kişidir.**”

- Болар күбесенчә Европа гыйльме алган кешеләрдер. (MG, SE; s. 399)
Bular kübësənçe Evropa gıylmǎ alğan kēşǎlerǎdǎr.
“*Bunların pek çoğu Avrupa ilmi alan kişilerdir.*”
- Пантюркизм, урыс панславизмына каршы табигый рәвештә туган бер сәясәи агым ул. (MG, SE; s. 419)
Pantürkizm, urıs panslavizmina qarşı tabiğiy revēşte tuğan bǎr seyysi ağım ul.
“*Pantürkizm, Rus panslavizmine qarşı ortaya çıkan siyasi bir akımdır.*”
- Ишегалдының түрәндә таза бүрәнәләрдән салынган кара-каршы ике йорт. (MG, SE; s. 468)
İşǎaldınıđ türǎnde taza bürenelerden salınđan kara-qarşı ikǎ yürt.
“*Avlumuzun yanında sağlam tomruklardan yapılmış karşılıklı duran iki yurttur.*”

2.1.2.3. Yükleme Edat Grubuyla Kurulan İsim Cümleleri

Arapça bir kelime olan *edat* “âlet” ve “vasıta” demektir. Onun gramerdeki mânâ ve yerini tespit ederken de bu aslî mânâsını göz önünde bulundurmak gerekir. Nitekim bir gramer unsuru olarak da “*edatlar tek başlarına mânâları olmayıp, ancak cümledeki diğer kelime ve kelime gurupları arasında çeşitli münasebetler kurmağa yarayan*” “âlet sözler”dir, “vasıtalar”dır. Daha müşahhas bir ifade ile anlatmak gerekirse, denilebilir ki *edatlar* dilin mantıkî kuruluşunu teşkil eden cümle yapısının “harcı”dır. Bu bakımdan vazife itibariyle isim çekim eklerine benzerler. Dilin bütünü içinde mücerret bir unsur olarak ele alındığı takdirde ise *edatlar*, çekime gelmeyen “donmuş” ve “kalıplaşmış” sözlerdir. (Hacıeminoğlu, 1992: 5)

Tatar Türkçesinde görevleri ve kullanılışları bakımından *edatları* üç başlık altında sınıflandırabiliriz:

Bağlama Edatları:

Bağlayıcılar (*tǎzıvçǎ tǎrkeđǎçler*): *da/de; ye; ye ... yeki; ye ... yeise; hem; ki.*

Cümle başı edatları (*karşılık tǎrkeđǎçlerǎ ve iyertüvçǎ tǎrkeđǎçler*): *e; lekin; helbuki; tik; hetta, emma; meger, çönki; eger; güya; güyaki.*

Sona gelen edatlar (*kisekçeler*): *tüđǎl; uk/ük; gına/gǎne; da/de; ta/te; elle; elǎ; lebasa; iç; la/le; bit; imǎş.*

Son Çekim Edatları (*beyl kler*): İsim hal ekleri gibi işlev taşıyan fakat daha zengin anlamlar veren s zler olarak son çekim edatları, bağlandıkları isimlerin hal eklerine g re şoye sıralanabilir:

Yalın halle bağlananlar: *b len;  c n; şik ll ; k b k; sıman; aşa; arkılı; sayın.*

Y nelme haliyle bağlananlar: *taba; taban; k re; hetl ; caklı; kader.*

Çıkma haliyle bağlananlar: *birl ; başka; tış; arı.*

 nlemler: (*ımlıklar*) ( ner, 2007: 731-733).

Taranan metinlerde yer alan y kleme edat  beğiyle kurulan isim c mleleri şunlardır:

-  yterseņ l  alarnıy aıırı-soņy bulmas kebek ide. (MG, SE; s. 416)
Eyt rs ņ le alarnıy aıırı-s ņı bulmas k b k id .
“Konuşsan da **onların sonu gelmez gibiydi.**”
- T rkiya h k m teneņ bu cıualış-buntlarıdağy h le **Huyasa Nasretdin h le şikelle.** (MG, SE; s. 417)
*T rkiye h k met neņ bu cıvalış-buntlarıdağı hel  **Huyasa Nasretdin hel  şik ll .***
“T rkiye h k metinin bu sıkıntılı h li, **Hoca Nasrettin’in h li gibidir.**”
- Bolar barısy da h zer bik erakta, **b tenl y ikenche d nyada şikelle.** (MG, SE; s. 479)
*B lar barısy da hezer bik ıyarakta, **b t nley ik n c  d nyada şik ll .***
“Bunların hepsi de şimdi cok uzakta, **tamamen  teki d nyada gibidir.**”
-  cikersez k nellerneņ saflığy şikelle iken ul. (MV, İY; s. 138)
 c kers z k n llern ņ saflığı şik ll  iken ul.
“O, yalansız g n llerin saflığı **gibiymiş.**”
- Bu k l bit  ze **ber diņgez sıman!** (MV, İY; s. 278)
*Bu k l bit  z  **b r diņg z sıman!***
“Bu g l ki, kendisi, **bir deniz gibidir!**”
- H tta inde  zen  k r  **ber anekdot sıman ide** ul s z. (MV, İY; s. 436)
*Heтта ind   z ne k re **b r anekdot sıman id  ul s z.***
“Hatta şimdi ona g re bu s z **bir anekdot gibiydi.**”

- **Хэсэн карый сандугачыныкы шикелле.**(КТ, SE; s. 19)
Hesen qary sanduğaçınıkı şikëllë.
“**Hasan Dede’nin bülbülü gibidir.**”

- **Мин үз файдам өчен тәмәке дә тартмыйм, һәммәсе халык өчен, һәммәсе милләт өчен.** (КТ, SE; s. 19)
Min üz faydam üçen temekë de tartmıym, hemmesë halıķ üçen, hemmesë millet üçen.
“Ben vereceğim katkı için sigara da içmiyorum. **Bunların hepsi halk için, hepsi millet içindir.**”

- **Рамазан: Әлбәттә, бик зур осталык белән.** (КТ, SE; s. 117)
Ramazan: Elbette, bik zur üstalık bëlen.
“Ramazan: Elbette, **çok büyük ustalıkladır.**”

- **Сугыш көнөндә мал чыгармак, кич белән чебеннәргә бал чыгармак кебектер.** (KN, SE; s. 52)
Suğış kününde mal çığarmak, kiç bëlen çëbënnerge bal çığarmak këbëktër.
“Savaş zamanında malını paylaşmak, **geceleyin aç sineklere bal vermek gibidir.**”

- **Шаһзадәне үтермәк барча дөнья халкыны үтермәк кебектер.** (KN, SE; s. 52)
Şahzadehë ütërmek barça dűnya halķını ütërmek këbëktër.
“Şehzade’yi yetiştirmek, **bütün dünya halkını yetiştirmek gibidir.**”

- Ногманга бу изгелекләр барчасы **Коръән шәрифне хөрмәтлэгән өчендер.** (KN, SE; s. 135)
*Nügmanğa bu izgələkler barçası **Қўрен шәрифнә һўрметлеген ўчәндәр.***
“Numan’a yapılan bu hayırseverliklerin hepsi **Kur’an-ı Kerim’e kıymet verildiği içindir.**”

- Дөнъяның караңгылыгы куәтләнә, куркыныч **арта бара шикелле иде.** (Gİb, SE; s. 23)
*Dünyanın қараңғылығы қуәтлене, қурқынқ **арта бара шикәллә идә.***
“Dünya’nın karanlığı güçleniyor, korku **git gide artıyor gibiydi.**”

- Мәръям моны күргәнә **бар да, юк та шикелле.** (Gİb, SE; s. 31)
*Meryem münü күргенә **bar da, yuқ ta шикәллә.***
“Meryem’in bunu gördüğü **hem var hem de yok gibi.**”

- Син үзең дә **шулардай.** (Gİb, SE; s. 80)
*Sin üzәң de **şularday.***
“Sen, kendin de **şunlar gibisin.**”

- Ул **ничек тынып калган кебек.** (Gİb, MİH; s. 69)
Ul niçәk tınyп қалған кәбәк.
“O, nasıl da sessiz kalmış gibidir.”

- Ул **Галимжан янына килгән кешеләр өчен.** (Gİb, MİH; s. 366)
*Ul **Ğalimcan yanına килген кешәлер ўчән.***
“O, **Galimcan’ın yanına gelen kişiler içindir.**”

- Ләкин көзге **бик югары эленгән шикелле иде.** (FE, SE; s.142)
*Lekin күзгә **bik yuğarı әләngen шикәллә идә.***
“Fakat ayna **çok yukarı asılmış gibiydi.**”

- Башы нәкъ адәм башы. Калган гәүдәсе **кош гәүдәсе шикелле.** (FE, SE; s.146)
*Başı nek adem başı. Қалған gevdesә **қўш gevdesә шикәллә.***
“Başı gerçek bir insan başı. Geriye kalan vücudu ise **kuşun gövdesi gibidir.**”

- Безнең авыл **шәһәр кеби**. (Gİs, Z; s. 125)
*Bězněň avıl **şeh**er kēbi.*
“Bizim köy **şehir gibidir.**”

- Менә Идел буенда зур бер авыл бар. **Бөтен халкы безнең кебек**. (Gİs, Z; s. 520)
*Mēne İdēl boyunda zur bēr avıl var. **Bütēn halkı bēzněň kēbēk.***
“İşte İdil boyunda büyük bir köy var. **Bütün halkı bizim gibidir.**”

- Зөләйха: Тискәрелек өчен түгел, **дин өчен!** (Gİs, Z; s. 563)
*Züleyha: Tiskerēlēk üçēn tügēl, **din üçēn!***
“Züleyha: Gericilik için değil, **din içindir!**”

- Аның тавышы **калтырый һәм бәгыре елый кебек иде**. (Gİs, E; s. 167)
*Anıñ tavişı **kaltırıy hem beğırē yılıy kēbēk idē.***
“Onun sesi **titriyor ve bağırı yanıyor gibiydi.**”

- Сезнең күңелегез **өчен**. (Gİs, E; s. 220)
*Sēzněň küñēlēgēz **üçēn.***
“Sizin gönlünüz **içindir.**”

- Йөзең саргаеп киткән, кыяфәте **тулгақ тоткан хатыннарынкы шикелле!** (Gİs, E; s. 393)
*Yüzēñ sarğayıp kitken, kıyafetē **tulğaq tūtқан hatınnarıñkı şikēllē!***
“Yüzü sararmış, kıyafeti **hamile kadınlarıñki gibidir!**”

2.1.2.4. Yüklemler Bağlama Grubuyla Kurulan İsim Cümleleri

Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur (Karahan, 2007: 65).

Özkan ve Sevinçli bağlama grubunun özelliklerini şu şekilde sıralarlar:

“Bağlama grubu öğelerinin her biri, ayrı bir kelime veya kelime grubu olabilir: Ayşe'nin kalemi ve defteri. (*belirtili isim tamlaması*), yakışıklı ve zengin bir koca. (sıfat tamlaması, sıfat tamlaması) vb.

Grubu oluşturan ögeler, ikiden çok ise “ve” bağlacı en son iki öge arasında yer alır: “Kayzer bıyık, tıraşlı ense ve manikürlü parmaklar”.

Şiirde, ikiden fazla isim ögesiyle kurulan bağlama gruplarında, en sonda yer alan ögeler arasına ölçü gereği “ve” bağlacı konulmaz; “virgül” konulur: “Gök sarı, toprak sarı, çıplak ağaçlar sarı.”.

“ya... ya, hem... hem, ne... ne, dA... dA, ister... ister, mi... mi, kâh... kâh, ya... yahut vb.” bağlaçlarla kurulan kelime gruplarında, bağlaçların bir kısmı isim unsurunun başında, bir kısmı sonunda bulunur. Bağlaçların sayısı, isim unsurlarının sayısı kadardır. Bazen en son kullanılan bağlaçtan sonra anlamı kuvvetlendirmek için “dA” edatı getirilir: Ekin biçen de bir, sarhoş yatan da.

Bağlama grupları, bazen eksiz bazen de çekim eklerini alarak cümlede isim, sıfat, zarf; özne, nesne, yer tamlayıcısı ve yüklem olarak işlev görürler: Ufak bir tilkidir, kaçak ve kurnaz (*sıfat*) (Özkan ve Sevinçli, 2013: 103-106).

Taranan metinlerin tamamına yakınında daha çok “hem” ile kurulan yüklemi bağlama grubuyla kurulan isim cümlelerine rastladık. Metinlerden elde edilen yüklemi bağlama grubuyla kurulan isim cümleleri şunlardır:

- Якты күл буенда, ап-ак каеннар янәшәсендә, купальниктан гына калган Ләйсирә дөньядагы бер генә киноактрисага да алыштыргысыз чибәр һәм табигый иде. (MV, İY; s. 167)

Yaqtı kül buyında, ap-aq kayınnar yeneşesēnde, kupalniktan gına kalğan Leysire dūnyadağı bër gēne kinūaktrisaga da alıştırğısız çiber hem tabiğy idē.

“Yaktı göl etrafında, sıra sıra dizilmiş apak kayınlar arasında, üzerinde yalnızca mayosuyla görünen Leysire, **dünyadaki hiçbir aktristin elde edemeyeceği bir güzellikte ve doğallıktaydı.**”

- Аптек мамыгы шикелле ак, йомшак һәм жылы. (КТ, SE; s. 19)

Aptek mamığı şikēllē aq, yūmşaq hem cılı.

“Eczane pamuğu gibi **ak, yumuşak ve sıcaktır.**”

- Ләкин ул безнең өчен гади кунак кына түгел, бәлки кадерле һәм мөхтәрәм кунак. (КТ, SE; s. 126)

Lekin ul bēznēñ ūçēn gadi kūnaq kına tügēl, belki kadērlē hem mühterem kūnaq.

“Lâkin o bizim için sıradan bir misafir değil, belki de **kıymetli ve muhterem bir misafirdir.**”

- Чынлап та, бу мәсьәлә **мөһим һәм зур!** (КТ, SE; s. 176)
*Çınlap ta, bu mesele **mühim hem zur!***
 “Gerçekten de bu mesele **mühim ve büyüktür!**”

- Шундаен адәм бардыр ки, хасәбе һәм яхшы, нәсәбе һәм яхшы.
 (KN, SE; s. 100)
*Şundayın adem bardır ki, **hasebë hem yaḥşı, nesebë hem yaḥşı.***
 “Öyle insan vardır ki, **huyu da güzeldir, soyu da güzeldir.**”

- Ләкин хәзер эшләр **бөтенләй башкача һәм табигый дә.** (Gİb, SE; s. 92)
*Lekin **hezër eşler bütënley başkaça hem tabiğiy de.***
 “Lakin şu an işler tamamıyla **farklı ve doğrudur da.**”

- Аның атлары, арба, чаналары, сбруйлары да **бөтенләй башка яхшы һәм мөмтаз.** (Gİb, SE; s. 95)
*Anıñ atları, arba, çanaları, sbruyları da **bütënley başka yaḥşı hem mümtaz.***
 “Onun atları, arabaları, kızakları ve koşum takımları da **bir başka güzel ve seçkindir.**”

- Галимжан абыйның кулында **кәгазь һәм каләм.** (Gİb, MİH; s. 308)
*Galimcan abıynıñ qulında **keğaz hem qalem.***
 “Galimcan Ağabey’in elinde **kâğıt ve kalemdir.**”

- Фәтхулла хәзрәтнең улы Әхмәт күп телләр белүче галим һәм доктор. (FE, SE; s. 9)
Fethulla hezretneñ ulı Eḥmet küp täller bëlüvçë galim hem doktor.
 “Fethulla Hazret’in oğlu Ahmet **çok sayıda dil bilen alim ve doktordur.**”

- Думасы, гәзитәләре — **бары да безгә дошман, бары да мәмли!** (Gİs, E; s. 25)
*Duması, gazetelerë — **barı da bëzge düşman, barı da memli!***
 “Meclisi, gazeteleri; **hepsi de bize düşman, hepsi de bundan memnun!**”

2.1.2.5. Yüklemler Unvan Grubuyla Kurulan İsim Cümleleri

Bir şahıs, unvan veya akrabalık isminden kurulan kelime öbeğidir: [Fevziye / Hanım], [Veli / Bey], [Osman / Çavuş], [Mehmet / Efendi] gibi (Delice, 2012: 29).

Taranan metinlerden elde edilen yüklemler unvan grubuyla kurulan isim cümleleri şunlardır:

- Нәғыймә: Кем ул? (КТ, SE; s. 102)
Рәшит: **Ильяс әфәнде.**
Neğıyme: Këm ul?
Reşit: **İlyas efende.**
Negıyme: Kim o?
Reşit: **İlyas Efendi'dir.**
- Нуретдин: Таныш булығыз, бу безнең иске дустыбыз **Батырхан әфәнде.** (КТ, SE; s. 308)
*Nurëtdin: Tanış bulıǵız, bu bėznėñ iske dustıbiz **Batırhan efendë.***
“Nuritdin: Tanışınız, bu bizim eski dostumuz Batırhan Efendi.”
- Караучы: Вәзир Галим бәкнең бикәсе **Фатыйма бикә!** (Gİs, E; s. 468)
*Qaravçı: Vezir Galim beknėñ bikesë **Fatıyma bike!***
“Bakıcı: Vezir Galim Bey’in eşi Fatıyma Hanım’dır!”

2.1.2.6. Yüklemler Sayı Grubuyla Kurulan İsim Cümleleri

Taranan metinlerde yüklemler sayı grubuyla kurulan isim cümlelerine rastlanmamıştır.

2.1.2.7. Yüklemler İkileme Yoluyla Kurulan İsim Cümleleri

Araya hiçbir ek girmeksizin aynı cinsten iki kelimenin tekrarıyla hasıl olan gruplar, ikizlemeleri teşkil eder (Bilgegil, 1982: 162).

Bilgegil ikizlemeleri şu şekilde tasnif eder:

- a) Aynı kelimenin tekrarıyla: *kapı kapı, hızlı hızlı* vb.
- b) Zıt anlamda kelimelerin bir araya gelmesi ile: *Az çok, düşe kalka* vb.
- c) Eş anlamlı kelimeleri bir araya getirmekle: *Toz toprak, göğüs bağır* vb.
- d) Anlamları ilgili kelimelerin bir araya getirilmesiyle: *Dere tepe, saç sakal* vb.
- e) Bir kelime ve mühmelâttan bir lâfızla: *Yol mol, deli dolu* vb. (Bilgegil, 1982: 163).

Taranan metinlerden elde edilen yüklemi ikileme yoluyla kurulan isim cümleleri şunlardır:

- Шуның өчен ул мәсьәлә шулай **тавышсыз-тынсыз**. (Gİs, Z; s. 77)
*Şununı ũçĕn ul mesele şulay **tavışsız-tınsız**.*
“Bu yüzden o mesele böyle **sessiz sedasızdır**.”
- Бары тик аның арақысы гына чүп түгел, әмма анысы да **зәһәр-агу**. (Gİs, E; s. 240)
*Barı tik anıũ araqısı gına çüp tüğĕl, emma anısı da **zeher-aĕu**.*
“Yalnızca onun içkisi kötü değil; ama o sizin bahsettiğiniz ise **zehir ağudur**.”

2.1.2.8. Yüklemi Deyim Yoluyla Kurulan İsim Cümleleri

- Наман теге вакыйгалар **күз алдында!** (MV, İY; s. 69)
*Наман тĕğĕ вақıуғалар **küz aldında!***
“Şu an diğer vakalar **göz önündedir!**”
- Үзем күреп тормасам да, бу күренеш гел **күз алдымда**. (MV, İY; s. 438)
*Üzĕm kürĕp тұrmасам да, бу күрĕнĕş гĕl **küz aldında**.*
“Kendim görememiş olsam da bu silüet her vakit **gözümün önündedir**.”

- Сатирә: Аның өметсез карт күзләреннән тамган күз яшьләре хәзер дә **күз алдымда**. (КТ, SE; s. 41)
*Satire: Anıñ ümetsöz kart küzlerennen tamğan küz yeşlerə həzər de **küz aldım**da.*
 “Satire: Onun ümitsiz, yaşlı gözlerinden süzülen gözyaşları şu an **gözümün önündedir.**”

- Жиде икъялим аның кулы астында иде. (KN, SE; s. 12)
*Cidə iklim anıñ **qulı astında idə.***
 “Yedi iklim onun **elinin altındaydı.**”

- Аларның сачы озын, гақылы кыскадыр. (KN, SE; s. 260)
*Alarınıñ saçı **uzın, gaqılı kısqadır.***
 “Onların **saçı uzun, akli kısqadır.**”

- Галимжанның әнисе Хәсәнә апа әле дә күз алдымда. (Gİb, MİH; s. 50)
*Ĝalimcannıñ enisə **Hesene apa elə de күz aldım**da.*
 “Galimcan’ın annesi Hesene Abla da **gözümün önündedir.**”

- Үзегез беләсез,гадел тәнкыйтъкә жан фида. (Gİb, MİH; s. 154)
*Üzəğöz bəlesöz, **gadəl tenkıytke can fida.***
 “Siz biliyorsunuz, adil eleştiriye **can fedadır.**”

- Син сау, мин сәламәт! (Gİb, MİH; s. 448)
*Sin sav, **min selamet!***
 “Sen sağsın, ben selametim!”

- Берничә кеше: Тугры сүзгә жан корбан! (Gİs, E; s. 452)
*Bərniçe kəşə: **Tuğrı süzge can qurban!***
 “Birkaç kişi: **Doğru söze can kurban!**”

2.1.3.9. İsim Soylu Diğər Kelime ve Kelime Gruplarından Oluşan Cümleler

2.1.3.9.1. Yüklemlə Pekiştirme Yoluyla Kurulan İsim Cümleleri

- Урамнан бу капкага таба юл салынмаган, үләнән терлек таптамаган, каз-үрдәк кыркымаган — яшел хәтфә төсле **ямь-яшел**. (MG, SE; s. 21)
*Uramnan bu қақаға таба юл салынмаган, үләнән төрлөк таптамаган, қаз-үрдөк қыркымаган — yeşel хәтфә түслә **yem-yeşel**.*
“Sokak’tan bu tarafa yol açılmamış, otlar çiğnenmemiş, kaz ve ördekler çimenlere zarar vermemiş; bu yer kadife gibi **yemyeşildi**.”

- Татарлар яши торган урамнар **бум-буш иде**. (MG, SE; s. 143)
*Tatarlar yeşi тұрған урамнар **bum-buş idē**.*
“Tatarlar’ın yaşadığı sokaklar **bomboştu**.”

- Стеналары **ап-ак**. (MG, SE; s. 466)
*Stenaları **ap-aq**.*
“Duvarları **apak**.”

- Ә авызы уймак шикелле кечкенә генә, ирәннәре **кып-кызыл**. (KT, SE; s. 18)
*E avızı uymaq şikellē kēčkēne gēne, irēnnerē **қып-қызыл**.*
“Evet, küçük ağızlı gibi, dudakları **kıpkızıldır**.”

- Тешләре **ап-ак**. (KT, SE; s. 19)
*Tēşlerē **ap-aq**.*
“Dişleri **apak**.”

- Галимжанның чырае **ап-ак**. (Gİb, MHİ; s. 370)
*Ĝalimcannıñ çırayı **ap-aq**.*
“Galimcan’ın yüzü **apak**.”

- Ул әтинәң ашка пәри торган чапаны иде. **Ямь-яшел иде**. (Gİs, Z; s. 263)
*Ul etinēñ aşқа peri тұрған çapanı idē. **Yem-yeşel idē**.*
“O, babanın özel günlerde giydiği kaftanıydı. **Yemyeşildi**.”

- Йөзе балавыздан ясаган кебек **ап-ак**. (Gİs, Z; s. 317)
Yüzē balavızdan yasağan kēbēk ap-ak.
“Yüzü balmumundan geçirilmiş gibi **apak.**”
- Барысында да бер имза, хатларның бер кулдан язылганы **ап-ачык иде**. (Gİs, E; s. 160)
Barısında da bēr imza, hatlarnıñ bēr kıldan yazılğanı ap-açık idē.
“Hepsinde de aynı imza; yazıların tek bir elden çıktığı **apaçıktı.**”
- Күзләре эчкә баткан, күз нуры сүнгән, иреннәре **зәп-зәңгәр**. (Gİs, E; s. 253)
Küzlerē ēçke batқан, күz nuri süngen, irēnnerē zep-zēnger.
“Gözleri çökmüş, gözünün feri gitmiş, dudakları **mosmordu.**”

2.1.3.9.2. Yükleme Fiilimsilerle Kurulan İsim Cümleleri

İsim-Fiille Kurulan İsim Cümleleri:

Taranan metinlerde yükleme isim fiille kurulan isim cümlelerine rastlanmamıştır.

Sıfat-Fiille Kurulan İsim Cümleleri:

Taranan metinlerde yükleme sıfat-fiille kurulan isim cümlelerine rastlanmamıştır.

Zarf-Fiille Kurulan İsim Cümleleri:

Taranan metinlerde yükleme zarf-fiille kurulan isim cümlelerine rastlanmamıştır.

2.2. Cümlelerin Bağlanma Şekillerine Göre İsim Cümleleri

2.2.1. Bağlama Edatlarıyla Bağlanan İsim Cümleleri

Türkçede cümleler arasında bağlantıyı sağlayan çok sayıda bağlama edatı vardır. Bu edatlar yardımıyla aralarında anlam ilişkisi olan iki veya daha fazla cümleyi birbirine bağlamak mümkündür. Edatların görevi, *sıralama, karşılaştırma, benzetme, açıklama, sebep, sonuç, amaç, karşıtlık, eşitlik, beraberlik* vb. anlamlarla cümleleri birbirine bağlamak, aralarındaki ilişkiyi vurgulamak ve ilişkinin yönünü belirlemektir. Bağlantıyı, başka unsurlar da destekler, pekiştirir (Karahan, 2007: 85).

Bağlanma edatlarıyla bağlanan isim cümlelerini “*ki*” bağlama edatı ve diğer bağlama edatlarıyla bağlanan isim cümleleri şeklinde tasnif etmek uygun görülmüştür.

2.2.1.1. “*Ki*” Bağlama Edatı İle Bağlanan İsim Cümleleri

Bu konuda Leylâ Karahan’ın düşünceleri şu şekildedir:

“*Ki* bağlama edatı, cümleler arasında bağlantıyı sağlayan edatların en işlek olanlarından biridir. Bu yapıda, *ki* edatı ile bağlanan dil birliklerinin biri ana cümle / cümleler, diğeri de ana cümle / cümleleri zaman, tarz, nesne, vb. bakımlardan tamamlayan yardımcı cümle / cümlelerdir. Bunların söz dizimi içindeki yerleri değişkendir.

Ana cümle / cümlelerin başta, yardımcı cümle / cümlelerin sonda bulunduğu yapılar, Türkçenin söz dizimi kurallarına uygun değildir. Bu sıralanışta Farsçanın etkisi görülmektedir. Bilindiği gibi Türkçede ana unsur sonda bulunur.

Ana cümle / cümlelerin sonda, yardımcı cümle / cümlelerin başta bulunduğu yapılar ise cümlelerin sıralanışı bakımından Türkçeye uygunluk gösterir.” (Karahan, 2007: 86-87).

Taranan metinlerden elde edilen “*ki*” bağlama edatıyla kurulan isim cümleleri şunlardır:

- Бу шундый да үзгә һәм шундый да чиста, тигез агышлы, бай аһәңле, жанга гаять ягымлы **тавыш иде ки**, моны ишеткән бер генә жан иясе дә аңа битараф калачак **түгел иде!** (MV, İY; s. 195)

*Bu şundiý da üzge hem şundiý da çista, tigöz ağışlı, bay ahenlé, canğa gayet yağımlı **taviş idē ki**, mını işetken bër gëne can iyesē de aña bitaraş kalaçak tügël idē!*

“Bu öylesine farklı, öylesine temiz, net, ahenkli ve içi titreten bir **sesti ki**, bunu işiten herhangi bir kişi bu sese kayıtsız kalacak değildi!”

- Суфый: Дөньяда һичбер эш **юктыр ки**, хикмәттән хали булсын. (KT, SE; s. 17)

*Sufiy: Dñnyada hiçbër eş **yuktur ki**, hikmetten hali bulsın.*

“Sufiy: Dünyada hiçbir iş **yoktur ki**, hikmetten yoksun olsun.”

- Үзең беләсең, сәләмәтлегә яхшы түгел. (KT, SE; s. 85) (*ki’si düşmüş isim cümlesi*)

Üzëñ bëlesëñ, selametlëğë yahşı tügël.

“Sen de biliyorsun (*ki*), sonu iyi değil.” (*yardımcı cümle isim cümlesidir.*)

- Шәйлә **риваять кыйлырлар ки**, бер олуг падишаһ бар иде. (KN, SE; s. 26)
Şeyle rivayet kıylırlar ki, bër ũluğ padişah bar idë.
 “Şöyle **rivayet olunur ki**, bir ulu padişah vardı.” (*yardımcı cümle isim cümlesidir.*)

- Бу урынга жыелмактан морадымыз **шулдыр ки**, бу тауның мәгарәсендә бер раһибымыз бардыр. (KN, SE; s. 129)
Bu urınga sıylmaqтан müradımız şuldır ki, bu tavniñ meğaresënde bër rahibımız bardır.
 “Bu yerde toplanmamızın amacı **şudur ki**, bu dağdaki mağarada bir rahibimiz vardır.”

- Ул қапчықтагы кибәкләр һәммәсе бертөрле хәлвә **булды ки**, күзләр күрмәк түгел, исеме дә ишетелгәне юк иде. (KN, SE; s. 199)
Ul қапчықтагы kibekler hemmesë bërtürlë helve buldı ki, küzler kürmek tügël, isëmë de işëtëlgenë yuқ idë.
 “O çuvaldaki kepeklerin hepsi çeşit çeşit helva **oldu ki**, onların gözle görülmesi değil, isminin dahi işitildiği yoktu.”

- **Мәгълүм ки**, әдипнең ул вақыттагы иң зур сәнгати казанышын нәкъ менә стиль өлкәсендәге эзләнүләре һәм табышлары тәшкил итә. (Gİb, MHİ; s. 20)
Meglüm ki, edipnëñ ul vaқıттагы iñ zur sengati қazanışın nek mëne stil ũlkesëndegë ëzlenüvlerë hem tabışları teşkil ite.
 “**Malumunuzdur ki**, edibin o dönemde kazandığı en büyük başarısını üslûp konusundaki izlenimleri ve buluşları teşkil eder.”

- Хәзрәтнең бу яңа тормышында шулкадәр хиссият **күп иде ки**, аның фикере кайсына туктарга белми иде. (FE, SE; s. 29)
Hezretneñ bu yaña тұрмиşında şulқader hissiyat күp idë ki, anıñ fikëřë қаysına tuқtarға bëlmi idë.
 “Hezret’in bu yeni hayatında hissiyatı öylesine **çoktu ki**, onun akli bu hislerden hangisine yöneleceğini kestiremiyordu.”

- Егерменче гасыр уртасының бу мәчете дәнъя зиннәтеннән иң буш бер **жир иде ки**, халык зиннәт һәм дәнъя тереклегеннән туйган минутларында, дәнъя

белән мөнәсәбәтсез бер тереклек эзләгән көннәрендә, чын ихласлары белән монда киләләр иде. (FE, SE; s. 48)

*Yigärməncə ǵasır urtasınıñ bu meçetě dñnya zinnetənnen iñ buş **cir idě ki**, ǵalıq zinnet hem dñnya tərėklėǵənnen tuyǵan minutlarında, dñnya bėlen mñnevebetsėz bėr tərėklėk ėzlegen kñnnerėnde, çın iǵlasları bėlen mñnda kileler idě.*

“Yirminci asrın ortasından kalma bu mescit dñnyadaki diǵer kıymetli eserlerden farklı bir **yerdeydi ki**, halk süse ve dñnya nimetlerine doydıǵu anlarda, dñnyaıla irtibatını kestiǵi günlerde en saf duygularııla buraya geliyordu.”

- Бу вақытта Ләйлә шулкадәр матур, шулкадәр **ләтгыйф иде ки**, аның хакыйкый фәрештә икәнәнә игътикат итәсе килә иде. (FE, SE; s. 61)

*Bu vaqıtta Leyle şulqader matur, şulqader **letıyf idě ki**, anıñ ǵakıyqıy ferəşte ikenəne igtikat itesě kile idě.*

“O anda Leyle o kadar güzel, o kadar **zarıftı ki**, onun gerçek bir melek olduğuna inanası geliyordu.”

- Шунысы да онытылмасын, бүген руза гаеде көне иде. (Gİs, Z; s. 35) (*ana cümleinin ki'si düşmüştür.*)

Şunısı da unıtılmasın, bugėn ruza ǵayitě kñnė idě.

“Şurası da unutulmasın (**ki**), bugün arefe günüydü.”

- Мунчасы исле булса, мунчасы парсыз булса, монның гаебе, **бит**, сезгә түгел, миңа! (Gİs, Z; s. 239)

*Munçası islě bulsa, munçası parsız bulsa, mñnıñ ǵayıbě, **bit**, sėzge tğėl, miña!*

“Hamamı kötü koksa, buhardan yoksun olsa, bunun **ayıbı ki** size deǵil banadır!”

- Билгесез атасының үзенә һәм әнисенә булган мәхәббәте **шулкадәр тирән, шулкадәр самими иде ки**, Жаһидә хәзер дә атасы тарафыннан сөелгән кебек татлы бер хыялга батты. (Gİs, E; s. 161)

*Bilgēsēz atasınıñ üzēne hem enisēne bulğan meħebbetē **şulķader tiren, şulķader samimi idē ki**, Cahide ħezēr de atası tarafınnan süyilgen kēbēk tatlı bēr ħıyalğa battı.*

“Cahil babasının kendisine ve annesine olan aşkı **o kadar büyük ve o kadar gerçekçiydi ki**, Cahide şimdi babası tarafından okşanıyormuş gibi bir hayâle kapıldı.”

- Дәресе **шулдыр ки**, ул бала — үсеп житкән бүгенге Жаһидә иде. (Gİs, E; s. 161)

*Dürēsē **şuldır ki**, ul bala — üsēp citken bügēngē Cahide idē.*

“Doğrusu **şudur ki**, o çocuk, bugün bir genç kız olan Cahide’ydi.”

- Чыннан да, **атасы белән кызы шулкадәр бер-берсенә охшаган иде ки**, Жаһидәнең мөһәндис Вахитның кызы икәнлегенә исбатның кирәге-хажәте юк иде. (Gİs, E; s. 178)

Çınnan da, atası bēlen kızı şulķader bēr-bērsēne ūħşağan idē ki, Cahidenēñ mūhendis Vahitnıñ kızı ikenlēgēne isbatnıñ kiregē-ħacetē yuķ idē.

“Gerçekten de, **babasıyla kızı birbirlerine o kadar çok benziyorlardı ki**, Cahide’nin mühendis Vahit’in kızı olduğunu ispatlamaya lüzûm yoktu.”

2.2.1.2. Diğеr Bağlama Edatlarıyla Bağlanan İsim Cümleleri

“Ki” bağlanma edatı dışında “ve, ama, çünkü, da, de, fakat, zira, lâkin vb.” bağlanma edatlarıyla bağlanan isim cümleleri de vardır.

Diğеr bağlanma edatlarıyla kurulan isim cümleleri kendi içerisinde *İsim-İsim Cümlesi Şeklinde Olanlar* ve *Fiil- İsim Şeklinde Olanlar* olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılmıştır.

2.2.1.2.1. İsim-İsim Cümlesi Şeklinde Olanlar

- Сезнең атагызының, бәлки, әллә ничә кибән сукмаган ашлығы да бардыр. **Әмма** ул байлык мәңгелек түгел бит. (MG, SE; s. 141)
Sězněj atağıznuñ, belki, elle niçe kiben suqmağan aşlığı da bardır. Emma ul baylıq mehgělěk tügěl bit.
 “Sizin babanızın kim bilir ne kadar biçilmiş ekini de vardır. **Ama** bu zenginlik ebedî değildir ki.”

- Мондый жинаятъләр өчен бүтәннәргә сабак булырдай каты, **ләкин** гадел жәза куллану зарур. (MG, SE; s. 351)
Müندی cinayetler üçән бүtennerge sabaq bulırday қатı, ləkin gadəl ceza қullanuv зарur.
 “Bunun gibi cinayetler için genel olarak verilecek ders şiddetlidir, **lâkin** ne olursa olsun adil bir ceza vermek zarurîdir.”

- Нечкә генә каеннар монда. **Тагын** берничә тәбәнәк юкә дә бар. (MV, İY; s. 58)
Něçke gēne қayınnar müнда. Тағın бәрniçe tebenek yūke de бар.
 “İnce kavaklar buradadır. **Dahası** birkaç kısa ihlamur da var.”

- Минем диңгезнең төрле чакларын күзәткәнем бар, **әмма** бу кадәр дә куркыныч давилны күргәнем юк иде әле диңгездә! **Хәтта** бүлмә эченнән, ял йортынан карап торганда да куркыныч иде ул көннәрдә диңгез!
 (MV, İY; s. 95)
Minēm diñgězněj türlě çaқların küzetkenēm бар, emma bu қader de қurқınıç davılını үirgenēm yuқ idě elě diñgěзде! Хәтта бүлme ёçēnen, yel yўrtınnan қарap тұrғанда да urқınıç idě ul күñnerde diñgěz!
 “Benim denizin türlü hâllerini görmüşlüğüm vardır, **ama** bu kadar korkunç bir fırtınayı da gördüğüm yoktu ya denizde! **Hatta** odanın içerisinden, çalıştığım yerden baktığımda da o günlerde korkunçtu deniz!”

- Кыскасы, күпкырлы талант, бәхетле егет иде Хәмәт. **Ләкин** аның Саматны борчыган бер йомшаграк ягы бар иде. (MV, IY; s. 241)
Qıskaçı, küpürli talant, beğetle yigët idë Hëmet. Lëkin anıñ Samatnı bürçigan bër yümşagraq yağı bar idë.
“Kısaca, çok yönlü bir yetenek, şanslı bir yigitti Ahmet. **Lâkin** onun Sameti üzen zayıf bir tarafı vardı.”

- Рамазан: Сәбәбе шул, **чөнки** бу шәһәрдә минем мәрхүм әткәй белән әнкәйнә белмәгән кеше юк. (КТ, SE; s. 84)
Ramazan: Sebebë şul, çŭnki bu şeherde minëm merhŭm etkey bëlen enkeynë bëlmegen kësë yuk.
“Ramazan: Sebebi şudur, **çünkü** bu şehirde benim merhum babacığımı ve merhume anneciğimi bilmeyen yoktur.”

- Зыя: Рәшит әфәнде шәһәребездә кунак. Әйе, ул кунак. **Ләкин** ул безнең өчен гади кунак кына түгел, бәлки кадерле һәм мөхтәрәм кунак. (КТ, SE; s. 126)
Ziya: Reşit efendë şherëbëzde kınak. Eyë, ul kınak. Lëkin ul bëznëñ ũçën gadi kınak kına tügël, belki kadërlë hem mühterem kınak.
“Ziya: Reşit Efendi şhrimizde misafirdir. Evet, o misafirdir. **Lâkin** o bizim için sıradan biri değıl, kıymetli ve muhterem bir misafirdir.”

- Касыйм: Мөмкин түгел, **чөнки** дөньяда булмаган нәрсә юк. (КТ, SE; s. 147)
Kasıym: Mümkin tügël, çŭnki dŭnyada bulmağan nerse yuk.
“Kasıym: Mümkün değıl, **çünkü** dünyada olmayan şey yok.”

- Һиндстанда бер хужа бар иде, **вә** аның бер гүзәл хатыны бар иде. (KN, SE; s. 24)
Hindstanda bër hıca bar idë, ve anıñ bër güzel hatını bar idë.
“Hindistan’da bir hoca vardı **ve** onun güzel bir hanımı vardı.”

- Вәзир әйтте: — Шәйлә риваять кыйлырлар: хәзрәте Гайсә заманында бер тегүче егет бар иде. **Дәхи** аның бер гүзәл хатыны бар иде. (KN, SE; s. 46)
*Vezir eytté: — Şeyle rivayet kıylırlar: həzreté Ğayse zamanında bër tegüvçë yigët bar idë. **Dehi** anıñ bër güzel ھاatını bar idë.*
 “Vezir konuştu: —Şöyle rivayet olunur ki: Hazreti Ayşe zamanında bir terzi vardı. **Dahası** onun bir güzel hanımı vardı.”

- Ул әхлак вә гадәт кагыйдәләрен жиренә житкерергә дә мәжбүр түгел, чөнки «киткән баш». (Gİb, SE; s. 85)
Ul eھlaқ ve gadet қаğıydelerән cirëne citkërërge de mecbur түgël, çünki «kitken baş».
 “O, ahlâk kurallarını ve âdet kaidelerini yerine getirmeye mecbur değildir, **çünkü** o, «idam mahkûmudur.»”

- Жәйнең туктаусыз хезмәте бик ардырмыш исә дә, халыкның күңеле күтәрәнке, йөзе шат иде. **Чөнки**: Тамак тук, ындырлар тулы! (Gİb, SE; s. 126)
*Сeyнëñ tuқtavsız ھëzmetë bik ardırmış ise de, ھاlıқnıñ күñëlë күтерәнкë, yüžë şat idë. **Çünki**: Tamaқ tuқ, ındırlar tulı!*
 “Yazın verilen bitmek bilmeyen hizmet çok yorucu olsa da, halkın gönlü ferah, yüzü güleçti. **Çünkü**: Karınlar tok, ambarlar da doluydu!”

- Дөнья дигәнәң өйрәтә бит адәм балаларын: элгәре кызыл чәчәкләр өстендә очынып кына йөри торган ак күбәләкләр кебек матур, **ләкин** жиңел хольклы бер туташ иде бу. (Gİb, SE; s. 344)
*Dünya digenëñ üyrete bit âdem balaların: ëlgerë kızıl çëçekler üstënde uçınıp kına yüri тұrgan aқ күbelekler këbëk matur, **lekin** ciñël ھülüқli bër tutaş idë bu.*
 “Dünya dediğın şey anlatır insanoğlunu: Kızıl çiçekler üstünde uçuşan ak kelebekler gibi güzeldir, **lâkin** kırılğan yapılı bir genç kızdır da.”

- Үзегез беләсез, гадел тәнкыйткә жан фида. **Ләкин** начар максат белән эшлэгән әдәби хулиганнарның һөжүмнәрен күтәрү жиңел эш түгел. (Gİ, MHİ; s. 154)

*Üzëgëz bëlesëz, gadël tenkıytke can fida. **Lekin** naçar maqsat bëlen eşlegen edebi huligannarnıñ hüçümnerën küterüv ciñël eş tügël.*

“Siz biliyorsunuz, adil eleştiriye can fedadır. **Lâkin** kötü maksatlı edebiyat holiganlarının hücumlarına maruz kalmak kolay bir iş değildir.”

- Галимжан абый, аның холкын һәм шапшаклығын өнәмәсә дә, түзәргә мәжбүр, **чөнки** яраклы кеше табуы жиңел түгел. (Gİ, MHİ; s. 297)

*Galimcan abıy, anıñ hülkın hem şapşaklıgın ünemese de, tüzerge mecbür, **çünki** yaraklı kēşē tabuvı ciñël tügël.*

“Galimcan Ağabey, onun huyunu ve pasaklılığını tasvip etmese de ona katlanmak zorundadır, **çünkü** eli silahlı kişiyi zaptetmek kolay değildir.”

- XX йөз башы татар әдәбияты өчен әһәмияткә ия булып та Г.Ибраһимов тәнкыйтендә чагылмый калган мәсьәләләр, мөгаен, юктыр. **Чөнки** ул бөтен бер әдәбият язмышы өчен үзен жаваплы хис иткән олы жанлы, югары зәвыклы принципиаль тәнкыйтьче. (Gİ, MHİ; s. 515)

*XX yūz başı Tatar edebiyatı üçën ehemmiyetke iye bulıp ta Ğ. İbrahimov tenkıytënde çağılmıy qalğan meseleler, müğayin, yuqtır. **Çünki** ul bütën bër edebiyat yazmışı üçën üzën cavaplı his itken ũlı canlı, yuğarı zevıklı printsiptial tenkıytçë.*

“20. yüzyılın başında Tatar edebiyatı için büyük bir öneme sahip olan G. İbrahimov tenkitçiliğinde aydınlatılmamış meseleler hemen hemen hiç yoktur. **Çünkü** o bütün bir edebiyat dünyası için kendisini sorumlu hisseden yüce gönüllü, üstün zevk ve prensip sahibi bir tenkitçidir.”

- **Һәм**мәсенәң дә шул теләгәннәренә булдырырга, үзләре аңлаганча кәфләнергә хаклары бар иде. **Чөнки** болар әрәмтамак түгел иде. (Gİs, Z; s.103)

Hemmesənəñ de şul tēlegennerənē buldırırğa, üzlerē añlağança keyiflenēрге һаклары бар idē. Çŭnki bŭlar eremtamaқ tŭgēller idē.

“Hepsinin de dileklerini gerçeleştirmek, kendilerince eğlenmeye hakları vardı. Çŭnkŭ bunlar otlakçı değildi.”

- Ул эшләрне хәзер янартуда файда юк! **Ләкин** бу эш сезгә сабак булсын, мин китсәм дә безнең нәселдә кыз бик күп. (Gİs, Z; s.430)

Ul eşlernē hezēr yañartuda fayda yuқ! Lekin bu eş sēzge sabaқ bulsın, min kitsem de bēznēñ nesēlde kız bik күp.

“Bu işleri tekrarlamının bir faydası yoktur! **Lâkin** bu size ders olsun, ben göçüp gitsem de bizim soyumuzda kız pek çoktur.”

- Социализмда милләт, дин аермасы юк. Аңарда пролетариат⁶ бар. **Һәм** дә буржуа бар. (Gİs, E; s. 29)

Sotsializmda millet, din ayırması yuқ. Añarda proletariat bar. Hem de burjuva bar.

“Sosyalizm’de millet, din ayırımı yok. Onda proletarya var. **Hem** de burjuva var.”

- **Йа** төрек, **йа** рус! (Gİs, E; s. 70)

Ya tŭrēk, ya rus!

“**Ya** Tŭrk’tŭr, **ya** Rus’tur!”

- Бар, синең дә «Әманәт сандыгы» дигән дәфтәрәң бар, **әмма** синең әле аннан файдаланганың гына юк (Gİs, E; s. 204)

Bar, sinēñ de «Emanet sandığı» digen defterēñ bar, emma sinēñ elē annan faydalanğanıñ ğına yuқ.

“Var, senin de «Emanet sandığı» denen bir defterin var, **ama** senin ondan faydalandığın yoktur.”

⁶ Proletarya: Üretim araçları olmayan, çalışmak zorunda olan işçi sınıfıdır.

- Шул агымга каршы торырга аның теләге дә юктыр, андый куәте дә юк. (Gİs, E; s. 197)

Şul ağımğa qarşı tırırğa anıñ tēlegē de yuqtır, andıy kuvetē de yuq.

“Bu akıma karşı gelmeye onun isteği **de** yoktur, onun gibi kuvveti **de** yoktur.”

- Безнең ашларыбыз бик бай **һәм** һәркайсысы бик тә үзгәдер. (Gİs, E; s. 231)

*Bēznēñ aşlarıbız bik bay **hem** herqaysısı bik te üzgedēr.*

“Bizim yemeklerimiz çok zengindir, **hem** herbiri birbirinden farklıdır.”

2.2.1.2.2. Fiil-İsim Cümlesi Şeklinde Olanlar

- Сез, балалар, үзегез кушылдыгыз, анысы өчен ходай алдында үзегез жавабын бирерсез. **Әмма** кимсенеп яшәү эш түгел. (MG, SE; s. 85)

Sēz, balalar, üzēgēz kuşıldıgız, anısı üçēñ hūday aldında üzēgēz cavabın birērsēz.

Emma kimsēnēp yeşev eş tūgēl.

“Siz, çocuklar, kendiniz katıldınız, bunun için Hüda’nın önünde de kendiniz cevabını verirsiniz. **Ama** aşağılık duygusuyla yaşamak doğru değildir.”

- Хәер, барыбер коткара алмаган булыр идем, **чөнки** агымы бик каты иде. (MG, SE, s. 341)

Heıır, barıbēr kūtqara almağan bulır idēm, çñnki ağımı bik qatı idē.

“Hayır, hepsini kurtaramamıştım, **çünkü** akıntı çok kuvvetliydi.”

- Хәер, бунтта катнашучыларның берсен суд шулай да асарга хөкем итте. **Ләкин** бу очракта судьялар хаклы иде. (MG, SE, s. 359)

*Heıır, buntta qatnaşuvçılarnıñ bērsēn sud şulay da asarğa hūkēm ittē. **Lekin** bu üçraqta sudyalar haqlı idē.*

“Hayır, isyana karışanlardan birini mahkeme idama mahkûm etti. **Lâkin** bu kararda yargıçlar haklıydı.”

- Ләкин ул хакта үзем бер сүз дә әйтә алмыйм. Уйланган нәрсәм түгел **чөнки**. (MV, İY; s. 172)
*Lekin ul haқта üzem bër süz de eyte almıym. Uylanğan nersem tügël **çünki**.*
 “Lâkin o konuda kendim de bir şey söylemiyorum. **Çünkü** o, düşündüğüm bir şey değildir.”
- Идарә утырышының менә шушы 1976 елгы карары безнең алдагы хәрәкәтебез өчен нигез дә, жирлек тә булды. **Чөнки** анда Татарстандагы барлык ижат берлекләре вәкилләре һәм партия белән комсомол кебек житәкче оешмалардан килгән иптәшләр дә бар иде. (MV, İY; s. 412)
*İdare utırışınıñ mēne şuşı 1976 yılğı qararı bēznēñ aldağı hēreketēbēz ũçēn nigēz de, cirlek te buldı. **Çünki** anda Tatarstandağı barlıq icat bērlēklerē vekillerē hem partiya bēlen komsomol kēbēk citekçē ũyışmalardan kilgen iptēşler de bar idē.*
 “Yönetimin toplantıda aldığı 1976 yılı kararı bizim atacağımız adım için zemin oluşturdu. **Çünkü** orada Tataristan’daki yazarlar birliği vekilleri ve parti ile komsomol⁷ gibi danışmanlık teşkilatlarından gelen arkadaşlar da vardı.”
- Суфый: Урамга да чыгарга оялмыйм, кешеләр белән сөйләшүдән дә тартынмыйм, **чөнки** минем кәсебем бар. (КТ, SE; s. 17)
*Sufiy: Uramğa da çığarğa ũyalmıym, kēşēler bēlen sũyleşüvden de tartınmıym, **çünki** minēm kesēbēm bar.*
 “Sufiy: Sokağa da çıkmaya utanmıyorum, insanlarla konuşmaktan da çekinmiyorum, **çünkü** benim mesleğim var.”
- Үзегезчә инде бәхетсез кызны кызганган була торгансыздыр. **Ләкин** дөньяда аның ише күзле бәхетсезләр дә бик күп әле. (КТ, SE; s. 40)
*Ūzēgēzçē indē behētsēz kıznı kızğanğan bula tũrgansızdır. **Lekin** dũnyada anıñ işē küzlē behētsēzler de bik küp elē.*
 “Kendinizce şimdi bahtsız kıza acıyorsunuzdur. **Lâkin** dünyada onun gibi göz yaşı döken bahtsızların sayısı da pek çoktur ya.”

⁷ komsomol: Sovyetler Birliğı Komunist Partisinin gençlik kolu.

- Милли тел сакланьрга тиеш. **Ләкин** урысларга татар телен өйрәтүгә мин дә каршы. (КТ, SE; s. 182)
*Milli tël saqlanırğa tiyiş. **Lekin** Urıslarğa Tatar tëlän üyretüvge min de qarşı.*
"Millî dil korunmalı. **Lâkin** Ruslar'a Tatar dilini öğretmeye ben de karşıyım."

- Жиде Икълимгә хөкем итәр иде. **Ләкин** углы-кызы юк иде. (KN, SE; s. 77)
*Cidë İklime ħükem iter idë. **Lekin** uğlı-ķızı yuķ idë.*
"Yedi iklimde hükmediyordu. **Lâkin** oğlu ve kıızı yoktu."

- Ул кичә анда калды. **Әмма** егеткә якын жирдә каберләр бар иде. (KN, SE; s. 101)
*Ul kiçe anda ħaldı. **Emma** yigëtke yaķın cirde ħabërler bar idë.*
"O gece orada kaldı. **Ama** yiğide yakın yerde kabirler vardı."

- Шәһәрдә гауга купты, бер яңа мәймүнче килгән, янында жөмлә хайван бар, имеш, дип, бала-чага, хатын-кыз һәммәсе күрмәгә йөгерештеләр. **Чөнки** моның кебек мөхтәлиф женес хайваннар бер жиргә жыелганын күргән адәм юк иде. (KN, SE; s. 230)
*Şeherde ħavğa ħıptı, bër yaña meymünçë kilgen, yanında cümle ħayvan bar, imëş, dip, bala-çağa, ħatın-ķız hemmesë kürmege yığëreşteler. **Çünkü** münüñ kebëķ müħtelif cәнës ħayvannar bër cirge cıyılğanın kürgen adem yuķ idë.*
"Şehirde kıyamet koptu: Yeni bir maymuncu gelmiş, yanında bütün hayvanlar varmış, diye çoluk çocuk, kadın kız kim varsa onu görmek için koşuştular. **Çünkü** bu kadar farklı türdeki hayvanın aynı yerde toplandığını gören kimsecikler yoktu."

- Караса, өстәлләр, зур көзгеләр, урындыклар, китаплар ята, **ләкин** берсе дә таныш түгел; ул, ахрысы, бүген чит бер жирдә кунактадыр. (Gİb, SE; s. 24)
*Ķarasa, üsteller, zur küzğeler, urındıķlar, kitaplar yata, **lekin** bërsë de tanış tüğël; ul, aħrısı, büğën çit bër cirde ħunaķtadır.*
"Baksa, masalar, büyük aynalar, sandalyeler, kitaplar yer alıyor, **lâkin** hiçbiri de tanıdık değil; o, belki de bugün yabancı bir yerde misafirliktedir."

- **Хэятымның**, шундый авыр трагедиясен хис итми кичергән булып идем! **Ләкин**, яшен үткән, тәэсире беткән иде, мин дә шул каһәрнең куенында идем!! (Gİb, SE; s. 113)
*Җеятымның, шундый авыр трагәдиесән хис итми кичәргән булр идәм! **Lekin**, 0 yeşән ütken, teşirē bētken idē, min de şul қаһernēң қуyиннда idēm!!*
 “Наyatımı bunun gibi büyük bir trajediden etkilenmiyor sanırdım! **Lâkin**, yaşın geçmiş, tesirin bitmişti; artık ben de derdin koynundaydım!!”

- Алар барысы да безнең нәселдәнме, түгелме, — белмим, **эмма** мин белгәннәренең күбесе безнең нәселдән. (Gİb, MHİ; s. 49)
*Alar barısı da bēznēң nesēldenmē, түgēlmē, — bēlmim, **emma** min bēlgennerēñ kübēsē bēznēң nesēlden.*
 “Onlar’ın hepsi de bizim nesilden mi, değil mi bilmiyorum, **ama** benim tanıdıklarımın hepsi bizim nesildendir.”

- Бу көннәрдә әле ул Коммунистлар партиясенә рәсми рәвештә кермәгән һәм сул эсерлар белән арасын өзеп бетермәгән иде. **Ләкин** ул үзенең бөтен фикере, эше, тоткан юлы белән Ленин партиясе ягында иде. (Gİb, MHİ; s. 57)
*Bu күñnerde elē ul Kommunistlar partiyasēne resmi revēşte kērmegen hem sul ēşērlar bēlen arasın ūzēp bētērmegen idē. **Lekin** ul ūzēñēң бүtēñ fikērē, ēşē, tūtқан yulı bēlen Lenin partiyesē yaęında idē.*
 “Bu günlerde o Komünistler partisine resmi olarak katılmamış ve sol düşüncəyle yazılan eserlere de sıkı sıkıya bağlanmamıştı. **Lâkin** o bütün fikri, işi ve tuttuğu yol ile Lenin partisinin yanındaydı.”

- Чынын гына әйткәндә, бу чакыру минем өчен күктән көткән бәхетнең жирдән табылуы кебек булып чыкты. **Чөнки** минем материал ягым бик начар иде. (Gİb, MHİ; s. 120)
*Çının ğına eytkende, bu çağıruv minēm ūçēñ күkten күtken beḡētnēң cirden tabıluvı kēbēk bulıp çıktı. **Çünki** minēm matērial yağım bik naçar idē.*
 “Doğrusunu söylemek gerekirse, bu davet benim için gökten beklenen şansın yerde bulunması gibi bir şey oldu. **Çünkü** benim materyalist yanım çok kötüydü.”

- Бер кыз белән сөешәбез, **ләкин** аның ата-анасы бер дә миңа бирер төсле түгел. (FE, SE; s. 273)

*Bër kız bēlen süyşebēz, **lekin** anıñ ata-anası bër de miña birër tüşlě tügěl.*

“Bir kızla sevişiyoruz, **lâkin** onun anne ve babası onu bana verecek gibi değil.”

- Әхмәт аргы тәрәзәнә аргы башына, табигый, карый алмый үткән иде, чөнки ул почмак аргы баштан килүче өчен күз төшерергә уңайлы түгел иде. (FE, SE; s. 278)

Ehmet arğı terezenēñ arğı başına, tabıgıy, qarıy almıy ütken idē, çünki ul pıçmaq arğı baştan kilüvçē üçēñ küz tüşērērgē uñaylı tügěl idē.

“Ahmet köşedeki pencereden dışarı bakamamıştı, **çünkü** o pencere uzaktan gelenleri görmek için uygun değildi.”

- Кичкә таба безнекеләр чигә дигән хәбәр килде, **ләкин** катгый хәбәр түгел иде. (Gİs, Z; s. 57)

*Kičke taba bēznēkēler çige digen heber kildē, **lekin** katgıy heber tügěl idē.*

“Geceye doğru bizimkiler geri çekiliyor diye haber geldi; **lâkin** bu kesin bir haber değildi.”

- Ул да моның кебек ак киёмдә, ул да моның кебек койрык тоткан, ул да моның кебек башын каерыбрак утырган, **ләкин** аның йөзәндә, күзәндә моңлык, дәртлелек бар. (Gİs, Z; s. 333)

*Ul da münıñ kēbēk aq kiyimde, ul da münıñ kēbēk quyırık tütқан, ul da münıñ kēbēk başın kayırıbraқ utırған, **lekin** anıñ yüzēnde, küzēnde münlık, derlēlēk bar.*

“O da bunun gibi beyaz giyinmiş, o da bunun gibi dümen tutmuş, yine o da başını çevirip oturmuştu, **lâkin** onun yüzünde, gözünde sıkıntı ve dert vardı.”

- Әйе, мондагы шәһәр халкы, гаскәрлекне оныткан, **ләкин** ул берни түгел. (Gİs, E; s. 42)

*Eyē, mındağı şēher halkı, gaskerlēknē unıtқан, **lekin** ul bērni tügěl.*

“Evet, buradaki şehir halkı askerliği unutmuş, **lâkin** o hiç öyle değildir.”

- Полковник зур уйларны уйлап жәбһәгә таба, Фәридә дә шул ук уй берлә өенә таба юнәлде. **Ләкин** икесенең дә уйлары төрле булса да, хыяллары бер иде, омтылган гаяләре бер иде... Төрөкләк иде... (Gİs, E; s. 56)

*Polkovnik zur uyları uylap cebhege taba, Feride de şul uq uy bërle ùyine taba yüneldë. **Lekin** ikësənëñ de uyları tũrlë bulsa da, hıyalları bër idë, ùmtılğan gayelerë bër idë... Tũrëklëk idë...*

“Albay derin düşüncelerle cepheye doğru, Feride de aklındakilerle eve doğru yöneldi. **Lâkin** ikisinin düşünceleri farklı olsa da hayâlleri birdi, gayeleri birdi... Türklük idi...”

- Әлбәттә, әлбәттә, шулай итәрбез. **Әмма** күлмәк, жәйге пәлтә-фәлән кебек нәрсәләргә дә ихтыяжы бардыр. (Gİs, E; s. 182)

*Elbette, elbette, şulay iterbëz. **Emma** külmek, ceygë pelte-felen këbëk nerselerge de iħtiyacı bardır.*

“Elbette, elbette böyle yaparız. **Ama** gömlek, yazlık pantolon gibi şeylere de ihtiyacı vardır.”

2.2.2. Ortak Cümle Ögeleriyle Bağlanan İsim Cümleleri

Art arda sıralanan cümleler arasındaki anlam ilişkisi, ortak cümle ögeleri ile de sağlanabilir. Bağlantıyı, gerektiğinde başka unsurlar destekler, pekiştirir (Karahana, 2007: 91).

2.2.2.1. Ortak Yüklemlili İsim Cümleleri

- Һәрқайсының үз планы, үзенә күз алдында тотқан кызы бар иде.

(MG, SE; s. 38)

Herqaysınıñ üz planı, üzənëñ küz aldında tütqan kıızı bar idë.

“Herbirinin kendi plânı (**vardı.**), onun ise gözünün önünde bulundurduğu kız vardı.”

- Сәлимнең кечкенә генә өе тирәсендә абзар-кура да, читән дә юк. (MG, SE; s. 194)
Selinnəñ kēčkəne ġene ũyi tiresənde abzar-ķura da, ĉiten de yuk.
“Selim’in küçük evinin çevresinde ahır-avlu da (**yok.**), çeper de yok.”

- Ярдәм кулы сузучы да, кызганучы да юк. (MG, SE; s. 482)
Yardem kuli suzuvçı da, kızğanuvçı da yuk.
“Yardım eli uzatacağı da (**yok.**), acıması da yok.”

- Әйе, анда - Әһнефтә - безнең күбәбездә булмаган бер көч, бер сыйфат бар иде. (MV, İY; s. 106)
Eyē, anda -Ehnefte- bəznəñ kübəbězde bulmağan bər küç, bər sıyfat bar idē.
“Evet, orada –Ehnef”te- bizim hepimizde olmayan bir güç (**vardı.**), bir özellik vardı.”

- Яңа директор иң кызыклы табышларга, иң оригиналь идеяләргә каршы иде. (MV, İY; s. 149)
Yaña direktor iñ kızıklı tabışlarğa, iñ original idēyelerge karşı idē.
“Yeni yönetmen en ilgi çekici buluşlara (**karşıydı.**), en orijinal fikirlere karşıydı.”

- Ә анда бүлмә эчендә бүлмә, почмак артында тагын почмак... (MV, İY; s. 193)
E anda bülme ēçēnde bülme, püçmaq artında tağın püçmaq...
“Evet, orada oda içinde oda, köşenin arkasında yine köşe (**var.**)...”

- Эчтән жавап та, хәрәкәт тә юк иде. (MV, İY; s. 227)
Ėçten cavap ta, hēreket te yūķ idē.
“İçten bir cevap da (**yoktu.**), hareket de yoktu.”

- Синең хатының, кызың, квартираң бар! (MV, İY; s. 234)
Sinēñ ġatınıñ, kızıñ, ķvartirañ bar!
“Senin eşin (**var.**), kızın (**var.**), evin var!”

- Әнә шул июнь аеның ап-аяз күгедәй зәп-зәңгәр күзләр... Матур итеп бер якка салып куйган сары чәч... Әз генә сипкел белән бизәлгән берәз озынчарак

аксыл-алсу йөз... һәм беркайчан истән чыкмастай йомшак иркә иреннәр! (MV, IY; s. 319)

Ene şul iyün ayınıñ ap-ayaz kügədey zepüzenğer küzler... Matur itəp bər yaqqa salıp kuyğan sarı çeç... Ez gēne sipkēl bēlen bizelgen bēraz üzünçarak aqsıl-alsu yūz... hem bērkayçan isten çıkmastay yūmşaq irke irinner!

“İşte şu haziran ayındaki gökyüzü gibi masmavi gözler... Güzelce taranıp omuzlara salınan sarı saçlar... Tek tük çil ile bezenmiş uzunca, açık tenli bir yüz ve hiçbir zaman akıldan çıkmayacak gibi olan yumuşak dudaklar (**var.**)...”

- Хәйдәр: Шул приискаларда эшләүче минем бик якын бер дус, иптәш бар. (КТ, SE; s. 36)

Heyder: Şul priiskalarda eşlevçē minēm bik yaqın bēr dus, iptēş bar.

“Heyder: Şu mayın fabrikasında işçi olan benim çok yakın bir dostum (**var.**), arkadaşım var.”

- Сатирә: Мең төрле чәчәк, мең төрле ис, мең төрле төс... (КТ, SE; s. 41)

Satire: Mēñ tūrlē çeçek, mēñ tūrlē is, mēñ tūrlē tūs...

“Satire: Bin türlü çiçek, bin türlü koku, bin türlü renk (**var.**)...”

- Рамазан: Безнең Рәшит бик чибәр, бик хольклы егет. (КТ, SE; s. 124)

Ramazan: Bizim Reşit bik çiber, bik hūlıklı yigēt.

“Ramazan: Bizim Reşit pek yakışıklı (**yiğittir.**), pek temiz huylu yigittir.”

- Заһирә: Илчегә үлем, көнчегә киём бездә бар. (КТ, SE; s. 327)

Zahire: İlçēge ülem, künçēge kiyim bēzde bar.

“Zahire: Elçiye ölüm (**var.**), kıskanca elbise var bizde.”

- Бу яктан өмит тә, ихтимал да зур. (Gİb, SE; s. 47)

Bu yaqtan ūmit te, ihtimal da zur.

“Bir taraftan ümit de (**çoktur.**), ihtimâl da çoktur.”

- Арада конфет алырга килгән балалар да, зуррак егетләр дә бар. (Gİb, SE, 109)

Arada konfet alırğa kilgen balalar da, zurraq yigētler de bar.

“Arada şeker almaya gelen çocuklar da (**var.**), koca koca adamlar da var.”

- Шаулап дулкынланып торган дингезләр... гажип зур агачлар... күзеңә керердәй булып торган кешеләр... Матур хатыннар... әкияттә ишеткән тимер киемле зур баһадирлар... сөйләп бетерерлек түгел, шундый матурлык, шундый кызыклы, хикмәтле... (Gİb, SE; s. 178)

Şavlap dulqınlanıp tŭrgan diŋgězler... ğacip zur aĝaçlar... küzēne kērerdey bulıp tŭrgan kēşēler... Matur ħatinnar... ekiyette išetken timēr kiyimlē zur bahadirlar... sŭylep bētērērlēk tŭgēl, şundiŷ marutlık, şundiŷ kızıklı, hikmetlē...

“Gürültü koparan denizler... Şaşkınlık veren büyük ağaçlar... Gözüne gözüne giren insanlar... Güzel hanımlar... Hikâyede işitilen demir giysili büyük kahramanlar... Anlatmakla bitirmek mümkün değil, şunun gibi güzellikler, şunun gibi ilgi çekici, hikmetli şeyler (*var.*)...”

- Киез басу эшендә юлбашчылык кылган ак чәчле, керле күлмәкле, жимерек борынлы карчык. (Gİb, SE; s. 387)

Kiyiz basuv eşēnde yulbaşçılık kılğan aq çeçlē, kērlē külmeklē, cimērēk bŭrınlı qarçık.

“Kilim yapma işinde öncülük eden ak saçlı (*ninedir.*), kirli gömleklili (*bir ninedir.*), buruşuk burunlu ninedir.”

- Аның чәче дә, кашы да, йөзе дә кызыл иде. (Gİb, MİH; s. 67)

Anıŷ çeçē de, qaşı da, yŭzē de kızıl idē.

“Onun saçı da (*kızıldı.*), kaşı da (*kızıldı.*), yüzü de kızıldı.”

- Бу үзеңә дә, илеңә дә зарар. (Gİb, MİH; s. 277)

Bu üzēne de, ilēne de zarar.

“Bu kendine de (*zarar.*), devletine de zarar.”

- Һәркемнең үз чынаягы, үз тәлинкәсе, үз кашыгы, үз сөлгесе бар. (Gİb, MİH; s. 350)

Herkēmnēŷ ūz çınayaĝı, ūz telinkesē, ūz qaşığı, ūz sŭlgēsē bar.

“Herkesin kendi çinisi (*var.*), kendi tabağı (*var.*), kendi kaşığı (*var.*), kendi havlusu var.”

- Урамның ике ягында да агачлар, шулар арасында йортлар... (Gĭb, MĭH; s. 440)
Uramnyĭ ikĕ yağında da ağaçlar, şular arasında yŭrtlar...
“Sokağın iki tarafında da ağaçlar, onların arasında yurtlar (**var**)...”

- Безнең төркемебездә миннән башка биш ир бала, дүрт кыз бала бар иде.
(FE, SE; s. 333)
Bĕznĕĭ tŭrkĕmĕbĕzde minnen başka biş ir bala, dŭrt kız bala bar idĕ.
“Bizim topluluğumuzda benden başka beş erkek çocuk (**vardı**), dört kız çocuğu vardı.”

- Мулла жизнинең дә, түбән оч мулласының да сәгатьләре бар. (Gĭs, Z; s. 81)
Mulla cizninĕĭ de, tŭben ŭç mullasynyĭ da sĕĝatlerĕ bar.
“Molla eniştĕnin de (**var**.), aşağı uç mollasının da saatleri var.”

- Күңел сөйгән бер кешем, бер дустым юк. (Gĭs, Z; s. 109)
Kŭñĕl sŭygen bĕr kĕşĕm, bĕr dustum yuĭ.
“Gönül veren bir kişim (**yok**.), bir dostum yok.”

- Анда анадан тума атлы гаскәр, төрекмән, кара кыргыз, казакъ яши...
(Gĭs, E; s. 42)
Anda anadan tuma atlı ĝasler, tŭrĕkmen, ĭara ĭırğız, ĭazak yeşi...
“Orada anadan doğma atlı askerler, Türkmen, Kara Kırgız, Kazak genci (**var**)...”

- Анда шәфкатъ, мәрхәмәт юк, анда үлем, кан. (Gĭs, E; s. 51)
Anda şefkat, merħemet yuĭ, anda ŭlĕm, ĭan.
“Orada şefkat (**yok**.), merhamet yok; orada ölüm, kan (**var**).”

- Аның өенең алдында, юкә агачлар берләп бастырып тоттырган кечкенә бакчада, бер караганда, һаваланганнан күкрәгеме чыгарып, кукраеп тора кеби, бер караганда, картайганнан арып, билене тота алмаенча бөкрәеп тора кеби күренә торган миләш агачы да бар иде. (Gĭs, Z; s. 200)
Anny ŭyinĕĭ aldında, yŭke ağaçlar bĕrlep bastırıp tŭttırğın kĕçkĕne baĭçada, bĕr ĭarağında, havalanğannan kŭkregĕmĕ çığarıp, kŭkrayıp tŭra kĕbi, bĕr ĭarağında,

kartaygannan arıp, bilēñ tūta almayınça bŭkreyip tŭra kēbi kŭrēne tŭrġan mileŝ aġaçı da bar idē.

“Onun evinin önünde, bir taraftan yŭreġini yerinden çıkarıp havalara uçuran ıhlamur aġaları (**vardı.**), bir taraftan ise yaşlı, belini tutamayacak hâle gelen, eġilip bŭkŭlŭyormuŝ gibi duran ŭvez aġacı da vardı.”

- Синeң берлe минем арамда күнел берлеге дe, тел берлеге дe юк. (Gİs, E, 69)
Sinēŋ bērlē minēm aramda kŭñēl bērlēġē de, tēl bērlēġē de yuġ.
“Seninle benim aramda gönŭl birliġi de (**yok.**), dil birliġi de yok.”

- Башында полковник, аннан соң өч-дүрт офицердән бер комитe, аннан түбән алты-жиде унтер өфисeрлeрдән бер комитe, аннан түбән алты-жиде гаскeрдән бер комитe. (Gİs, E; s. 73)
Başında polkovnik, annan sŭŋ ŭ-dŭrt ofitserden bēr komite, annan tŭben altı-cidē unter ofitserlerden bēr komite, annan tŭben altı-cidē ġaskerden bēr komite.
“En ŭstte albay, ondan sonra ŭ dŭrt subaydan oluşan bir komite, onun altında altı yedi astsubaydan oluşan bir komite, onun altında da altı yedi askerden oluşan başka bir komite (**vardı.**)”

- Хат та, хeбeр дe юк. (Gİs, E, 102)
at ta, eber de yuġ.
“Mektup da (**yok.**), haber de yok.”

- Бу хис, авыр, мeġнeсeз, e пошыргыч, йeрeкне буп-буш калдыра торган хис иде. (FE, SE; s. 273)
Bu is, avır, meġnesēz, ē pŭŝırgı, yŭreknē bup-buş aldıra tŭrġan is idē.
“Bu his, aġır (**histi.**), manasız (**histi.**), can sıkıcı (**histi.**), yŭreġi yalnız bırakan histi.”

2.2.2.2. Ortak Özneli İsim Cümleleri

- Тавык чебие түгел, адәм баласы ла ул... (MG, SE; s. 85)
Tavıķ çēbiyi tügēl, adem balası la ul...
 “Cıvcıv değil (**o**), insan evladı da o...”

- Төне бик матур иде, безгә бик рәхәт иде ич! (MV, İY; s. 63)
Tünē bik matur idē, bēzge bik rehet idē iç!
 “Gecesi çok güzeldi, (gecesi) bize çok huzurluydu ya!”

- Жылы сүз жан азыгы лабаса! Бигрәк тә радио аша ишетелгән, музыка белән бергә яңгыраган сүз! (MV, İY; s. 100)
Cılı süz can azığı labasa! Bigrek te radio aşa işētelgen, muzıķa belen bēрге yaңgırağan süz!
 “Tatlı söz canı okşamak gibidir! (**Tatlı söz**) Daha çok da radyodan duyulan, müzik ile birlikte yankılanan sözdür!”

- Без бәләкәйдән тәпи баскан ямь-яшел чирәмле жир ул; әнә шул жирдән адәм баласына килә торган шифалы көч, сихәт ул; үләннәр һәм агачлар арасында йөргәндә алардан шулай ук безгә күчә торган күзгә күренмәгән шифалы агым ул. (MV, İY; s. 53)
Bēz belekeyden tepi başkan yem-yeşēl çiremlē cir ul; ene şul cirden adem balasına kile tūrğan şifalı küç, sihet ul; ülenner hem ağaçlar arasında yūrğende alardan şulay uķ bēzge küçe tūrğan күzge күrēnmegen şifalı ağıм ul.
 “Bizim küçükken adım attığımız yemyeşil çimenli yerdir o; işte insanoğluna gelen şifalı güçtür (**o**), sıhhattır o; ırmaklar ve ağaçların arasında yürüdüğünde onlardan bizlere geçen gözle görülmeyen şifalı bir akıştır o.”

- Камага килеп кушылучы гап-гади бер елга иде, ул безнең авыл яныннан аккан су. (MV, İY; s. 71)
Қамаға kilēp kuşılıuçı ğap-ğadi bēr yılğa idē, ul bēznēñ avıl yanınнан aққан su.
 “(**O**), su samurunun içerisinde yüzdüğü temiz bir ırmaktı, o bizim köyün yanında akan suydu.”

- Туфан, чыннан да, шагыйрьләрчә беркатлырак жан иде, ихлас ышанучан кеше иде. (MV, İY; s. 443)
Tufan, çınnan da, şağıyrlarçə bərkatlıraq can idə, iħlas işanuçan kəřə idə.
*Tufan, gerçekten de şairlere göre çok mütevazı kimseydi, (**Tufan**) samimi kişiydi.*

- Бу дөнья кафирә жәннәт, улыптыр мөәминә зиндан. (КТ, SE; s. 21)
Bu dűnya kafire cennet, ulıptır müəmine zindan.
 “Bu dünya kâfire cennet, (**Bu dünya**) yüce mümine zindandır.”

- Минем балам бар иде... Кечкенә генә, йомшак кына, матур гына, курчак төсле иде. (КТ, SE; s. 41)
Minəm balam bar idə... Kəçkəne gəne, yımşaq kına, matur ğına, qurçaq tűslə idə.
 “Benim çocuğum vardı... (**Benim çocuğum**) oldukça küçük, oldukça narin, oldukça güzel, bebek gibiydi.”

- Муса: Мин әйткән кешеләр игътибарлы, абруйлы, чын кешеләр. Шәһәребезнең голямасы, мөгтәбәр милли байлары. (КТ, SE; s. 158)
Musa: Min eytken kəřələr igtibarlı, abruylı, çın kəřələr. Şeherəbəznəñ ğüleması, müğteber milli bayları.
 “Musa: Benim söylediğim kişiler itibarlı, güçlü, gerçek kişilerdir. (**Benim söylediğim kişiler**) şehrimizin uleması, muteber sahipleri ve millî zenginleridir.”

- Габдуллажан: Мин иске фикерле, **тупас** кара татар бае да түгел, ишаннарға кул биреп **дөньямы** ахирәткә алмаштыручылардан да түгел, мин замана кешесе, тәрәккыйпәрвәр, милләтче татар углы татармын... (КТ, SE; s. 170)
Ğabdullacan: Min iskə fikərlə, tupas qara tatar bayı da tüğəl, işannarğa kul birəp dűnyamı ahiretke almaştıruvçılardan da tüğəl, min zamana kəřəsə, terekkiyperver, milletçə tatar uĝlı tatarımın...
 “Gabdullacan: Ben gerici, sert bir Kara Tatar zengini de değilim, (**ben**) mürşitlere kul olup ahireti dünyaya tercih edenlerden de değilim; ben zamane adamı, terakkiperver, milliyetçi, Tatar oğlu Tatar’ım...”

- Надир: Шуңар күрә сез бәхетле дә, надан да түгел, галим дә түгел. Кеше дә түгел, шайтан да түгел. (КТ, SE; s. 224)
Nadir: Şuңar küre sız beħetl  de, nadan da t g l, ɡalim de t g l. K ş  de t g l, Őaytan da t g l.
 “Nadir: O h lde siz bahtlı da, k t  de,  lim de değilsiniz. (**Siz**) insan da değilsiniz, (**siz**) Őeytan da değilsinizdir.”

- Ул аның м нгелек дустаны, гомерлек юлдашы. (G b, SE; s. 75)
Ul anıŕ meŕg l k dustı, ɡ m rl k yuldaŐı.
 “O, onun ebed  dostu, (**o**) onun  m rl k yoldaŐı.”

- Бу караш каты иде, кызганычсыз иде. (G b, SE; s. 93)
Bu  araŐ  atı id ,  ızɡanıŐsız id .
 “Bu bakıŐ sertti, (**Bu bakıŐ**) acımasızdı.”

- М рьям ул д р жд  йомшак та түгел, уйсыз да түгел... (G b, SE; s. 116)
Meryem ul derecede y mŐaŐ ta t g l, uysız da t g l...
 “Meryem o derece yumuşak da değil, (**Meryem**) o derece d Ő ncesiz de değil...”

- Кызның урлануына каршы баш күт р  — егет  чен түгел, ыругның намусы  чен иде. (G b, SE; s. 465)
 ıznyŕ urlanuvına  arŐı baş k t r v — onun    n t g l, ıruęnyŕ namusu    n id .
 “Kızının  aŐırılmasına  arŐı baŐkaldırmak y ğitlik i in değil, (**Kızının  aŐırılmasına  arŐı baŐkaldırmak**) aŐiretinin namusu i indi.”

- Аның квартирасы диңгезг  якин түгел, биек тауларга таба  рм л г н урамнарның берсенд  ик н. (G b, MH ; s. 172)
Anıŕ  vartirası diŕę zge yaşın t g l, biyik tavlarga taba  rmelegen uramnarnıŕ b rs nde iken.
 “Onun dairesi denize yakın değilmiş, (**onun dairesi**) b y k dağlara doğru yayılmıŐ olan ormanların birindeymiŐ.”

- Г.Ибраһимов әдип тә, тәнкыйтьче дә, тарихчы да, педагог та, тел галиме дә иде. (Gİb, MHİ; s. 242)
G. İbrahimov edip te, tenkıytçë de, tarihçı da, pëdağüg ta, tël galimë de idë.
 “G. İbrahimov edip, (**G. İbrahimov**) tenkitçi, (**G. İbrahimov**) tarihçi, (**G. İbrahimov**) pedagog, (**G. İbrahimov**) aynı zamanda dilbilimcidir de.”

- Рөстәмнең хәле бик авыр, куркыныч иде. (Gİb, MHİ; s. 381)
Rüstemnëj hëlë bik avır, kurkıniç idë.
 “Rüstem’in durumu çok kötüydü, (**Rüstem’in durumu**) korkunçtu.”

- Мәнә бу өн иде, хакыйкәт иде! (FE, SE; s. 232)
Mëne bu ün idë, hakiykat idë!
 “İşte bu gerçektir, (**bu**) hakikattir!”

- Дөресте генә, бунлар хәзер ике кеше түгел, икәдән кушып ясалган бер кеше иде. (Gİs, Z; s. 202)
Dürëstë gënë, bunlar hëzër ikë kësë tügël, ikëden kuşıp yasalğan bër kësë idë.
 “Doğruyu söylemek gerekirse, bunlar şu an iki kişi değil, (**bunlar**) ikiden müteşekkil tek bir kişiydi.”

- Кура жиләге төсле кызыл түгел, зияб төсле кызыл. (Gİs, Z; s. 261)
Qura cilegë tüslë kızıl tügël, ziyeb tüslë kızıl.
 “Ahududu kızılı gibi değildir (**o**), ispinoz kuşu gibi kıpkızıldır (**o**).”

- Шәһәрдә юк, басуда юк, урманда да юк... (Gİs, E; s. 145)
Şeherde yuq, basuda yuq, urmanda da yuq...
 “(**O**) şehirde yok , (**o**) tarlada yok, (**o**) ormanda da yok...”

- Алар тугры сүзлә, тырыш инсаннардыр. (Gİs, E; s. 152)
Alar tuğrı süzlë, tırış insannardır.
 “Onlar dürüst, (**onlar**) çalışkan insanlardır.”

- Менә хәзер Закир шул сугышның корбаны, шул иске тормышның актык корбаны! (Gİs, E; s. 453)

Məne həzər Zakir şul suğışnıñ kǫrbanı, şul iskə tǫrmişnıñ aqtıq kǫrbanı!

“İşte Zakir şu savaşın kurbanıdır, (**Zakir**) şu eski hayatın son kurbanıdır!”

2.2.2.3. Ortak Yer Tamlayıcı İsim Cümleleri

Türkiye Türkçesinde yer tamlayıcısı, özne, yüklem vb. ögeler gibi müstakil bir ögeyi temsil etmektedir. Ancak Tatar Türkçesinde yer tamlayıcısı zarf başlığı altında incelenmektedir. Tezde yer tamlayıcısı ortak olan isim cümlelerini belirgin bir şekilde ortaya çıkarmak adına zarf içerisinde ele alınan yer tamlayıcısı ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Taranan metinlerden tespit edilen ortak yer tamlayıcılı isim cümleleri şunlardır:

- Хәер, дөньяда аның әбисе яки әтисе кебек яхшы кешеләр дә бар, тик алар аз, алар көчсез һәм чарасыз. (MG, SE; s. 29)

Heyir, dünyada onun ebise ya ki etise kebək yahşı kəşələr de bar, tik alar az, alar küçsöz hem çarasız.

“Hayır, dünyada onun annesi veya babası gibi güzel insanlar da var, yalnızca (**dünyada**) onlar az, (**dünyada**) onlar güçsüz ve çaresizdir.”

- Без мужикларга патша үлгәннән кайгырасы юк, яңасы булганга да сөөнәсе юк. (MG, SE; s. 225)

Béz mujiklarğa patşa ülgennen kayğırası yuq, yañası bulğanğa da söyinesə yuq.

“Biz mujiklere padişahın ölümünden ötürü üzölmek yok, (**Biz mujiklere**) yenisi geldiğinde de sevinmek yok.”

- Үлмәктән калмак юк, бу дөньяда һичбәр нәрсә мәңге түгел. (MG, SE; s. 259)

Ülmekten kalmaq yuq, bu dünyada hiçbər nerse meңgə tügəl.

“(**Bu dünyada**) ölümsüzlük yoktur, bu dünyada hiçbir şey ebedî değildir.”

- Очарга дәртем бар да, дәрманым юк... (MG, SE; s. 520)

Üçarğa dertəm bar da, dermanım yuq...

“Uçmaya derdim var da (**uçmaya**) dermanım yok...”

- Әйе, ул көнне безнең сәхнәдә кара такта да бар иде. Аяклы итеп эшлән­гән кара такта бар иде. (*MV, İY; s. 51*)
Eyë, ul künnë bëznëñ sehnede qara taqta da bar idë. Ayaklı itëp eşlengen qara taqta bar idë.
“Evet, o gün bizim sahnede kara tahta da vardı. (**Bizim sahnede**) Ayakları üzerine oturtulmuş kara tahta vardı.”

- Анда конфет алырга килгән балалар да, зуррак егетләр дә бар. Ир уртасы адәмнәр дә күп. Картлар да бар... (*Gİb, SE; s. 109*)
Anda konfet alırğa kilgen balalar da, zurraq yigëtlar de bar. İr urtası ademner de küp. Qartlar da bar...
“Orada şekerleme almaya gelen çocuklar da, koca koca yiğitler de var. (**Orada**) olgun insanlar da çok. (**Orada**) ihtiyarlar da var...”

- Дөнъяда ничә жан булса, шунча йөрәк, шунча табигать бар; һәм шунча теләк вә әмәл бар. (*Gİb, SE; s. 145*)
Dünyada niçe can bulsa, şunca yürek, şunca tabiğat bar; hem şunca tēlek ve emel bar.
“Dünyada ne kadar can varsa o kadar yürek, o kadar doğallık var ve (**Dünyada**) bir o kadar da dilek ve emel var.”

- Күбесендә аш юк, сөтсез, шикәрсез чәй, каткан бер сынык бар. (*Gİb, SE; s. 175*)
Kübësēnde aş yuq, sütsëz, şikersëz çey, katkan bër sınıq bar.
“Pek çoğunda yemek yok; (**Pek çoğunda**) sütsüz, şekersiz çay ve donmuş bir kemik var.”

- Вәзир әйтте: Мәккәй Мәкәррәмәдә бер ел ачлык булды. Анда бер хатын бар иде. Вә аның күп бодай бар иде. (*KN, SE; s. 96*)
Vezir eyttë: Mekkey Mükerremede bër yıl açlık buldı. Anda bër qatın bar idë. Ve anıñ küp bûday bar idë.
“Vezir konuştu: Mekke-i Mükərreme’de bir yıl açlık oldu. Orada bir kadın vardı. Ve (**Orada**) onun çok buğdayı vardı.”

- Хатын әйтте: Жһһан сараенда бер падишаһ бар иде. Ул падишаһның өч вәзире бар иде. (KN, SE; s. 111)

Ҳатин еyttә: Cihan sarayında bәр padişah bar idә. Ul padişahnıñ üç vezire bar idә.

“Kadın konuştu: Cihan sarayında bir padişah vardı. (**Cihan sarayında**) O padişahın üç veziri vardı.”

- Моннан хәлас булырга мин ни чара итәем, дөһня халкы да кадир түгелдер. (KN, SE; s. 283)

Münnan һelas bulırğa min ni çара iteyim, düһnya һalkı da қадир түgәldәр.

“Bundan kurtulmaya ben nasıl çare bulayım, (**Bundan kurtulmaya**) dünya halkı da kadir değildir.”

- Искәндәр: Әлбәттә, һич шөбһә юк. Чөнки бездә аларда булмаган хосусыятлар бар. Милли пәрәмәчебез бар, милли «Галиябану»быз бар, милли туташларыбыз бар, милли татарларыбыз бар. Кирәк-яракның һәрқайсы бар. (KT, SE; s. 162)

İskender: Elbette, һиç şübhе yuқ. Çünki bәzde аларда bulмаған һüsusiyetler bar.

Milli peremeçebәz bar, milli «Galiyabanu»biz bar, milli tutaşlarımız bar, milli tatarlarımız bar. Kirek-yaraqnıñ һerқaysı bar.

“İskender: Elbette, һиç şüphe yok. Çünkü bizde onlarda olmayan özellikler var. (**bizde**) Millî peremeçimiz var, (**bizde**) millî «Galiyabanu»muz var, (**bizde**) millî arkadaşlarımız var, (**bizde**) millî Tatarlarımız var. Malzemelerin hepsi var.”

- Габдуллажан: Әйе, профессор әфәнде, ашыйсығыз килсә, бездә аш бар, эчәсегез килсә, пирәш бар, йоклысығыз килсә, түшәк бар, әмма ярлық-марлық бездә юк. (KT, SE; s. 181)

Ğabdullacan: Eyә, professor efendә, aşıysıғız kilse, bezde aş bar, әçesәgәz kilse, pireş bar, yuқlısıғız kilse, tüşek bar, emma yarlıқ-marlıқ bezde yuқ.

“Ğabdullacan: Evet, Profesör efendi, karnınız acıkırsa bizde yemek var, susarsanız (**bizde**) bira var, uykunuz gelirse (**bizde**) döşek de var; ama bizde merhamet yok.”

- Бу кайгыда ләтафәт тә юк, гүзәллек тә юк, моң да юк, шигърият тә юк. (FE, SE; s. 232)

Bu kayğıda letafet te yuq, güzellək te yuq, mññ da yuq, şigriyet te yuq.

“Bu endişede letafet de yok, (**Bu endişede**) güzellik de yok, (**Bu endişede**) sıkıntı da yok, (**Bu endişede**) şiiriyet de yok.”

- Сабир: Мондый кечкенә эшләрдә генә зарар юк. Хатты мөстәкыйм белән хәрәкәт итү мөмкин түгел. (Gİs, Z; s. 439)

Sabir: Mñndıy kēçkēne eşlerde ğēne zarar yuq. Hattı müstəkıym bēlen hēreket itüv mümkın tüğēl.

“Sabir: Bunun gibi küçük işlerde çok fazla zarar yok. Yalnızca (**Bunun gibi küçük işlerde**) Hatt-ı Müstakim ile hareket etmek mümkün değil.”

- Кәримә: Моңда ни авыры бар, дөньяда үлмәк тә бар, калмак та бар. (Gİs, E; s. 279)

Kerime: Mñnda ni avırı bar, dñnyada ülmək te bar, qalmak ta bar.

“Kerime: Burada ne zorluğu var; dünyada ölmek de var, (**dünyada**) kalmak da var.”

- Теге ташны куярга әле урын юк, акчамыз юк. (Gİs, E; s. 345)

Tēğē taşnı kıyarğa elē urın yuq, akçamız yuq.

“Diğer taşı koymaya yerimiz de yok, (**Diğer taşı koymaya**) akçemiz de yok.”

- Урыс: Менә бит кешеләр арасында да мирзасы бар, графы бар! (Gİs, E; s. 345)

Urıs: Mēne bit kēşēler arasında da mirzası bar, grafi bar!

“Rus: Öyle ki insanlar arasında mirzası da var, (**insanlar arasında**) ressamı da var!”

2.2.2.4. Ortak Zarflı İsim Cümleleri

- Хэзер инде өйлөндөрү мәсьәләсен озакка сузунуң мәгънәсе юк иде. Эмма алда эле аның бик кыен бер ягы — кызның атасы Йосыф карт белән сөйләшәсе бар иде. (MG, SE; s. 59)

Hezər ində üylendəriiv meselesən ūzaqqa suzuvniñ meğnesə yuq idə. Emma alda elə anıñ bik kıyın bər yağı — kıznıñ atası Yūsıf kart bəlen süyleşesə var idə.

“Şimdi evlenme bahsini ertelemenin bir manası yoktu. Ama (**şimdi**) onun önünde büyük bir engel teşkil eden şey, kızın babası İhtiyar Yusuf ile konuşma meselesiydi.”

- Үлгәннәрнең күмелми ятуы эш түгел инде. Аларны жирләү — безнең изге бурыч. (MG, SE; s. 152)

Ülgennərnəñ küməlmı yatuvı eş tügəl ində. Alarnı cirlev — bəznəñ izgə burıç.

“Şu an, ölüleri gömmeden yatmak doğru bir iş değil. (**Şu an**) Onları defnetmek, bizim mukaddes borcumuzdur.”

- Элгәре заманда жиһан сараенда бер олуг падишаһ бар иде, бөтен дөнья аның кулы астында иде. (KN, SE; s. 27)

Əlgerə zamanda cihan sarayında bər ūluğ padişah bar idə, bütən dünya anıñ kulu astında idə.

“Eski zamanlarda cihan sarayında bir ulu padişah vardı, (**eski zamamlarda**) bütün dünya onun elinin altındaydı.”

- Ул вакытларда хәзерге кеби түгел, сабак чын сабак иде. (Gİs, Z; s. 191)

Ul vaqıtlarda hezərgə kəbi tügəl, sabaq çın sabaq idə.

“O zamanlarda şimdiki gibi değildi, (**O zamanlarda**) ders gerçek dersti.”

2.2.3. Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan İsim Cümleleri

Cümleler arasındaki anlam ilişkisini sağlamada ortak kip / şahıs eklerinin de rolü vardır. Bu ekler her cümlede tekrarlanabilir. Ancak tekrardan gerektiğinde kaçmak üzere bu eklerin bir kısmı son cümleye kaydırılabilir. Yükleme isim olan cümlelerde kip ekinin, tek kipli fiillerde şahıs ekinin, birden fazla kipli fiillerde ise ikinci veya üçüncü kip eki ile şahıs ekinin son cümlede kullanılması, cümleler arasındaki anlam ilişkisini pekiştirir (Karahana, 2007: 92).

Taranan metinlerden tespit edilen ortak kip / şahıs ekleriyle bağlanan isim cümleleri şunlardır:

- Бу чын Сажидә түгел, бәлки ниндидер ямьсез, коточкыч бер маска иде. (MG, SE; s. 61)
Bu çın Cahide tügël (idě), belki nindidër yemsëz, kütüçkiç bër maska idë.
 “Bu, gerçek Cahide değildi; belki de çirkin, korkunç bir maskeydi.”

- Болар берсе дә чит кеше эше түгел, үзебезнең авыл кешеләре эше иде. (MG, SE; s. 145)
Bular bërçë de çit këşë tügël (idě), üzëbëznëñ avıl këşëlerë ëşë idë.
 “Bunların hiçbiri de başka insanların işi değildi, kendi köyümüzün insanların işiydi.”

- Апушның өстендәге бөтен киеме иске бер күлмәк белән ертык ыштаннан гына гыйбарәт, аягында хәтта чабатасы да юк иде. (MG, SE; s. 158)
Apuşniñ üstëndegë bütën kiyimë iskë bër külmek belen ırtık ıştannan gına gıybaret (idě), ayağında hëtta çabatası da yuq idë.
 “Apuş’un üzerindeki her şey bir gömlek ile yırtık bir dondan ibaretti, hatta ayağında pabucu da yoktu.”

- Чөнки бу чыннан да аларның тормышындагы яп-якты бер күл, яп-якты бер көн иде. (MV, İY; s. 167)
Çünki bu çınnan da alarnıñ tırımışındağı yap-yaqtı bër kül (idě), yap-yaqtı bër kün idë.
 “Çünkü bu gerçekten de onların hayatındaki en parlak bir göldü ve en parlak bir gündü.”

- Әйе, истәлекләрнең бусы инде лирика да түгел, романтика да түгел иде. (MV, İY; s. 198)
Eyë, istelëklernëñ busı indë lirika da tügël (idě), romantika da tügël idë.
 “Evet, hatıralarının kokusu şimdi lirik de değildi, romantik de değildi.”

- Карасак, төрек шәһәре икән, мәчетләр дә бар. (Gİs, E; s. 300)
Ƙarasaq, tũrėk ŧeherė iken, meçėtler de bar (iken).
 “Baksak, Türk ŧehriymiŧ, mescitler de varmiŧ.”

- Төн иде, тавыш-тын юк, дөнья авыр, кие тирән караңгылык эчендә иде. (Gİb, SE; s. 170)
Tũn idė, taviŧ-tın yuƙ (idė), dũnya avır, ƙuyı tiren ƙaraŋgılıƙ ěçėnde idė.
 “Geceydi, ses seda yoktu; dünya ağır, zifiri bir karanlık içindeydi.”

- Аның квартирасы диңгезгә якин түгел, биек тауларга таба үрмәләгән урамнарның берсендә икән. (Gİb, Mİİ; s. 172)
Anıŧ ƙvartirası diŋğėzge yaƙın tũğėl (iken), biyik tavlarga taba ũrmelegen uramnarnıŧ bėrsėnde iken.
 “Onun dairesi denize yaƙın deęilmiŧ, bũyũk dağlara doğru yayılmıŧ olan ormanların birindeymiŧ.”

- Сакенның әйтүенә караганда, алар иске дуслар, фикердәшләр икән. (Gİb, MİH; s. 335)
Sakennıŧ eytũvėne ƙaraęanda, alar iskė duslar (iken), fikėrdeŧler iken.
 “Saken’in sũyledięine bakılırsa onlar eski dostmuŧ, aynı fikirdelermiŧ.”

- Хәсенә әби ябык, каратут йөзле, озынча буйлы иде. (Gİb, MİH; s. 478)
Ĥesene ebi yabıƙ (idė), ƙaratut yũzle (idė), ũzınça buylı idė.
 “Hesene Ebe zayıftı, esmer tenliydi, uzun boyluydu.”

- Бүгән безгә киләчәк американ бик зур мөгтебәр кеше. Үзе профессор, үзе хак мөселман. (KT, SE; s. 170)
Bũęėn bėzge kileçėk amerikan bik zur mũęteber ƙėŧė. ũzė professor, ũzė ĥaƙ mũsėlman.
 “Bugün bize gelecek Amerikan çok büyük, saygın bir kişidir. Kendisi profesör olup gerçek bir Müslümandır.”

- Их, егетләр, йомгакны чуалтуы ансат, сүтүе кыен икән! (KT, SE; s. 466)
İĥ, yigėtler, yũmęaƙnı çualtuvi ansat (iken), sũtũvė iken!
 “Ah, yiğitler, yumağı ƙarıŧtırması kolaymiŧ, sũkmesi zormuŧ!”

- Бөтен Оренбург шәһәрен йөрөп әйләнсән, һәркайда мөселманнар бар. Ләкин Оренбургта Казан низамынча урам кибетләре юк икән. (KN, SE; s. 336)
Bütün Orenburg şəherən yürəp eylensən, hər qayda müsəlmanlar bar (iken). Lakin Orenburgta Qazan nizamınca uрам kibətlərə yuқ iken.
“Bütün Orenburg şəhrini dolaşsan, her yerde müsəlmanlar varmış. Lâkin Orenburg’da Kазan’daki gibi sokak dükkânları yokmuş.”

- Болар чыккан бүлмәнең бер башында буфет ишеге, икенче башында уборная ишеге иде. (FE, SE; s. 193)
Bular çıxkan бүlmenəң bər başında bufet işəğə (idə), ikənçə başında uborniya işəğə idə.
“Bunların çıktığı odanın bir tarafı büfe kapısıydı, diğеr kapısı ise tuvalet kapısıydı.”

- Тугандашларым, кардәшләрем дә бар икән, алар да никадәр игелекле кешеләр. (Gİs, E; s. 181)
Tuğandaşlarım, qardeşlerəm de bar iken, alar da niқader igələklə kəşələr (iken).
“Akrabalarım, kardeşlerim de varmış; onlar da ne kadar yardımsever kişilermiş.”

- Разыя: Әйе Бану минем бердәнбер кызым, минем бердәнбер иптәшем. (Gİs, E; s. 295)
Razıya: Eyə Banu minem bərdenbər kızım, minem bərdenbər iptəşəm.
“Razıya: Evet, Banu benim biricik kızımıdır, benim biricik arkadaşımıdır.”

- Шакиржан: Башка чакта, башка чакта! Мин хәзер мәшгуль, зур эшләр берлә мәшгуль. (Gİs, E; s. 331)
Şakircan: Başka çakta, başka çakta! Min həzər meşgul, zur eşler bərle meşgul.
“Şakircan: Başka zaman, başka zaman! Ben şu an meşgulümdür, büyük işlerle meşgulümdür.”

2.2.4. Anlam İlişkisiyle Bağlanan İsim Cümleleri

Bir metin, art arda sıralanan ve aralarında çeşitli anlam ilişkileri bulunan cümlelerden meydana gelir. Cümleler arasındaki bu ilişkiler sadece bağlama edatları, ortak cümle öğeleri, ortak kip / şahıs ekleri ile sağlanmaz; şahıs, zaman, mekân, nesne ve harekete ait kavramlarda karşılaştırma, açıklama, büyüklük-küçüklük, azlık-çokluk, genellik-özellik vb. bakımlardan sıralama, dereceleme; zıt veya benzer kelimelerle oluşturulan anlam paralelizmi, aynı kavram alanına giren kelimeler, iyelik ekleri ve genel olarak bazı içerik özellikleri de cümleler arasındaki anlam ilişkisini sağlamada yeterli olabilmektedir (Karahana, 2007: 94).

Taranan metinlerden elde edilen anlam ilişkisiyle bağlanan isim cümleleri şunlardır:

- Мәжлес яхшы һәм күнелле иде. Кунактарның кәефе аннан да яхшы иде. (Gİb, SE; s. 157)

Meclës yahşı hem küñellë idë. Qunalar nıñ keyifë annan da yahşı idë.

“Kalabalık güzel ve istekliydi. Misafirlerin keyfi ise ondan da güzeldi.”

- Ул бик карт иде. Бөтенләй ялгыз иде. (Gİb, SE; s. 282)

Ul bik kart idë. Bütënley yalgız idë.

“O çok yaşlıydı. Tamamiyle yalnızdı.”

- Моның берничә төп сәбәбе бар: Беренчедән, күп кенә тәнкыйть мәкаләләренәң язылу стильләре бик фәкыйрь, жансыз, көчсез. (Gİb, MİH; s. 324)

Müñüñ bërniçe tüp sebebe bar: Bërënçëden, küp kene tenkıyt meqalelerëñëñ yazıluv stillere bik fekıyr, cansız, küşsez.

“Bunun birkaç temel sebebi var: Birincisi, fazla tenkit alan makalesinin yazılma stilleri çok zayıf, etkisiz ve güçsüzdür.”

- Хатын әйтте: Жиһан сараенда бер олуг падишаһ бар иде, һич уғыл-кызы юк иде. (KN, SE; s. 83)

Ҳатин eyttë: Cihan sarayında bir üluğ padişah bar idë, hiç uğıl-қızı yuқ idë.

“Kadın konuştu: Cihan sarayında bir ulu padişah vardı, onun hiç oğlu kızı yoktu.”

- Падишаһлар шәһәре булгучы Атна шәһәрәндә хажи Ләбиб исемле бер күп мал иясе, сәүдәгәр бар иде. Дөнья байлығына гарык булып, һичнәрсәгә хажәте юк иде. (KN, SE; s. 290)

Padişahlar şeherë bulğuçı Atna şeherënde ħaci Lebib isëmlë bër küp mal iyesë, sevdeger bar idë. Dñnya baylığına ħarık bulıp, ħiçnersege ħacetë yuđ idë.

“Padişahlar şehri olan Atna şehrinde Hacı Lebib adında çok büyük bir mal sahibi tacir vardı. Dünyanın zenginliğine doyduğundan hiçbir şeye de ihtiyacı yoktu.”

- Портретта инде Хәят бала түгел, бөтенләй житкән кыз иде. Бу Хәят инде Михаилның балачагыннан бирле үк белеп килә торган, дус итеп кенә яратылырга мөмкин кызчык түгел, бәлки кыз итеп сөелергә мөмкин бер матур иде. (FE, SE; s. 162)

Portretta inde Ħeyet bala tügël, bütënley citken kız idë. Bu Ħeyet indë Miĥailnıñ bala çağınnan birlë ük bëlëp kile tırđan, dus itëp këne yaratılırđa mñmkin kızcık tügël, belki kız itëp süyilërge mñmkin bër matur idë.

“Portredeki Hayat artık çocuk değil, tamamiyle yetişkin bir kızdı. Bu Hayat, Mihaıl’in çocukluğundan beri bizzat tanıdığı, dost olarak sevdiği biri değil; belki de bir kız olarak âşık olmaya hazır bir güzeldi.”

- Бөтен кеше үзенчә кәефләнгәндә мин кәефсезлеккә чумган Минем күңел утырткан бер эшем юк. Күңел сөйгән бер кешем, бер дустым юк. (Gİs, Z; s. 106)

Bütën kēşë üzënçe keyiflengende min keyifsizlëkke çumđan Minëm küñël utırtđan bër eşëm yuđ. Küñël süygen bër kēşëm, bër dustım yuđ.

“Bütün herkes kendince keyiflendiğinde benim keyifsizlenmeye çalışmak gibi bir amacım yok. Gönül kazanan bir kişiyim, yalnızca bir dostum yok.”

- Тын иде, тыныч иде; тынычлыкның очы юк иде. (Gİs, Z; s. 214)

Tın idë, tınıç idë; tınıçlıkñıñ uçı yuđ idë.

“Dinçti, sakindi; rahatlığının sınırı yoktu.”

- Минем андый угылым юк. Сезнең андый знеңез юк! (Gİs, Z; s. 575)

Minëm andıy uğılım yuđ. Sëznëñ andıy ëñëğëz yuđ!

“Benim onun gibi oğlum yok. Sizin de onun gibi kardeşiniz yok!”

- Фәридә: Юк, безнең Петербуртта студентлар, курсисткалар түгәрәгендә — барысы милләтче. Хәзер безнең изелгән халыкның баласына башка юл юк та. (Gİs, E; s. 29)
Feride: Yuk, bəznəñ Peterburgta studentlar, kursistkalar tügerəğənde — barısı milletçe. Hezər bəznəñ izəlgen halıknıñ balasına başqa yul yuk ta.
 “Feride: Hayır, bizim Petersburg’daki öğrencilere ve kursiyerlere bakıldığında hepsi milliyetçidir. Zaten bu zamanda bizim kahır çeken halkımızın çocuklarına başka bir yol yoktur da.”

- Доктор: Бу авыр йөк түгел. Яшьләр өчен уку һава кебек табигый бер ихтияждыр. (Gİs, E; s. 230)
Doktor: Bu avır yük tüğəl. Yeşler üçən uquv hava kəbək tabiğiy bər ihtiyaçdır.
 “Doktor: Bu ağır bir yük değildir. Gençler için okumak, hava gibi tabii bir ihtiyaçtır.”

- «Бер кыска курска кереп укысам» дидем. Эмма биредә андый нәрсә юк икән. Авыруларны карап торучы шәфкать туташлары курсы бар икән. (Gİs, E; s. 243)
«Bər kısqā qursqa kərəp uqısam» didəm. Emma birəde andıy nerse yuk iken.
Avıruıarnı qarap tūruçı şefkat tutaşları kursı bar iken.
 “Kısa süreli bir kursta okusam, dedim. Ama burada onun gibi bir şey yokmuş. Hastalara bakmaya yarayan şefkat elleri kursu varmış.”

- Кәмал: Бу төрек гадәте. Аурупача мөгамәләдә болар юк. (Gİs, E; s. 368)
Kemal: Bu türk gādetē. Avrupaça müğamelede bular yuk.
 “Kemal: Bu Türk âdetidir. Avrupa tarzı muamelede bunlar yoktur.”

- «Алма пеш, авызыма төш» — бу инкыйлаб шигаре түгел, ә бәлки Урта гасырлардагы ялкаулык шигаре. (Gİs, E; s. 403)
«Alma pēş, avızıma tüş» — bu inkıylab şigarē tüğəl, e belki Urta ġasırlardağı yalkavlık şigarē.
 “«Armut piş, ağızıma düş.», bu söz inkılâp şiarı değil; evet, belki Orta Çağlar’daki tembellik şiarıdır.”

- Гаскәр үзе бик күп, утыз меңнән ким түгел, бәлки кырык мең дә бар иде. (Gİs, E; s. 443)
Ġasker üzë bik küp, utız mëñnen kim tügël, belki kıırık mëñ de bar idë.
“Asker’in kendisi çok fazlaydı; otuz binden az değildi, belki kırk bin de vardı.”
- Вәзирләрдән берсе: Сүзеңез тугры, дәрт бар, дәрман юк. (Gİs, E; s. 499)
Vezirlerden bërse: Süzëñëz tuğrı, dert bar, derman yuқ.
“Vezirlerden biri: Sözüünüz doğru; dert vardır, derman yoktur.”
- Сабри: Сездән таләп итәрлек һичбер һакымыз юк икән, сезгә каршы бик күп вазыйфаларыбыз бар. (Gİs, E; s. 391)
Sabri: Sëzden talep iterlëk һičbër һақımız yuқ iken, sëzge қарşı bik küp vazıyfalarımız bar.
“Sabri: Sizden bir şey talep etmeye hiçbir hakkımız yokmuş, size karşı pek çok sorumluluklarımız varmış.”

2.3. Yüklemin Yerine Göre İsim Cümleleri

2.3.1. Kurallı (Düz) İsim Cümleleri

Yüklemi sonda bulunan cümleler, *kurallı (düz) cümleler*dir. Cümlenin ana ögesi olan yüklem, genellikle cümlenin sonunda yer alır. Yardımcı ögeden ana ögeye doğru diziliş, Türk cümle yapısının temel özelliğidir. Yüklemi tamamlayan ögeler, yüklemden önce gelir. Yükleme en yakın öge, genellikle belirtilmek istenen ögedir (Karahana, 2007: 100).

Taranan metinlerden elde edilen kurallı (düz) isim cümleleri şunlardır:

- Сафа чыннан да абыйсының қапма-қаршысы иде. (MG, SE; s. 28)
Safa çınnan da abıysınıñ қарма-қаршысы idë.
“Safa, gerçekten de abisinin tam karşısındaydı.”

- Акчалар өстендә тагын чек кәгазьләре һәм алтын чылбырлы бер сәгать тә бар иде. (MG, SE; s. 355)
Akçalar üstünde tağın çek keğazlerě hem altın çilbırlı bër seğat te bar idě.
“Akçelerin üstünde çek kâğıtları ve altın zincirli bir saat de vardı.”

- Дәрес, татар яшьләре арасында Истанбулга укырга дип килүчеләр дә бар. (MG, SE; s. 401)
Dürës, tatar yeşlerě arasında İstanbulğa uqırğa dip kilivçələr de bar.
“Doğru, Tatar gençleri arasında İstanbul’a okumaya gidiyoruz diye gelenler de var.”

- Әйе, ул көнне безнең сәхнәдә кара такта да бар иде. (MV, İY; s. 51)
Evet, ul künně bėzněñ sehnede kara taқта da bar idě.
“Evet, o gün bizim sahnemizde kara tahta da vardı.”

- Ә инде биредәге шимбә, якшәмбе көннәр аның өчен чын бәйрәм! (MV, İY; s. 238)
E indě birėdegě şimbe, yeşembě künnner anıñ uççen çın beyrem!
“Ee, şimdi buradaki cumartesi ve pazar günleri onun için gerçek bir bayram!”

- Болар чын мәгънәсендә үз фикере, үзенең уйлау рәвеше булган талантлы шәхесләр иде. (MV, İY; s. 344)
Bular çın meğnesěnde üz fikěrě, üzėnėñ uylav revěşě bulğan talanlı şeğesler idě.
“Bunlar gerçek manada kendi fikri, kendisinin şekil verdiği yetenekli şahıslardı.”

- Хәмит: Эш кешесен беркемнең дә гаепләргә хакы юк. (KT, SE; s. 33)
Hemit: Eş kėşēcėn bėrkėmnėñ de ġayıplerge ħaқи yuk.
“Hemit: Çalışan insanı hiç kimsenin de ayıplamaya hakkı yok.”

- Ильяс: Минем һәр көн, һәркем өчен сәгать уникадән бергә кадәр ишегем ачык. (KT, SE; s. 104)
Ilyas: Minėm her küñ, herkėm uççen seğat unikėden bėrge қader işėğėm açık.
“İlyas: Benim her gün, herkes için, saat on ikiden bire kadar kapım açık.”

- Булат: Болай гына бушка күрсәтә торган бүләк түгел. (KT, SE; s. 331)
Bulat: Būlay ğyna buşka kürsete tūrġan bŭlek tŭġel.
“Polat: Öyle boşu boşuna gösterilen bir hediye değil.”

- Зирә бу дөньяның гомере бер сәгатьлектер. (KN, SE; s. 116)
Zire bu dŭnyanıŭ ğŭmĕrĕ bĕr sĕġatlĕktĕr.
“Zira bu dŭnyanın ömrü bir saatliktir.”

- Синең һәм төшеңдә ул сәүдәгәр бай белән кыйлган сохбәтең бу көзгә эчендә күренгән алтын кебектер. (KN, SE; s. 149)
Sinĕŭ hem tŭşĕnde ul sevdeġer bay bĕlen kıylġan sŭħbetĕŭ kŭzgĕ ĕĕnde kŭrĕngen altın kĕbĕktĕr.
“Senin rŭyanda o zengin tacirle yaptıġın sohbetin, bu ayna iĕerisinde gŕrŭlen bir altın gibidir.”

- Аның ғыльме безем сихеремездән дә өстендер. (KN, SE; s. 298)
Anıŭ ġıylmĕ bĕzĕm siħĕrĕmĕzden de ŭstĕndĕr.
“Onun ilmi bizim sihrimizden de ŭstündür.”

- Аның юлында ул да башкалардан ким түгел иде. (Gĭb, SE; s. 135)
Anıŭ yŭlında ul da başkalardan kim tŭġel idĕ.
“Onun yolunda o da diġerlerinden farklı deġildi.”

- Казакъның уртача байлыклы, күп адәмле ике ыругсы бар иде. (Gĭb, SE; s. 355)
Kazakŭnıŭ urtaĕa baylıqlı, kŭp ademlĕ ikĕ iruġısı bar idĕ.
“Kazak'ın orta hâlli, ĕok nŭfuslu iki aşireti vardı.”

- Сарсымбай өчен бу бик зур терәк иде. (Gĭb, SE; s. 452)
Sarsımbay ŭĕĕn bu bik zur tĕrek idĕ.
“Sarsımbay iĕin bu ĕok bŭyŭk direkti.”

- Авыргазы районындагы бер авылда укытучы идем. (Gĭb, MHĭ; s. 56)
Avırgazı rayŭnındaġı bĕr avılđa ŭkıtuĕı idĕm.
“Avırgazı ilĕesindeki bir kŭyde ŕġretmendim.”

- Әмма минем сабый жанымда бу гажәеп әсәрнең үз урыны бар иде. (Gİb, MHİ; s. 509)
Emma minəm sabıy canımda bu ğaceyip esernəñ üz urını bar idě.
“Ama benim çocukluk dönemimde bu hayret verici eserin ayrı bir yeri vardı.”

- Менә бу бәхетсез карт та шуларның берсе иде. (FE, SE; s. 36)
Məne bu beħetsəz kart ta şularnıñ bərsə idě.
“İşte bu bahtsız ihtiyar da şunlardan biriydi.”

- Рәсемнәрнең күбесе иске татар тормышыннан алынган нәрсәләр иде. (FE, SE; s. 133)
Resəmnernəñ kübəsə iskə tatar tırmasınnan alınğan nerseler idě.
“Resimlerin hepsi eski Tatar hayatından alınan şeylerdi.”

- Габделбасыйр хәллә генә бер авыл крестьянының иң кечкенә угылы иде. (FE, SE; s. 287)
Ğabdəlbasıyr ħellə ğəne bər avıl krəstyannıñ iñ kəçkəne uĝılı idě.
“Gabdilbasıyr, hâli vakti yerinde, ziraatle uğraşan bir köylünün en küçük oğluydu.”

- Бу вакытта бөтен төрмәнең авызында сайлау сүзләре иде. (Gİs, Z; s. 56)
Bu vaqıtta bütən tırmenəñ avızında saylav süzlerə idě.
“Bu saatte bütün hapishanenin içerisinde söylenen sözleriydi.”

- Ул кызлар, ул хатыннар иде. (Gİs, Z; s. 107)
Ul kızlar, ul ħatınnar idě.
“O kızlar, o kadınlardı.”

- Рәхмәт фәрештәсе: Бу бала шул хатынның явыз баласы. Бу бала шул изге хатынның күнелендәге иң зур жәрәхәте. (Gİs, Z; s. 571)
Reħmet ferəştesə: Bu bala şul ħatınnıñ yavız balası. Bu bala şul izĝə ħatınnıñ küñələndegə iñ zur cereħetə.
“İyilik meleği: Bu çocuk şu kadının kötü çocuğudur. Bu çocuk şu mukaddes kadının gönlündeki en büyük yarasıdır.”

- Аллага шөкер, бу көнгә кадәр арамызга бер кер төшкәне юк (Gİs, E; s. 106)
Allağa şükër, bu küñge kader aramızğa bër kër tüşkenë yuq.
“Allah’a şükür, bu güne kadar aramıza giren bir fitne yok.”
- Берсе дә таныган-белгән адәмнәр түгел иде. (Gİs, E; s. 150)
Bërsë de tanıgan-bëlgen ademner tügël idë.
“Hiçbirisi de tanınan, bilinen insanlar değildi.”
- Дөньяда анадан да мөкатдәс һичбер кем юктыр. (Gİs, E; s. 237)
Dünyada anadan da mükatdes hiçbër këm yuqtır.
“Dünya’da anadan daha mukaddes hiçbir kimse yoktur.”

2.3.2. Devrik İsim Cümleleri

Çalışmamızda devrik isim cümlelerini, *öznesi sonda olan devrik isim cümleleri*, *yer tamlayıcısı sonda olan devrik isim cümleleri* ve *zarf tümleci sonda olan devrik isim cümleleri* olmak üzere üç başlık altında inceledik. Burada da tekrarlamakta yarar vardır: Yer tamlayıcısı Tatar Türkçesinde zarf başlığı altında incelenmektedir. Biz bu çalışmada zarf içerisinde incelenen yer tamlayıcısıyla ilgili örnekleri vurgulamak adına ayrı bir başlık açmayı uygun gördük.

Taranan metinlerden elde edilen devrik isim cümleleri şu şekildedir:

2.3.2.1. Öznesi Sonda Olan Devrik İsim Cümlesi

- Становой иде **бу**. (MG, SE; s. 100)
Stanıvıy idë bu.
“Stanovoydu **bu**.”
- Ярый торган эш түгел бит **ул**, Вафа агай! (MG, SE; s. 181)
Yarıy turgan eş tügël bit ul, Vafa ağay!
“Elle tutulur bir iş değil ki **o**, Vefa ağabey!”

- Озын зифа буйлы, алсу иреннәре арасыннан энжедәй тигез ак тешләре ялтырап торган нәфис йөзле бер хатын иде **бу**. (MG, SE; s. 240)
Uzun zifa buylı, alsu irēnnerē arasınnan ēncēdey tigēz aq tēşlerē yaltırap tūrğan nefis yūzlē bēr ḥatın idē bu.
 “Uzun boylu, pembe dudakları arasından inci gibi bembeyaz dişleri parlayan, güzel yüzlü bir hatundu **bu**.”

- Жәйге жылы төн иде **ул**... (MV, İY; s. 27)
Ceygē cılı tūn idē ul...
 “Yaz sıcağı gecesiydi **o**...”

- Бик тә уңган, сүз тыңлаучан, ярдәмчел зат иде **ул**. (MV, İY; s. 55)
Bik te uñğan, süz tıñlavçan, yardımçēl zat idē ul.
 “Çok hamarat, söz dinleyen, yardımsever biriydi **o**.”

- Күрше авыл кызы иде **ул**. (MV, İY; s. 316)
Kürşē avıl kıızı idē ul.
 “Komşu köyün kızıydı **o**.”

- Уты сүнгән жәһәннәм **минем төн**. (Gİb, SE; s. 19)
Utı süngen cehennem minēm tūn.
 “Ateşi sönen cehennemdir **benim gecem**.”

- Тарткалап баруны ярата торган мал түгел **бу**! (Gİb, SE; s. 279)
Tartqalap baruvnı yarata tūrğan mal tūgēl bu!
 “Şahlanıp gitmeyi seven at değildir **bu**!”

- Ул укый торган мәдрәсәдә Заһидулла хәзрәт бар иде, Галимжанга бик каршы кеше иде **ул**. (Gİb, MHİ; s. 62)
Ul uқыy tūrğan medresede Zahidulla ḥezret bar idē, Ğalimcangā bik qarşy kēşē idē ul.
 “Onun okuduğu medresede Zahidulla Hazret vardı, Galimcan’a şiddetle karşı olan biriydi **o**.”

- Характеры белән күпкырлы кеше иде ул. (Gİb, MHİ; s. 95)
Ҳарақтәри бәлен күпқарлы кәшә иде ул.
“Karakteriyle çok yönlü biriydi o.”

- Октябрь инкыйлабының Көнчыгыш халыкларын уятудагы тарихи роле турында иде ул. (Gİb, MHİ; s. 204)
Oktyabr inkıylabınıñ Künçıgış Һalıқларın уyatuvdağı tarihi rülә turında idә ul.
“Ekim inkılabının Doğu halklarının gözünü açmakta oynadığı tarihi rolü hakkındaydı o.”

- Хәлил: Кем әйтте? Юк сүз! (Aİ, Z; s. 402)
Һәлил: Кәм eyttә? Yuқ süz!
“Helil: Kim söyledi? Yok söz!”

- Безнең олы кызыбыз Жаһидә бу. (Gİs, E; s. 215)
Bәznәñ üli қızıbız Cahide bu.
“Bizim ulu kızımız Cahide’dir bu.”

- Атаңның китапханәсендә бар ул. (Gİs, E; s. 229)
Атаңның kitapҺanesәnde bar ul.
“Babanın kütüphanesinde var o.”

- Разыя: Юк минем акчам. Мин бер тол хатын. Юк минем акчам... (Gİs, E; s. 339)
Raziya: Yuқ minәм aқçam. Min бәр тұл Һатун. Yuқ minәм aқçam...
“Raziya: Yok benim aқçem. Ben bir dul hatunum. Yok, benim aқçem...”

2.3.2.2. Yer Tamlayıcısı Sonda Olan Devrik İsim Cümlesi

- Әйе, иректән дә кадерле нәрсә юк дөньяда! (MG, SE; s. 525)
Eyә, irәkten de қadәrlә nerse yuқ dünyada!
“Evet, hürriyetten daha kıymetli bir şey yok dünyada!”

- Заводлар күп инде **анда...** (MV, İY; s. 32)
Zavodlar küp indē anda...
 “Fabrikalar çok şimdi **orada...**”

- Әйе, әйе, үземнең классташ дустымны, авылдашымны бүтән очратканым юк **минем гомер юлымда!** (MV, İY; s. 65)
Eyē, eyē, üzēmnēñ klasstaş dustımnı, avıldeşımnı bütün oçratқанım yuқ minēm ğümēr yulımda!
 “Evet, evet, benim sınıf arkadaşım, köylümlle karşılaştığım yoktur **hayat yolumda!**”

- Әнә шуның матур гына чаткылары, чалымнары күренә сыман иде **бездә.** (MV, İY; s. 107)
Ene şunıñ matur ğına çatқıлары, çalımnarı күрēne sıman idē bēzde.
 “İşte şunun güzel yansımaları, güzel yüzü görünüyor gibiydi **bizde.**”

- Тормышта башка юл юк **аңа!** (MV, İY; s. 395)
Türmişta başқа yul yuқ aңa!
 “Hayatta başka yol yok **ona!**”

- Миңлегали: Сезнең бәхеткә дураклар күп **шул дөньяда.** (KT, SE; s. 458)
Miñlēğali: Sēznēñ beħetke duraқlar küp şul dūnyada.
 “Minligali: Sizin şansınıza aptallar çok **şu dünyada.**”

- Ул чаклы жикеренергә хатының юк бит **монда...** (Gİb, SE; s. 134)
Ul çaklı cikērēnerge ğatınıñ yuқ bit mūnda...
 “Öyle çemkiriyorsun da hatunun yok ki **burada...**”

2.3.2.3. Zarf Tümlеci Sonda Olan Devrik İsim Cümlesi

- Бер почмакта моңаеп басып торучы татарлардан башка палубада пассажирлардан беркем дә юк иде **инде**. (MG, SE; s. 393)
*Bēr pūçmaqta mūñayıp basıp tūruvçı tatarlardan başqa palubada passajirlardan bērkēm de yuқ idē **indē**.*
 “Bir köşede hüzünlü bir şekilde duran Tatarlar’ın dışında güvertede yolculardan hiç kimse yoktu **şu an**.”

- Әмма Мөһажирләрнең төшенке күңелен болай жиңел генә күтәрәп булырлык түгел иде инде. (MG, SE; s. 460)
*Emma Mūhacirlernēñ tūşēnkē күңēlēn būlay ciñēl gēne күtērēp bulırılıқ түгēl idē **indē**.*
 “Ama Muhacirler’in meyus gönlünü böylesine yıkan şey beklemek değildi **şimdi**.”

- Ул камыш шикелле нечкә, туры бармакларындагы йөзекләренең хисабы да юк **инде**. (KT, SE; s. 15)
*Ul қамыш шикēllē nēçке, турı бармақларындағы үйзēклерēнēñ һисабы да yuқ **indē**.*
 “O kamyş gibi ince, düzgün parmaklarındaki yüzüklerin hesabı da yok **şimdi**.”

- Гөлбану: Ул мәчетләр, кешеләрнең исәпләре-хисаплары да юк **инде**. (KT, SE; s. 135)
*Gūlbanu: Ul meçētler, kēşēlernēñ isepplerē-һисаплары да yuқ **indē**.*
 “Gülbanu: O mescitlerin, insanların sayısının haddi hesabı yok **şimdi**.”

- Димәк, аның чынлап уянуында шик юк **инде**. (Gİb, SE; s. 27)
*Dimek, аның çınлаp уyanuvında шик yuқ **indē**.*
 “Demek onun gerçekten uyandığına şüphe yok **şimdi**.”

- Тукайдан да лаеклырак бер зат юк иде ул **заманнарда**. (Gİb, MHİ; s. 138)
*Tuқaydan da layıqlıraq bēr zat yuқ idē **ul zamannarda**.*
 “Tukay’dan daha çok hak eden biri yoktu **o dönemlerde**.”

- Бабка куша дип, ходай биргән телемне кисеп ташлар хәлем юк **инде!**
(FE, SE; s. 127)
Babka kuşa dip, hıday birgen tēlēmñe kisēp taşkar hēlēm yuq indē!
“Çift başlı diye, Allah’ın sunduğu nimeti kesip atacak hâlim yok **şimdi!**”

- Бөтен дөнья эшчеләре үзләренең башлыкларын жуялткан көн бит **бүген.**
(FE, SE; s. 355)
Bütēn dūnya ēşçēlerē üzlerēñēñ başlıqların juyaltқан kün bit bügēñ.
“Bütün dünya işçilerinin baretlerini çiğnediği gündür ki **bugün.**”

- Монда болай булгач, бөтен Россиядә шулай **инде.** (Gİs, Z; s. 59)
Mūnda būlay bulğaç, bütēn Rossiyede şulay indē.
“Burada böyleyse, bütün Rusya’da şöyledir **şimdi.**”

- Полковник Тимергалиев инде Кавказ жәбһәсендә **бер елдан артык.**
(Gİs, E; s. 20)
Polkovnik Timērgaliyev indi Kavkaz cūbhesēnde bēr yıldan artıq.
“Albay Timirgaliyev **bir yılı aşkın süredir** Kafkas cephesindedir.”

- Аларның исәбе-хисабы юк **инде.** (Gİs, E; s. 231)
Alarñıñ isebē-hisabı yuq indē.
“Onların hesabı kitabı yok **şimdi.**”

2.4. Anlamlarına Göre İsim Cümleleri

2.4.1. Olumlu İsim Cümleleri

İsim kök ve gövdelerinin ek-fiil yardımıyla yargıya bağlanmasıyla oluşan ve olumlu bir anlam bildiren cümleye olumlu isim cümlesi denir (Özkan, Sevinçli, 2013: 173).

Taranan metinlerden elde edilen olumlu isim cümleleri şunlardır:

- Сәүдәгәрләр, аларның вәкаләтле кешеләре, приказчиклары, йомышчы малайлар һәркайсы үз эше белән мәшгуль иде. (MG, SE; s. 164)
Sevdegerler, alarnıñ veqaletlě kěşələrě, priqazçıkları, yımışçı malaylar herqaysı üz eşě bēlen meşgul idě.
“Tacırlar, onların yardımcıları, tezgâhtarları, görevli çocukların hepsi de kendi işleriyle meşguldü.”
- Аның бу елмаюында-көлемсерәвендә ниндидер астыртын хәйлә, мәкер бар шикелле иде. (MG, SE; s. 428)
Anıñ bu ылmayuvında-küləmsərevəndə nindiděr astırtın һeyle, mekěr bar şikellě idě.
“Onun bu gülümsemesinin altında gizli bir hile, dolandırıcılık var gibiydi.”
- Ишегалларында каралты-куралары да бар. (MG, SE; s. 460)
İşəgallarında qaraltı-kuraları da bar.
“Avlularının içinde bina ve duvar da var.”
- Без синең белән барыбер алардан көчлерәк! (MV, İY; s. 53)
Běz sinəñ bēlen barıběr alardan küçlěrek!
“Biz seninle beraber onlardan daha güçlüyüz!”
- Әнә тегендә, кухня янында, безнең бер кечкенә генә тәрәзә бар. (MV, İY; s. 231)
Ene tēgēnde, kuһnya yanında, bēznəñ běr kēçkēne gēne tereze bar.
“İşte ötede, mutfağın yanında, bizim küçücük bir penceremiz var.”
- Аны искә төшергәндә әле хәзер дә кылт итеп хәтердә яңара торган әсәрләр бар. (MV, İY; s. 379)
Anı iske tüşərgənde elě һezər de kılt itēp һetərde yaһara tırған eserler bar.
“Onu aklına getirdiğinde onunla birlikte bir anda aklına gelen eserler var.”

- Тимерхан: Әйе. Аның атасы игътибарлы кеше... Милләт өчен файдалы кеше... (КТ, SE; s. 40)
Timərhan: Eyə. Anıñ atası ig̃tibarlı kəşə... Millet üçən faydalı kəşə...
“Timirhan: Evet. Onun babası saygı değer insandır... Millet için faydalı kişidir...”

- Рамазан: Мәрхүмнең бик күп яхшы сыйфатлары миндә бар. (КТ, SE; s. 86)
Ramazan: Merhūmnəñ bik küp yaḥşı sıyfatları minde bar.
“Ramazan: Merhumun pek çok güzel özellikleri bende var.”

- Рәшит: Апам белән жинәм дә безнең белән. (КТ, SE; s. 104)
Rəşit: Apam bəlen ciznem de bəznəñ bəlen.
“Reşit: Ablamla eniştem de bizimledir.”

- Хәлвәне төкереп ташлавы хикмәтсез түгелдер, әлбәттә, бер аслы бардыр. (KN, SE; s. 197)
Ḥelvenə tükərəp taşlavı ḥikmetsəz tügəldər, elbette, bər aslı bardır.
“Helvayı tükürmek boşa değildir, elbette bir hikmeti vardır.”

- Әбүғалисина әйтте: Әфәндем, бу кадәр гыйлем вә һөнәрем хозурыңызда. (KN, SE; s. 246)
Ebüğalisina eyttə: Efendəm, bu kəder gıyləm ve ḥünərəm ḥüzurıñızda.
“Ebügalisina konuştu: Efendim, bu kadar ilmim ve hünerimle huzurunuzdayım.”

- Ишекнең тышында бала бағучы жарияләр бар имеш. (KN, SE; s. 303)
İşəknəñ tışında bala bağıcı cariyeler bar iməş.
“Kapının dışında çocuk bakıcı cariyeler varmış.”

- Анда да матур чәчәкләр, зур агачлар бар. (Gİb, SE; s. 26)
Anda da matur çeçekler, zur ağaçlar bar.
“Orada da güzel çiçekler, büyük ağaçlar var.”

- Яхшы атаның, яхшы ананың баласы иде... (Gİb, SE; s. 152)
Yaḥşı atanıñ, yaḥşı ananıñ balası idə...
“İyi babanın, iyi annenin oğluydu...”

- Боларны күргәч, каушап калдым: берсеннән-берсе сылу, бер-берсеннән асыл маллар иде.. (Gĭb, SE; s. 279)
Bŭlarnı kŭrgeç, kavşap qaldım: bĕrsĕnnen-bĕrsĕ siluv, bĕr-bĕrsĕnnen asıl mallar idĕ.
“Bunları görünce, şaşırıp kaldım: Birbirinden güzel, birbirinden asil hayvanlardı.”

- Кулында бер стена сәгәте, ярты аршин зурлыгында бер көзге бар. (Gĭb, SE; s. 315)
Qulında bĕr stena sĕgätĕ, yartı arşin zurlığında bĕr kŭzgĕ bar.
“Elinde bir duvar saati ve yarım arşın büyüklüğünde bir ayna var.”

- Ул заманда безнең авылда Солтанморат исемле бер кеше бар иде. (Gĭb, MHĭ; s. 49)
Ul zamanda bĕznĕŋ avılda Sŭltanmŭrat isĕmlĕ bĕr kĕşĕ bar idĕ.
“O dönemde bizim köyde Sultanmurat adlı bir kişi vardı.”

- Андый әйберләр Хәсәнә абыстайның сандыгында бар икән. (Gĭb, MHĭ; s. 168)
Andıy eyberler Hesene abıstaynıŋ sandığında bar iken.
“Onun gibi eşyalar Hesene Öğretmen’in sandığında varmış.”

- Галимжан ага бик ягымлы, йомшак күңелле, үткен карашлы, киң колачлы галим иде. (Gĭ, MHĭ; s. 489)
Galimcan ağa bik yağımlı, yŭmşaq kŭñĕllĕ, ŭtken qarashlı, kiŋ kŭlaçlı galim idĕ.
“Galimcan Ağabey çok yakışıklı, iyi huylu, keskin bakışlı, büyük ellere sahip bir âlimdi.”

- Андагы китапларның күбрәге татарча китаплар. (FE, SE; s. 110)
Andağı kitaplarnıŋ kŭbregĕ tatarça kitaplar.
“Ondaki kitapların pek çoğu Tatarca kitaplardır.”

- Язгы көннәрнең берсе иде. (FE, SE; s. 331)
Yazğı kŭnnernĕŋ bĕrsĕ idĕ.
“İlkbahar günlerinden birisiydi.”

- Бөтен эшче-крәстиян өчен иң беренче шатлык көннәр! (FE, SE; s. 388)
Bütün eşçē-krestiyān ūçēn iñ bērençē şatlık küñner!
“Bütün işçi ve köylüler için en mutluluk verici günlerdir!”

- Руслар арасында карагруһлар да бар иде. (Gİs, Z; s. 56)
Ruslar arasında karağruhlar da bar idē.
“Ruslar arasında karagruhlar⁸ da vardı.”

- Ярабби, Казан никадәр зур! Никадәр матур! (Gİs, Z; s. 105)
Yarabbi, Kazan niqader zur! Niqader matur!
“Yarabbi, Kazan ne kadar büyük! Ne kadar güzel!”

- Ул вакытта әле яшь идем. (Gİs, Z; s. 204)
Ul vaqıtta elē yeş idēm.
“O zamanlar hâlâ gençtim.”

- Бунда безнең кулда сатылганнан качкан бер ятим яшь кыз бар. (Gİs, E; s. 34)
Bunda bēznēñ kulda satılğannan qaçkan bēr yetim yeş kız bar.
“Burada bizim elimizde, satılmaktan kurtulan yetim bir kız var.”

- Ул аңламаган нәрсәләр, серләр бар иде. (Gİs, E; s. 151)
Ul añlamağan nerseler, sērler bar idē.
“Onun anlamadığı şeyler, sırlar vardı.”

- Жаһидә кызарып чыкты, бүләкләрне алды, ул сабыйларча шат иде. (Gİs, E; s. 203)
Cahide kızarıp çıqtı, büleklernē aldı, ul sabıylarça şat idē.
“Cahide kızardı, hediyelerini aldı; o çocuklar gibi şendi.”

---

⁸ Karagruh: Eski Rusya’da Çar ve Ortodoks yanlılarının oluşturduğu grup.

2.4.2. Olumsuz İsim Cümleleri

Yüklemi isim olan bir cümlede, yüklem “değil” edatı ve “yok” ismiyle birlikte kullanılmasıyla meydana gelen; bir niteliğin, bir nesnenin var olmadığını, bulunmadığını anlatan cümlelere olumsuz isim cümlesi denir (Özkan, Sevinçli, 2013: 178).

“Değil” edatı ve “yok” ismiyle kurulan olumsuz isim cümlelerine taranan metinlerde rastlanan “-sIz” isimden isim yapma ekiyle kurulan ve olumsuzluk ifadesi veren cümleler de alınmıştır.

2.4.2.1. Biçimce ve Anlamca Olumsuz İsim Cümlesi

- Ире белән киңәшүнең файдасы юк. (MG, SE; s. 44)
İrë bēlen kiñeşüvnēñ faydası yuq.
“Kocasıyla görüşmenin faydası yok.”
- Илләне узган Фәйзулла белән егерме яшьлек Фахирәдән башка бүтән кеше юк иде. (MG, SE; s. 135)
İllənë uzğan Feyzulla bēlen yigěrmë yeşlëk Faħireden başka bütün kēşë yuq idë.
“Ellisini geçmiş Feyzulla ile yirmi yaşındaki Fahire’den başka kimse yoktu.”
- Әле ул чакта чәй дигән нәрсә юк иде. (MG, SE; s. 259)
Elë ul çakta çey digen nerse yuq idë.
“İşte o zamanda çay denen şey yoktu.”
- Күгәрченнәрәм, безгә бик тә күнелсез бит! (MV, İY; s. 190)
Kügerçēnnerēm, bēzge bik te күñēlsēz bit!
“Güvercinlerim, bize karşı çok da gönülsüz elbette!”
- Альбина белән очрашу, сөйләшү теләге юк иде. (MV, İY; s. 299)
Albina bēlen uçraşuv, süyleşüv tēlegë yuq idë.
“Albina ile karşılaşmak, onunla konuşma arzusu yoktu.”

- Хатын күрә, бу кешедә асла падишаһның мизажыннан бер әсәр юк.
(KN, SE; s. 149)
Җатın күре, бу кешәде асла падишаһның мизаcынан бәр әсер уқ.
“Kadın’a göre, bu insanda padişahın mizacından bir damla eser yok.”

- Казан низамынча урам кибетләре юк икән. (KN, SE; s. 337)
Қазан низамыңча урам кибәтләре уқ икен.
“Kazan nizamına göre sokak dükkânları yokmuş.”

- Синәң ди, Камилә ханым, иманың юк... Үзең дә имансыз, ирең дә имансыз...
(Gİb, SE; s. 157)
Sinәң di, Kamile һаным, imanың уқ... Üzәң de imansız, irәң de imansız...
“Senin diyor, Kamile Hanım, imanın yok... Kendin de imansızsın, kocan da imansızdır...”

- Хәятның һиçбер секунды безне караңгы үлем дөньясына жиберми калдыра алу куәтенә малик түгел... (Gİb, SE; s. 160)
Һеятның һиçбәр секунды бәзнә қараңғы үләм дүңьясына cibерми қалдыра алу куветәне малик түгәл...
“Hayatının hiçbir anında bizi karanlık ölüm dünyasına göndermeyi göze alabilecek güce sahip değildi...”

- Ул Калтай дигәннең яман куллары белән күкрәгемә маймыл кебек сузылудан башка әше дә юк, сүзе дә юк! (Gİb, SE; s. 358)
Ul Қалтай дигеннәң яман қulları бәлен күкрегәме маймыл кәбәк сузылуvdan башқа işә de уқ, сүзә de уқ!
“O Kaltay dediğinin kötü elleriyle göğsüme bir maymun gibi uzanmaktan başka işi de yok, sözü de yok!”

- Хәзәргә әллә нинди ярдәм кирәк түгел. (Gİb, MHİ; s. 7)
Һезәрге elle nindi yardım kirek түгәл.
“Hâlâ bir yardıma ihtiyaç yok.”

- Безнең нәсел-нәсәбебез турында язма шәжәрә юк. (GĪb, MHĪ; s. 48)
Bězněŋ nesěl-nesebēbēz turında yazma şecere yuq.
“Bizim soyumuz hakkında yapılan bir şecere yok.”

- Андый кешеләр безнең арада күп түгел. (GĪb, MHĪ; s. 524)
Andıy kēşēler bēzněŋ arada küp tügēl.
“Onun gibi kişiler bizim orada çok değil.”

- Ләкин Габделбасыйрның бу яңа хәле теге үзен вақыт-вақыт каплый торган бушлык, мәхрүмлек тойгысы шикелле авыр һәм ачы булмаса да, теге хыялы шикелле ләззәтле вә тереклекле дә түгел. (FE, SE; s. 6)
Lekin Ğabdēlbasıyrnıŋ bu yaŋa hēlē tēgē üzēn vaqıt-vaqıt qaplıy tūrğan buşlıq, meħrūmlēk tūyġısı şikēllē avır hem açı bulmasa da, tēgē hıyalı şikēllē lezzetlē ve tērēklēklē de tügēl.
“Lâkin Gabdilbasıyr’ın bu yeni hâli kendisini zaman zaman kaplayan büyük boşluk ve mahrumluk duygusu gibi ağır ve acı olmasa da, hayâlindeki gibi güzel ve gerçekçi de değildi.”

- Без кабул иткән хәрәфләрнең Ильминский белән һич мөнәсәбәтләре юк. (FE, SE; s. 57)
Bēz qabul itken hērēflernēŋ İlminskiy bēlen hiç mūnesebetlerē yuq.
“Bizim kabul ettiğimiz harflerin İlminski ile hiçbir alakası yok.”

- Үзенең үлемгә хөкөм ителүеннән һәм бу хөкөм жәзаның башы икәннән аның хәбәре юк иде. (FE, SE; s. 235)
Üzēnēŋ üləmge hūkēm itēlüvēnnen hem bu hūkēm cezanıŋ başı ikenēnnen anıŋ hēberē yuq idē.
“Kendisinin ölümüne mahkûm edildiğinden ve bu hükümle başının gideceğinden haberi yoktu.”

- Аның яшене белгән кеше юк иде. (GĪs, Z; s. 199)
Anıŋ yeşēnē bēlgen kēşē yuq idē.
“Onun yaşadığını bilen kimse yoktu.”

- Сезгә монда булудан файда юк. (Gİs, Z; s. 361)
Sözge mında buluvdan fayda yuq.
“Size burada bulunmanın faydası yok.”

- Ибраһим: Хәзерге хәлдә аларга тартышырга мөмкин түгел. (Gİs, Z; s. 381)
İbrahim: Həzərgə həlde alarğa tartışırga mümkün tügəl.
“İbrahim: Şu anki durumda onlarla tartışmak mümkün değil.”

- Урыс өмәсе дигән сүз дәрәс түгел. (Gİs, E; s. 29)
Uris ümesə digen süz dürəs tügəl.
“Rus gönüllüsü denen söz doğru değil.”

- Бу сазлык сезнең йир түгел. (Gİs, E; s. 120)
Bu sazlık səznəñ yir tügəl.
“Bu sazlık sizin yeriniz değil.”

- Күренеп тора, кызның киёмнәре, эчке күлмәкләре бик һәйбәт түгел.
(Gİs, E; s. 192)
Kürəñep tıra, kızınıñ kiyimnerə, əcķə külmeklerə bik heybet tügəl.
“İşte ortada; kızın elbiseleri, gömlekleri çok büyük değil.”

- Хатын: Китте шул, бәй әфәнде, сүземдә ялган юк. (Gİs, E; s. 421)
Hatın: Kittə şul, bey efendə, süzəmdə yalğan yuq.
“Hatun: O gitti, beyefendi, sözümde yalan yok.”

2.4.2.2. Биçимце Olumlu Anlamca Olumsuz İsim Cümlesi

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Tatar Türkçesinde de biçimce olumlu anlamca olumsuz isim cümleleri “*ne... ne.. veya ni... ni...*” yapılarıyla kurulur. Taranan metinlerden elde edilen biçimce olumlu anlamca olumsuz isim cümleleri şunlardır:

- «Чадыр эченэрэк кереп ятыйм», дисә, күзен ачып күрдә, **ни** чадыр бар, **ни** гаскәр бар. (KN, SE; s. 243)
«Çadır eşçenerek këröp yatıym», dise, küzën açıp kürdë, ni çadır bar, ni gasker bar.
 “«Çadırın içine girip yatayım.» deyince, gözünü açınca gördü ki, **ne** çadır var, **ne** asker var.”

- Горып карасалар, **ни** шәһәр бар, **ни** базар бар, **ни** бакча бар. (KN, SE; s. 282)
Türp qarasalar, ni şeher bar, ni bazar bar, ni baqça bar.
 “Durup baksalar, **ne** şehir var, **ne** pazar var, **ne** de bahçe var.”

- Монда **нә** бакча бар, **нә** музыка бар, **нә** матур киенгән фәрештә төсле кызлар бар, **нә** иптәшләр бар! (Gİs, Z; s. 121)
Mında ne baqça bar, ne muzıka bar, ne matur kiyingen ferëşte tüslë kızlar bar, ne iptesler bar!
 “Burada **ne** bahçe var, **ne** müzik var, **ne** güzel giyinen melek gibi kızlar var, **ne** de arkadaşlar var!”

- **Нә** шәһәрләреңездә, **нә** авылдарыңызда тынычлык бар иде. (Gİs, E; s. 440)
Ne şeherlerëñezde, ne avıldarıñızda tınıçlık bar idë.
 “**Ne** şehirlerinizde, **ne** de köylerinizde sessizlik vardı.”

- Шәһәрләр арасында **нә** юлыңыз, сулар өстендә **нә** күпереңез, **нә** кичүләреңез бар иде. (Gİs, E; s. 440)
Şeherler arasında ne yulıñız, sular üstënde ne küpërëñez, ne kiçüvlerëñez bar idë.
 “Şehirlerarasında **ne** yolunuz, ne sular üzerinde köprüünüz, ne de geçitleriniz vardı.”

2.4.2.3. Биçимце Olumsuz Anlamca Olumlu İsim Cümlesi

Tatar Türkçesinde biçimce olumsuz anlamca olumlu isim cümleleri “*yuk tügil (yok değil)*” yapısıyla kurulur. Taranan metinlerden elde edilen biçimce olumsuz anlamca olumlu isim cümleleri şunlardır:

- Сөннәтче бабайның кош-корты да **юк түгел иде**. (Gİs, Z; s. 201)
Sünnetçē babaynıñ kış-kürti da yuq tügēl idē.
“Sünnetçi Dede'nin evcil hayvanları da **yok değildir.**”

- Елның фасылларының капның агуына, канның куелыгы-сыеклыгына тәэсире булган кеби, айның, көннең дә тәэсире **юк түгел**. (Gİs, Z; s. 211)
Yılñıñ fasıllarınñ qapnıñ aǵuvına, qannıñ kuylıǵı-sıyıklıǵına teǵsirē bulǵan kēbi, ayñıñ, künnēñ de teǵsirē yuq tügēl.
“Mevsimlerin kanın akışına, koyuluǵuna ve sıvılıǵına tesiri olduǵu gibi; ayın, güneşin de kanın akışına tesiri **yok değildir.**”

- Урта белем алганда сиңа ярдәм итә алмаган булсам, аның сәбәпләре дә **юк түгел!** (Gİs, E; s. 197)
Urta bēlēm alǵanda siña yardım ite almaǵan bulsam, anıñ sebeplerē de yuq tügēl!
“Lisedeyken sana yardım etmemişsem, bunun sebebi **yok değildir!**”

- Әлбәттә, анда да чуар йөрәкләр, маржага өйләнгән, урыска чыккан бозыклар **юк түгел**. (Gİs, E; s. 245)
Elbette, anda da çuar yürekler, marçaǵa üylenen, urısqa çıqqan bızıklar yuq tügēl.
“Elbette orada da şıpsverdiler, komşu şehirlerden evlenenler, Ruslar'a kaçan bozuklar da **yok değildir.**”

- Минем дә белемем **юк түгел!** (Gİs, E; s. 409)
Minēm de bēlēmēm yuq tügēl!
“Benim de ilmim **yok değildir!**”

- Озакламыйча, шәһәрнең беренче ахуны булу ихтималы да **юк түгел**. (Gİb, SE; s. 39)
Ūzaqlamıyça, şehernēñ bērēnçē aǵuvnı buluv ihtimalı da yuq tügēl.
“Yakınlarda, şehrin ilk sarıklısı olma ihtimâli de **yok değildir.**”

- Адашып авылга кайтам дип, бөтенләй кире якка китеп баручылар, йөрөп һәлак булучылар да **юк түгел**. (Gİb, SE; s. 84)
*Adaşyp avılğa qaytam dip, bütənley kirë yaqqa kitëp baruvçılar, yŷrëp helak buluvçılar da **yuk tŷgël**.*
“Yolunu kaybettikten sonra köye dönüyorum diye, faklı taraflara gidenler, gidip helak olanlar da **yok değil**.”

- Ният **юк түгел**... (Gİb, SE; s. 148)
*Niyet **yuk tŷgël**...*
“Niyet **yok değil**...”

- Рәшит: Әйе, ният **юк түгел**. (КТ, SE; s. 112)
*Reşit: Eyë, niyet **yuk tŷgël**.*
“Reşit: Evet, niyetim **yok değil**.”

- Батырхан: Ләкин безнең арабызда мәсьәләгә тар карашта булучылар да **юк түгел**. (КТ, SE; s. 299)
*Batırhan: Lekin bėznëŷ arabızda meselege tar qaraşta buluvçılar da **yuk tŷgël**.*
“Baturhan: Lâkin bizim aramızda meseleye dar bir çerçeveden bakanlar da **yok değil**.”

- Әмма тынчу мәдрәсәдән котылган егеттән көнләшүчеләр дә **юк түгел иде**. (MG, SE; s. 144)
*Emma tınçuv medreseden kŷtilğan yigëttən kŷnleşŷvçëler de **yuk tŷgël idë**.*
“Ama medresenin bunaltıcı havasından kurtulan yiğidi kışkananlar da **yok değildi**.”

- Хакыннан килешсәк, минем дә алырга исәп **юк түгел**. (MG, SE; s. 413)
*Haqınnan kilëşsek, minëm de alırğa icep **yuk tŷgël**.*
“Hakkından geleceksek, benim de alınacak bir hesabım **yok değil**.”

- Туганымнарның һәр икесендә бару ягын куәтли торган сәбәп тә **юк түгел иде.** (FE, SE; s. 215)

*Tuğanımнарның һәр икесендә бару ягын куәтли тұрған сәбәп те **yuқ түгәл idē.***

“Kardeşlerimin her ikisinin de gitmek için sebepleri **yok değil.**”

- Шул уңай белән аның юбилеен уздырырга исәп **юк түгел.** (Gİb, MHİ; s. 323)

*Şul uңay bēlen anıñ yubilēñ uzdırırğa isep **yuқ түгәл.***

“Dolayısıyla onun yıldönümlerini yaşamaya hesabı **yok değil.**”

- Аннары электәге хаталары да **юк түгел.** (Gİb, MHİ; s. 360)

*Annarı ēlēktegē hataları da **yuқ түгәл.***

“Üstelik daha önceden yaptığı hataları da **yok değil.**”

- Сүз уңаеннан әйтеп үтик, бездә әле, кызганычка каршы, тормышның өстәге, күзгә ташланып яткан яклары белән генә канәгатьләнәп, үз халкыңның узганына, аның мәгънәви байлыкларына исләре китмиçә караучы каткан «ағачлар» да **юк түгел.** (Gİb, MHİ; s. 497)

*Süz uңayınнан eytēp ütük, bēzde әlē, kızganıçқа karşı, тұрмиşның ũstegē, küzge taşlanıp yatқан yaқları bēlen gēne қанәgatlenēp, ũz halkıñның uzғанına, anıñ meгnevi baylıқlarına islerē kitmiçе қарavçı қatқан «aғaçlar» da **yuқ түгәл.***

“Söz gelimi, bizde, ne yazık ki, hayatın tozpembe hâline kanıp halkının geçmişini, manevî değerlerini hiçe sayan «odunlar» da **yok değil.**”

- Чынлыкта армия кешеләренәң ни төсле яшәгәннәрен һәм бу повестьта аларның ни дәрәжәдә генә сурәтләнүен, ачылуларын күрсәтеп берәр мәкалә дә язып атарга ниәт **юк түгел иде.** (MV, İY; s. 362)

*Çınlıқта армиya kēşēlerēñēñ ni tūslē yeşegennerēñ һem bu pūvēstta аларның ni derecede gēne suretlenüvēñ, açılıvların күrsetēp bērer meқale de yazıp atарға niyet **yuқ түгәл idē.***

“Gerçekte ordu mensuplarının nasıl hayat sürdürdüklerini ve hikâyede onların ne derece tasvirlendiğini, ne derece detaylandırıldığını göstermek amacıyla makale yazmaya niyetim **yok da değil.**”

2.4.3. Soru Yoluyla Kurulan İsim Cümleleri

Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümleler, soru cümleleridir. Soru eki *-mI* ile soru sıfatları, soru zamirleri, soru zarfları ve soru edatları bir cümleye soru anlamı kazandıran unsurlardır. Konuşma dilinde vurgu yoluyla da soru cümlesi yapılmaktadır (Karahana, 2007: 107).

2.4.3.1. Soru edatı *-mI* ve Soru Kelimeleriyle Kurulan Soru Cümlesi

- Патшаның сарайлары яхшымы? (MG, SE; s. 13)
Patşanıñ sarayları yaǵşımı?
“Padişahın sarayları güzel **mi**?”
- Балаңның атасы кем? (MG, SE; s. 62)
Balañnıñ atası këm?
“Çocuğunun babası **kim**?”
- Әллә яғар өчен утыны юкмы? (MG, SE; s. 378)
Elle yağar uǵçın utını yuǵımı?
“Yoksa yakmak için odunu yok **mu**?”
- Чыннан да, тормышны жайлау иң беренче нәүбәттә аларның үзләренә, үз теләк-дәрманнарына бәйле түгелме соң?! (MG, SE; s. 474)
Çınnan da, tırmişni caylav iñ bërənçë nevbette alarnıñ üzlerëne, üz tēlekdermannarına beylē tügēlmē sūñ?!
“Gerçekten de, hayatını kurmanın ilk kuralı onların kendilerine, öz dileklerine bağlı olmaları değil **mi** ya?!”
- Әллә бу гомумән дә кешеләргә хас нәрсәме икән? (MV, İY; s. 80)
Elle bu ğımumen de kēşēlergē ḡas nersemē iken?
“Yoksa bu, umumiyetle de insanlara has şeyler **miymiş**?”
- Тигезлек дигән нәрсә кайда?! (MV, İY; s. 454)
Tigēzlik digen nerse kayda?!
“Eşitlik denen şey **nerede**?!”

- Муса: Профессор хэзрэтлэре, бу бездәге Советлар хақында Американың фикере **ничек**? (КТ, SE; s. 158)
*Musa: Professor һезретлә, бу бәздәгә Советлар һақында Американың фикәрә **ниңәк**?*
 “Musa: Profesör hazretleri, bu bizdeki Sovyetler hakkında Amerika’nın fikri **nasıldır**?”

- Сәрвәр: Синең шулай дошманнарың да бар**мы**? (КТ, SE; s. 203)
Server: Sinәң şulay düşmannarıң da barmı?
 “Server: Senin böyle düşmanların da var **mı**?”

- Фатыйма: Акчаң **кайда**? (КТ, SE; s. 208)
*Fatıyma: Akçaң **кайда**?*
 “Fatıyma: Akçen **nerede**?”

- И вәзирләрем, бу эштә сезнең тәдбиреңез **ничектер**? (KN, SE; s. 34)
*İ vezirlerēm, bu eşte sēznēң tedbirēңēz **niңәкter**?*
 “Evet, vezirlerim, bu işte sizin aldığınız tedbirler **nelerdir**?”

- Бу минем хәтеремне рәнжетмәктән сиңа гөнаһ бар **микән**, юк **микән**? (KN, SE; s. 53)
*Bu minēm һetērēmнә rencētmetken siңa gūnah bar **miken**, yuқ **miken**?*
 “Bu benim hatırımı kırmaktan sana günah var **mıymış**, yok **muymuş**?”

- Мондаен вакытта тышта ялгыз калмак лаек**мыдыр**? (KN, SE; s. 93)
*Mūndayın vaқıtta tıшта yalgız қалмақ layıқ**mıdır**?*
 “Bu saatlerde dışarıda yalnız kalmak doğru **mudur**?”

- Болар чын**мы**? (Gİb, SE; s. 144)
*Būlar çın**mı**?*
 “Bunlar gerçek **mi**?”

- Бу **нинди** халык? Боларның жаннары бар**мы**, юк**мы**? (Gİb, SE; s. 171)
*Bu nindi һалық? Būlarnıң cannarı barmı, yuқ**mı**?*
 “Bu **nasıl** bir halktır? Bunların canları var **mı**, yok **mu**?”

- Фазыйлның үзеннән хат юкмы? (Gİb, SE; s. 345)
Fazıylnıñ üzēnnen ĥat yuqmi?
“Fazıyl’ın kendisinden mektup yok **mu**?”

- Алар кайда? (Gİb, MHİ; s. 70)
Alar ĥayda?
“Onlar **nerede**?”

- Бу турыда синең фикерең ничек? (Gİb, MHİ; s. 325)
Bu turıda sinēñ fikēreñ niĥēk?
“Bu konuda senin fikrin **nedir**?”

- Сезнең минем кебек малаегыз бармы? (Gİb, MHİ; s. 383)
Sēznēñ minēm kēbēk malayığız barmı?
“Sizin benim gibi çocuğunuz var **mi**?”

- Әфәндем, артык йомышыгыз юкмы? (FE, SE; s. 27)
Efendēm, artıq yūmışığız yuqmi?
“Efendim, fazla işiniz var **mi**?”

- Ләйлә туташ өйдәме? (FE, SE; s. 70)
Leyle kız evde mi?
“Leylâ kız evde **mi**?”

- Машиналар юлга чыгарга хәзерләрме? (FE, SE; s. 336)
Maşınalar yulğa çığarğa hezērlermē?
“Makineler yola çıkmaya hazır **mi**?”

- Сәбәбе нәрсә? (Gİs, Z; s. 110)
Sebebē nerse?
“Sebebi **ne**?”

- «Ля» күктән ингән хәрефләр арасында бар идеме? (Gİs, Z; s. 113)
«Lâ» kükten ingen ĥerefler arasında bar idēmē?
“«Lâ» gökten inen harfler arasında var **miydi**?”

- Ләкин, хәзрәт, боларга хужа кем?.. (Gİs, Z; s. 310)
Lekin, həzret, bularğa huca kəm?..
“Lâkin, hazret, bunlara hoca **kim?**..”
- Сез алтын кеше, сез бәхет савыты, ә минем хатыным кем? (Gİs, E; s. 128)
Söz altın kəşə, söz behət savıtı, e minəm hatınım kəm?
“Siz altın kalpli, siz mutluluğa ayna tutan kişi, ee benim hatunum **kim?**”
- Биредәге рәсемнәрдә урыслар кайда? (Gİs, E; s. 244)
Birədegə resəmlerde urıslar kayda?
“Buradaki resimlerde Ruslar **nerede?**”
- Тимер: Бу урманлык юлында авыллар бармы? (Gİs, E; s. 486)
Timər: Bu urmanlıq yolında avıllar barmı?
“Timir: Bu orman yolunda köyler var **mı?**”

2.4.3.2. Vurgu Yoluyla Kurulan Soru Cümlesi

- Шуннан? (MG, SE; s. 63)
Şunnan?
“Şundan (*mi*)?”
- Фәләһ-фәләһ кеше? (MG, SE; s. 355)
Felen-felen kəşə?
“Falan filan kişi (*mi*)?”
- Авылдашлары каршы түгелдер бит? (MG, SE; s. 486)
Avıldaşları qarşı tügəldər bit?
“Köylüleri qarşı değıl (*midir*) ki?”
- Ә авыл зиратын күчәрү фажигасе?! (MV, İY; s. 12)
E avıl ziratın küçərüv faciğasə?!
“Ee, köy mezarlığını göçüren facia (*mi*)?!”

- Ул бит тәмам арыган булырга да мөмкин? (MV, İY; s. 96)
Ul bit temam arıgan bulırğa da mǔmkin?
 “Onun çok fazla yorulmuş olması da mümkün (*mi*)?”

- Әллә инде алар өчен вокзалдан да уңайлырак урын юк?.. (MV, İY; s. 119)
Elle indě alar ıçęn vokzaldan da uıaylıraq urın yuķ?..
 “Yoksa şimdi onlar için garajdan da elverişli bir yer yok (*mi*)?”

- Рамазан: Әчкәнегез юк?! (KT, SE; s. 125)
Ramazan: Ğçkenęğęz yuķ?!
 “Ramazan: İçesiniz yok (*mi*)?!”

- Искәндәр: Мин? (KT, SE; s. 185)
İskender: Min?
 “İskender: Ben (*mi*)?”

- Ишан: Киткәнең дә юк? (KT, SE; s. 482)
İşan: Kitkenę de yuķ?
 “İşan: Gidesin de yok (*mi*)?”

- Аларның характерлары, табигатьләре? (Gİb, MHİ; s. 60)
Alarnıı ģarakıtęrları, tabıgatlęrę?
 “Onların karakterleri, tabiyatları (*mi*)?”

- Галимжан Ибраһимовны? (Gİb, MHİ; s. 279)
Ģalimcan İbrahimovnı?
 “Galimcan İbrahimovu (*mi*)?”

- Яшь язучылардан? (Gİb, MHİ; s. 437)
Yeş yazuçılardan?
 “Genç yazarlardan (*mi*)?”

- Йөрәгемнең асыл дуслары? (FE, SE; s. 395)
Yǔregęmnę asıl dusları?
 “Yüreğimin asıl dostları (*mi*)?”

- Аннан?.. (Gİs, Z; s. 42)
Annan?..
 “Ondan (mi)?..”

- Ибраһим: Бу нидән бу, Хәлил абзый, безнең нәселдә аяк авыруы бик күп?
 (Gİs, Z; s. 379)
İbrahim: Bu niden bu, Həlil abzıy, bəznəñ nesəldə ayaq avıruvı bik küp?
 “İbrahim: Bu nedendir, Halil Ağabey, bizim nesilde ayak ağrısı pek çok (mudur)?”

- Ник бер хәбәр дә юк? (Gİs, Z; s. 425)
Nik bəğ heber de yuq?
 “Kati bir haber de yok (mu)?”

- Ир бала булса, бигрәк тә мәмнүн булачакмын, әмма кыз булса да оябызны ул тагын да чәчәкләргә күмәчәк, шулай бит? (Gİs, E; s. 165)
İr bala bulsa, bigrek te memnün bulaçaqtım, emma kız bulsa da üyabızını ul tağın da çeçeklerge kümeçek, şulay bit?
 “Erkek çocuk olursa çok memnun olacağım, ama kız olursa da yuvamı daha çok çiçeğe boğacağım, öyle (mi) ki?”

- Кәримә: Әллә беркем дә юк? (Gİs, E; s. 290)
Kerime: Elle bərkəm de yuq?
 “Yoksa hiç kimse de yok (mu)?”

2.4.3.3. Girişik / Zincirleme Soru Cümlesi

- Кем кисте, дошманмы? Безнекеләрме? Дошман кем? (Gİs, E; s. 19)
Kəm kistě, düşmanmı? Bəznəkələrmə? Düşman kəm?
 “Kim kesti, düşman mı? Bizimkiler mi? Düşman kim?”

- Син кем, кайдан, кем кызы? (Gİs, E; s. 39)
Sin kəm, kaydan, kəm kızı?
 “Sen kimsin, neredensin, kimin kızısın?”

- Эрзерумның, Трабзонның рус гаскәренә юлын ачкан кешеләр кемнәр иде? Эрмәннәр түгел идеме? (Gİs, E; s. 60)

Erzerumniñ, Trabzonniñ rus ğaskerǵene yulın açқан kǵşǵeler kǵmner idǵ? Ermenner tüǵǵel idǵmǵ?

“Erzurum’un, Trabzon’un yolunu Rus askerine açan kişiler kimlerdi? Ermeniler deǵil miydi?”

- Бу кем?.. Солтан, синме? (Gİb, SE; s. 313)

Bu kǵm?.. Sǵltan, sinmǵ?

“Bu kim?.. Sultan, sen misin?”

- Кыям: Ә бәхетәң ничек, бәхетәң бармы? (КТ, SE; s. 24)

Қууам: E beħǵǵǵǵǵǵ niçǵǵk, beħǵǵǵǵǵǵ barmı?

“Қууам: Ее, bahtın nasıl, bahtın var mı?”

- Фәрхи: Йорты бармы? Кардәш-кабиләсе бармы? Туган-тумачасы бармы? Кода, кодагый дип әйтерлек кеме бар? (КТ, SE; s. 200)

Ferħi: Yǵrtı barmı? Қardeş-қabilesǵ barmı? Tuǵan-tumaçası barmı? Қǵda, қǵdaǵıу dip eytǵrlǵk kǵmǵ bar?

“Fahri: Vatanı var mı? Kardeşi, milleti var mı? Nesli, soyu var mı? Hısım, akraba diye söylediǵi kimi var?”

- Мисбах: Исәнме, саумы?.. (КТ, SE; s. 302)

Misbah: İsenmǵ, savmı?..

“Misbah: İyi misiniz, sağ mısınız?..”

- Минме, абыймы? (MG, SE; s. 117)

Minmǵ, abıуmı?

“Ben mi, ağabey mi?”

- Икенче көнне кич белән бөтенесе Вафаны: Хәлләр ничек соң, агай? Байның түшәге йомшакмы? Бикәнең куены татлымы? дип, ачыктан-ачык үрти башладылар. (MG, SE; s. 181)

İkēnçē künnē kiç bēlen bütēnēsē Vafanı: Hēller niçēk sūñ, aǵay? Baynıñ tüşegē yūmşaqmı? Bikenēñ kuynı tatlımı? dip, açıqtan-açıq ürti başladılar.

“İkinci günün gecesinde hepsi Vefa’ya: Nasılsın ağabey? Zenginın yatağı yumuşak mı? Zengin kadının koynu tatlı mı? diye onunla açık açık dalga geçmeye başladılar.”

- Бу эшләр күз буумы, әллә чынмы? (FE, SE; s. 126)

Bu eşler küz buvmı, elle çınmı?

“Bu işler göz boyama mı, yoksa gerçek mi?”

- Сорәу: Нинди китаплар укый иде: татарчамы, гарәпчәме, русчамы? (Gİb, MHİ; s. 64)

Sūrav: Nindi kitaplar uқыı idē: tatarçamı, ğarepçemē, rusçamı?

“Soru: Nasıl kitaplar okuyordu: Tatarca mı, Arapça mı, Rusça mı?”

- Бер әйберне үз исеме белән атап йөртөргә кирәк: төрек телеме, әллә татар телеме? (Gİb, MHİ; s. 97)

Bēr eybērnē üz isēmē bēlen atap yūrtērgē kirek: türēk tēlēmē, elle tatar tēlēmē?

“Bir şeyi kendi ismiyle adlandırmalı: Türk dili mi, yoksa Tatar dili mi?”

- Кемнәр бар, кемнәр юк? (Gİb, MHİ; s. 175)

Kēmner bar, kēmner yuқ?

“Kimler var, kimler yok?”

- Әйтәм бит, һаман искә төшә, кайта-кайта уйлыым-качарга мөмкинме ул, юкмы? (MV, İY; s. 183)

Eytem bit, haman iske tüşē, kayta-kayta uylyım-kaçarǵa mūmkinmē ul, yuқmı?

"Diyorum ki, aklıma geldiğinde, tekrar tekrar düşünüyorum, kaçmak mümkün mü, değil mi?"

- Жиде миллионнан артык татар кешесе өчен 800 яшь каләм күпме, әллә бик азмы?! (MV, İY; s. 391)

Cidē millionnan artıq tatar kēşēsē üçēn 800 yeş kalem küpmē, elle bik azmı?!

“Yedi milyondan daha fazla Tatar insanı için 800 genç kalem çok mu, yoksa az mıdır?!”

2.4.3.4. Devrik Yapılı Soru Cümlesi

- Тормышмы бу? (Gİs, Z; s. 147)

Türmişmi bu?

“Hayat mı bu?”

- Ни хәл, доктор? (Gİs, Z; s. 360)

Ni hēl, doktor?

“Durumu ne, doktor?”

- Әхмәтсәгыйр: Бу ни дигән сүз, кода? (Gİs, Z; s. 424)

Ehmetsegıyr: Bu ni digen süz, kıda?

“Ehmetsegıyr: Bu söylenen söz nedir, dünür?”

- Нәфисәме син? (Gİs, E; s. 19)

Nefisemē sin?

“Nefise mi sen?”

- Нәрсә соң ул сәхәр? (Gİs, E; s. 109)

Nerse sūñ ul seher?

“Nedir ya o seher?”

- «Әти» ни дигән сүз ул? (Gİs, E; s. 152)

«Eti» ni digen süz ul?

“«Baba» o söylenen söz nedir?”

- Кем соң ул үзе? (Gİb, SE; s. 22)

Kēm sūñ ul üzē?

“Kim ya o kendisi?”

- Бу нәрсә, мулла? (Gİb, SE; s. 66)
Bu nerse, mulla?
“Bu ne, molla?”

- Хәзер кайда ул? (Gİb, SE; s. 350)
Ҳезәр қайда ул?
“Şimdi nerde o?”

- Хәлимә: Кемгә кирәге бар соң аның?! (КТ, SE; s. 55)
Helime: Kəmgə kiregə bar sūñ anıñ?!
“Helime: Kime ihtiyacı var ya onun?!”

- Нәгыймә: Кем ул? (КТ, SE; s. 129)
Negıyme: Kəm ul?
“Negıyme: Kimdir o?”

- Кызлар: Нәрсә ул? (КТ, SE; s. 206)
Qızlar: Nerse ul?
“Kızlar: Nedir o?”

- Кем соң бу? (MG, SE; s. 12)
Kəm sūñ bu?
“Kim ya bu?”

- Әкрәм карый тәмам хурланды: Каюм аганың әллә көләргә теләвеме бу?
(MG, SE; s. 242)
Ekrem qarıy temam hırlandı: Qayum ağanıñ elle külergə tēlevēmē bu?
“Ekrem Dede sıkılarak: Kayum Ağa'nın dalga geçmek arzusu mu bu?”

- Ирләре кайда соң боларның? (MG, SE; s. 460)
İrlerē qayda suñ bülarnıñ?
“Erkekleri nerede ya bunların?”

- Ризамы шуңа? (MG, SE; s. 499)
Rizamı şuna?
“Razı mı şuna?”

- Жәңнәт түгелме бу? (FE, SE; s. 25)
Cennet tügəlmə bu?
“Cennet değıl mi bu?”

- Нинди Бакыр бабай? (FE, SE; s. 39)
Nindi Bakır babay?
“Nasıl Bakır Baba?”

- Париж коммунасы шикелле берәр коммуна төзегән көн түгелме икән бүген?
(FE, SE; s. 381)
Parij kommunası şikəllə bərer kommuna tüzəgen kün tügəlmə iken büğən?
“Paris komitesi gibi birer komitenin kurulduğu gün değıl miymiş bugün?”

- Юк нәрсә юк, шулай булгаç, нәрсә ул? (Gİb, MHİ; s. 54)
Yuk nerse yuk, şulay bulğaç, nerse ul?
“Yoksa yok, öyle olunca, nedir o?”

- Кем ул? (Gİb, MHİ; s. 227)
Kəm ul?
“Kim o?”

- Шулай булгаç, бу датага ышанмаска һакым бармы минем? (Gİb, MHİ; s. 343)
Şulay bulğaç, bu datağa ışanmaska haqım barmı minəm?
“Böyle olunca, bu tarihe inanmamaya hakkım var mı benim?”

- Юкмыни соң медицинаның көче? (Gİb, MHİ; s. 445)
Yukmını sñ meditsinanıñ küçə?
“Yok mu ya sağlığını gücü?”

- Падишаһ әйтте: — Сөйлә, ишетәем, ничек ул? (KN, SE; s. 34)
Padişah eyttē: — Süyle, işēteyim, niçēk ul?
“Padişah konuştu: — Söyle, duyaım, nasıldır o?”

- Кайда хайван? (KN, SE; s. 164)
Қайда һайван?
“Nerede hayvan?”

- Болай итеп хәлфәсеннән күпме дога аласы?! (KN, SE; s. 334)
Būlay itēp һelfesēnnen күрмē dūğa alası?!
“Böyle yapıp halifesinden çok mudur dua alması?!”

- Кайда инде ул? (MV, İY; s. 60)
Қайда indē ul?
“Nerede şimdi o?”

- Нәрсә бу, нинди сыйфат бу? (MV, İY; s. 79)
Nerse bu, nindi sıyfat bu?
“Nedir bu, nasıl bir sıfattır bu?”

- Нинди асыл төсләр анда? (MV, İY; s. 273)
Nindi asıl tūslar anda?
“Nasıldır soylu renkler orada?”

2.5. Zamanlarına Göre İsim Cümleleri

2.5.1. Yüklemi Görülen Geçmiş Zamanla Kurulan İsim Cümleleri

Görülen geçmiş zaman eki *-DI'*dir. Bu ek hem şekil, hem zaman ifade eden bir ektir. Şekil bakımından bildirme, zaman bakımından görülen geçmiş zaman ifade eder. Yani bu ek hareketin görülen geçmiş zamanda ortaya çıktığını haber veren bir şekil ve zaman ekidir. Bu ekin ifade ettiği zamana görülen geçmiş zaman dememizin sebebi hareketin geçmiş zamanda, konuşanın gözü önünde yapılmış olmasıdır. Konuşanın gözü önünde demek konuşanın gözü, bilgisi, şuuru önünde demektir. Yani geçmişte olan bir hareket bizim önümüzde olmuşsa o hareketi ifade için görülen geçmiş zaman ekini kullanırız (Ergin, 2005: 298).

Tatar Türkçesinde bu ek "-Di" ve "-Di" şeklindedir.

Taranan metinlerden elde edilen yüklemi görülen geçmiş zamanla kurulan isim cümleleri şunlardır:

- Кушчы казакътан башка алар жиде кеше булып, берсе кәрванбаш Вахит, икәвесе кәрвандагы бөтен малның иясе — Казан байлары, калган дүртәвесе **аларның хезмәтчеләре иде.** (MG, SE; s. 225)

*Қушчы қазақтан başқа алар cidē kēşē bulıp, bērsē kervanbaş Vahit, ikevēsē kervandağı bütēn malnıy iyēsē — Qazan bayları, qalğan dürtevēsē **alarnıy hēzmetçēlerē idē.***

“Kuşçu Kazak’tan başka onlar yedi kişi olup biri kervanbaşı Vahit, ikisi kervandaki bütün hayvanların sahibi Kazan zenginleri ve kalan dört kişi de **onların hizmetkârlarıydı.**”

- Бу мәжлес тә шуларның берсе иде. (MG, SE; s. 231)

Bu meclēs te şularnıy bērsē idē.

“Bu meclis de **şunlardan biriydi.**”

- Китү-китмәү мәсьәләсе әле аның үзенә дә ачык түгел иде. (MG, SE; s. 518)

Kitüv-kitmäv meselesē elē anıy üzēne de açık tügēl idē.

“Kalıp gitme meselesi onun kendisi için de **net değildi.**”

- һәм тагын, әйтсәм әйтим инде, күңеләмдә үкенеч булып калмасын синең тарафтан да шундыйрак адым ясалмасмы дигән өмет тә бар иде күңел түрендә... (MV, İY; s. 64)

*Hem tağın, eytsem eytim indē, küñelēmdē ükēnēç bulıp qalmasın sinēñ taraftan da şundiyrak adım yasalmasmı digen ümēt te bar **idē küñel türēnde...***

“Hem dahası, konuşabilsem konuşacağım, içimde kalmasın, acaba senin tarafından da şunun gibi adım atılmaz mı diye ümit de **vardı** içimde...”

- Комсомол жыылышларында **һәрвакыт иң кирәкле мәсьәләләр күтәреп чыга торган тракторчы егет бар иде.** (MV, İY; s. 111)
Komsomol cıyılışlarında hervakıt iñ kireklë meseleler küterëp çıga тұrgan traktorçı yëğët bar idë.
“Komsomol toplantılarında **her zaman en önemli meseleleri ortaya koyan traktörcü bir yiğit vardı.**”

- Шул чагында әйткән сүзе **бар иде.** (MV, İY; s. 401)
Şul çağında eytken süzë bar idë.
“Şu zamanda söylenmiş sözü **vardı.**”

- Ул матурлыкка бөтен нәрсә, барлык жан иясе **хәйран иде.** (KT, SE; s. 41)
Ul maturlıqqa bütën nerse, barlıq can iyesë heyran idë.
“O güzelliğe bütün her şey, can taşıyan bütün mevcudat **hayrandı.**”

- Кечкенә генә, йомшак кына, матур гына, **курчак төсле иде...** (KT, SE; s. 55)
Këçkëne gëne, yımşak kına, matur gına, kurçaq tüşlë idë...
“Oldukça küçük, oldukça yumuşak, oldukça güzel, **bebek gibiydi...**”

- **Кара тавык йомыркасы иде.** (KT, SE; s. 336)
Кара tavıq yımırkası idë.
“**Karatavuk yumurtasıydı.**”

- Анда бер кое бар иде, авызына чаклы туп-тулы **су иде.** (KN, SE; s. 44)
Anda bër küyi bar idë, avızına çaqlı tup-tulı su idë.
“Orada bir kuyu **vardı**, ağızına kadar dopdolu **suydu.**”

- Өүвәл заманда бер егет **бар иде.** (KN, SE; s. 154)
Evvel zamanda bër yiğët bar idë.
“Evvel zaman içinde bir yiğit **vardı.**”

- Сәгыйд хәзрәтнең Ишһияз мулла мәдрәсәсендә язган китаплары **күп иде.** (KN, SE; s. 338)
Segıyd hezretneñ İşniyaz mulla medresesënde yazğan kitapları küp idë.
“Segıyd Hezret’in İşniyaz Molla Medresesi’nde yazdığı kitapları **çoktu.**”

- Сәгатъ ярымнан соң Жәләл мулланың шатлығына чик тә, чама да **юк иде**. (Gĭb, SE; s. 82)
*Segat yarımnan sŭŋ Celel mullanıŋ ŧatlıđına çik te, çama da **yuq idě**.*
“Saat yarımından sonra Celel Molla’nın mutluluğuna sınır da, ölçü de **yoktu.**”

- Бу хакта Фатыйма бикәнең тәәсире бигрәк тә **зур иде**. (Gĭb, SE; s. 96)
*Bu haqta Fatıyma bikeněŋ teěsirě bigrek te **zur idě**.*
“Bu gerçekte Fatıyma Kadın’ın etkisi çok daha **büyükü.**”

- Ләкин уйларга, каушарга вакыт **юк иде**. (Gĭb, SE; s. 518)
*Lekin uylarğa, kavşarğa vakıt **yuq idě**.*
“Lâkin düşünmeye, şaşırmağa vakit **yoktu.**”

- Ул **аң-белем ягыннан бик артта калган зур гына бер авыл иде**. (Gĭb, MHĭ; s. 233)
Ul aŋ-bělēm yađınnan bik artta qalğan zur ğına běr avıl idě.
“O, eğitim bakımından çok geride kalan büyük bir köydü.”

- Ләкин ул елларда көнкүреш әйберләрен житәрлек эшләп чыгару мөмкинлегә **юк иде** әле. (Gĭb, MHĭ; s. 303)
*Lekin ul yıllarda kŭnkŭrěş eybërlerěn citerlěk eşlep çıđaruv mŭmkinlěĝe **yuq idě** elě.*
“Lâkin o yıllarda gündelik eşyaları yeteri düzeyde üretme ihtimâli **yoktu** ya.”

- Ул **миннән жиде яшькә генә олы иде**. (Gĭb, MHĭ; s. 530)
Ul minnen cidě yeşke ĝene ůlı idě.
“O benden yedi yaş kadar büyükü.”

- Менә бу бәхетсез карт та **шуларның берсе иде**. (FE, SE; s. 36)
Měne bu beħětsěz kart ta şularnıŋ běrsě idě.
“İşte bu bahtsız ihtiyar da **şunlardan biri**di.”

- Әхмәт әфәнденең Ләйлә һәм Нәфисә исемле 14-18 яшьләрендә ике кызы һәм гимназиядә укый торган Зыя исемле бер улы **бар иде**. (FE, SE; s. 18)
*Ehmet efendēnēŋ Leyle hem Nefise isēmlē 14-18 yeşlerēnde ikē kıızı hem gimnaziyede ukıy tūrŋan Zıya isēmlē bēr ulı **bar idē**.*
“Ehmet Efendi’nin Leyle ve Nefise adında 14 ve 18 yaşlarında olan iki kızı ile Spor Akademisi’nde okuyan Zıya adlı bir oğlu **vardı**.”

- Аның ачу саклау гадәте **юк иде**. (FE, SE; s. 381)
*Anıŋ açuv saqlav ğadetē **yuk idē**.*
“Onun sinirli hâlini saklamak gibi bir âdeti **yoktu**.”

- Урынымыз бик **тыгыз иде**, күнел бер дә **тыныч түгел иде**. (Gİs, Z; s. 20)
*Urınıımız bik **tıgız idē**, künēl bēr de **tınıç tügēl idē**.*
“Yerimiz çok **kalabalıktı**, bir de içimiz **rahat değildi**.”

- Мондагы кешеләрдә хәйваният хисеннән башка бер нәрсә булмаган кебек, мондагы әйберләрдә дә матурлык-фәлән кебек нәрсә **юк иде**. (Gİs, Z; s. 23)
*Mūndaĝı kēşēlerde ħeyvaniyet ħisēnnen başqa bēr nerse bulmaĝan kēbēk, mūndaĝı eybērlerde de maturlık-felen kēbēk nerse **yuk idē**.*
“Buradaki kişilerde hayvani duygulardan başka bir şey olmadığı gibi, buradaki nesnelere de güzellik kavramı gibi bir şey **yoktu**.”

- Төшем бик **матур иде**... (Gİs, Z; s. 279)
*Tūşēm bik **matur idē**...*
“Düşüm çok **güzeldi**...”

- Моның янында доктор Назминың рәсми кәгазьгә язган бер хаты да **бар иде**. (Gİs, E; s. 179)
*Mūnıŋ yanında doktor Nazmınıŋ resmi keĝazge yazĝan bēr ħatı da **bar idē**.*
“Bunun yanında Doktor Nazmi’nin resmî bir kâğıda yazılmış olan mektubu da **vardı**.”

- Сабри: Былтыр үзем өчен алган бер материя **бар иде**. (Gİs, E; s. 376)
Sabri: Bıltır üzëm üçen alğan bër materiya bar idë.
“Sabri: Geçen yıl kendim için aldığım bir kumaş **vardı**.”

- Бүген без бергә утыра торган болгар халкы берлә без — килгәннәр арасында ул вакытлар аңлашылмаслык **бар иде**. (Gİs, E; s. 496)
Bügən böz berge utıra tırğan bülğar halkı bërle böz — kilgenner arasında ul vaqıtlar aňlaşılmaşlık bar idë.
“Bugün yan yana oturduğumuz Bulgar halkıyla biz bu yere gelenler arasında o dönemde anlaşmazlıklar **vardı**.”

2.5.2. Yükleme Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kurulan İsim Cümleleri

Öğrenilen geçmiş zaman eki *-miş*'tir. Şekil olarak bildirme, zaman olarak görülmeyen, öğrenilen geçmiş zamanı anlatır. Yani bu ek görülmeyen geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman ekidir. Görülmeyen geçmiş zamanda yapılan hareket demek, geçmişte olan ve konuşanın, o hareketi bildirenin önünde cereyan etmeyen hareket demektir. Konuşanın gözü, bilgisi, şuuru önünde vuku bulmamıştır. Konuşan onu sonradan duymuş, öğrenmiş veya onun sonradan farkına varmıştır (Ergin, 2005: 300).

Tatar Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman eki Türkiye Türkçesinden farklı olarak *-ğan / -gen, -қан / -ken* şeklindedir. Tatar Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanla kurulan isim cümleleri ise “*-i-*” ek-fiiline öğrenilen geçmiş zaman eki “*-ken*” in getirilmesiyle oluşur.

Taranan metinlerden elde edilen yükleme öğrenilen geçmiş zamanla kurulan isim cümleleri şunlardır:

- Безнең бикәнең әтисенә, хәзрәткә, дворник кирәк икән. (MG, SE; s. 173)
Bəznəñ bikenəñ etisəne, həzretke, dvornik kirek iken.
“Bizim zengin kadının babasına, hazrete, **hizmetçi gerekmiş**.”

- Апаларыңның иртән чәй эчү гадәтләре юк икән. (MG, SE; s. 221)
Apalarıññıñ irtən çey eçüv gadetlerë yuq iken.
“Ablalarının sabah çay içme adetleri **yokmuş**.”

- Монда сиңа тамга саласы **бар икән...** (MG, SE; s. 310)
*Mūnda siŋa tamğa salası **bar iken...***
“Burada sana damga vurmak **varmış...**”

- **Юк икән**, балалар! (MV, İY; s. 6)
Yuq iken, balalar!
“**Yokmuş, çocuklar!**”

- Тып-тыныч кына калып уйланган чакларында үзенең пар канатлы икәннен тою гына **кирәк икән** аңа... (MV, İY; s. 121)
*Tıp-tınıç kına kalıp uylanğan çaqlarında üzənñ par қanatlı ikenñ tūyu ğına **kirek iken aña...***
“Sessiz kalıp düşündüğü vakitlerde kendisinin çift kanatlıymış duygusuna kapılması **gerekiyormuş** ona...”

- Юри шулай эшлэгән шикелле, икебезнең дә сэгательребез **юк икән**. (MV, İY; s. 280)
*Yūri şulay eşlegen şikëllë, ikëbëznëñ de seğatlerëbëz **yuq iken.***
“Kasten yapılmış gibi, ikimizin de saati **yokmuş.**”

- Хәмит: Минем ипи дә **юк икән**. (KT, SE; s. 24)
*Hemit: Minëm ipi de **yuq iken.***
“Hamit: Benim ipim de **yokmuş.**”

- Шәмси эби: Ә, менә **кайда икән** алар! (KT, SE; s. 123)
*Şemsi ebi: E, mēne **қayda iken** alar!*
“Şemsi Ebe: Ee, şimdi **neredeymiş** onlar?”

- Сездә туташларга да ханым дип эндәшү гадәте **бар икән**. (KT, SE; s. 172)
*Sëzde tutaşlarğa da hanım dip ëndeşüv ğadetë **bar iken.***
“Sizde evlenmemişlere de ‘hanım’ diye hitap etme âdeti **varmış.**”

- Инде белдем, минем хакымда ярамас фикерең **бар икән**. (KN, SE; s. 112)
*İndë bëldëm, minëm haқımda yaramas fikëreñ **bar iken.***
“Şimdi bildim, benim hakkımda kötü düşüncelerin **varmış.**”

- Минем хатынымның да сезнең хатыннардан артык жире **юк икән.** (KN, SE; s. 153)
Minëm ħatınımnyñ da sězněj ħatınnardan artıķ cirě yuķ iken.
“Benim eşimin de sizin eşlerinizden fazla yeri **yokmuş.**”

- Синең дә кулыңнан килер эш **юк икән.** (KN, SE; s. 247)
Siněj de ħulıñnan kiler eş yuķ iken.
“Senin de elinden gelen bir iş **yokmuş.**”

- Менә, балалар, моны да күрер көнебез **бар икән...** (Gİb, SE; s. 202)
Měne, balalar, mǔny da kürěr kǔnėběz bar iken...
“İşte, çocuklar, bunu da görecek günümüz **varmış...**”

- Күлнең кыйбла ягында утырган безнең авыл да **үзенең яшел түбәле сарайлары, биек манаралары, бакчалары белән кечерәк бер шәһәрдән ким түгел икән.** (Gİb, SE; s. 307)
Kǔlněj ħybla yağında utırğan bėzněj avıl da üzėněj yeşel tübelė sarayları, biyik manaraları, baķçaları bėlen kėçėrek běr şeherden kim tǔgėl iken.
“Gölün güneyinde konuşlanmış olan köyümüz de **yeşil kubbeli sarayları, büyük minareleri, bahçeleriyle küçük bir şehirden farklı değilmiş.**”

- Дөнья дигәннәре **шул икән.** (Gİb, SE; s. 364)
Dǔnya digennerě şul iken.
“Dünya dedikleri **buymuş.**”

- Ул Галимжан әнисенең туып үскән өе икән. (Gİb, MHİ; s. 66)
Ul Ğalimcan enisėněj tuvıp üsken ũyi iken.
“O, Galimcan’ın annesinin doğup büyüdüğü evmiş.”

- Уртачадан озынрак буйлы чандыр бер кеше икән. (Gİb, MHİ; s. 229)
Urtaçadan ũzınraķ buylı çandır běr kėşě iken.
“Ortalamanın üzerinde uzun boylu, zayıf bir kişiymiş.”

- Соңыннан белдем, ул язучының хатыны икән. (Gİb, MHİ; s. 436)
Sõynnan beldem, ul yazuçınıñ hatını iken.
“Sonunda bildim, o **yazarın eşıymış.**”

- Суыгыз шакшы су икән! (FE, SE; s. 148)
Suvıgız şakşı su iken!
“Suyunuz **pis suymuş!**”

- Салихның да кулында, теге егетнеке шикелле, бер думбрасы **бар икән.** (FE, SE; s. 221)
Salihniñ da kılında, tegẽ yigẽtnẽkẽ şikellẽ, bẽr dumbrası bar iken.
“Salih’in de elinde, diğer yiğidinki gibi bir **dombıra varmış.**”

- Төштем, ни күзем белән күрим, бу бәтиләр **шулкадәр матурлар, шулкадәр матурлар икән...** (FE, SE; s. 311)
Tüştem, ni küzem belen kürim, bu betiler şulqader maturlar, şulqader maturlar iken...
“Düşüm, gözümle ne göreyim, bu oğlaklar **ne kadar güzel, ne kadar güzelmiş...**”

- Әтинең дә моның хакында мәгълүматы **юк икән.** (Gİs, Z; s. 91)
Etineñ de mınıñ haqında meglümatı yuq iken.
“Babanın da bunun hakkında bir malûmatı **yokmuş.**”

- Шәкерт абыйның мөеззин булып өчен имтиханнан кайткан вакыты **икән!** (Gİs, Z; s. 194)
Şekert abıynıñ müezzın bulır üçẽn imtiħannan kaytқан vaqıtı iken!
“Şakirt Ağabey’in müezzin olmak için gittiği imtihandan döndüğü **vakitmiş!**”

- Шакирә: Чын, бу көн сезнең **барыңызга да бәхетсез көн икән.** (Gİs, Z; s. 457)
Şakire: Çın, bu kün sěžnẽñ barıñızğa da beħetsẽz kün iken.
“Şakire: Gerçekten, bugün **sizin hepinize de bahtsız bir günmüş.**”

- Ул атасын күрсәгез, **никадәр игелекле адәм икән** ул. (Gİs, E; s. 251)
Ul atasın kürsegöz, niqader igələklə adem iken ul.
“Onun babasını görseniz, **ne kadar hayırlı bir insanmış** o.”
- Ул өйләнү **жинел түгел икән...** (Gİs, E; s. 289)
Ul üylenüv ciñəl tügəl iken...
“Evlenmek, **kolay değilmiş...**”
- Кунакларыгыз да **бар икән.** (Gİs, E; s. 380)
Qunaqlarığız da bar iken.
“Misafirleriniz de **varmış.**”

2.5.3. Yüklemler Şimdiki-Geniş Zamanla Kurulan İsim Cümleleri

Yüklemi geniş zaman ifade eden isim cümlelerinde zaman bildiren bir ek yoktur. Bu cümlelerde yüklem ek-fiilin bildirme ifadesini taşıyan kiplerini alır.

Taranan metinlerden elde edilen yüklemi şimdiki-geniş zamanla kurulan isim cümleleri şunlardır:

- Минем ни дип жавап бирүемдә синең ни эшең бар. (MG, SE; s. 65)
Minəm ni dip cavap birüvəmdə sinəñ ni eşəñ bar.
“Benim vereceğim cevapla senin ne işin var.”
- Ансыз да безнең эш күп. (MG, SE; s. 152)
Ansız da bəznəñ eş küp.
“Onsuz da bizim işimiz çok.”
- Аларның да мондагы тормыш хәлләре шуннан күңелле түгел.
(MG, SE; s. 401)
Alarñıñ da mındağı tırmiş hällerə şunnan küñellä tügəl.
“Onlar’ın da buradaki hayat şartları bundan iyi değil.”

- Бигрэк тә радио аша ишетелгән, музыка белән бергә яңгыраган сүз!
(MV, İY; s. 100)
Bigrek te radio aşa işetēlgen, muzıka bēlen bēрге yaңgırağan süz!
“Daha çok radyodan duyulan, müzik ile birlikte akseden sözdür!”

- Әйе, армия тормышында монысы иң мөһиме! (MV, İY; s. 245)
Eyē, армиya тұрмıшында мўнысы иң мўһимē!
“Evet, ordu hayatında bu en mühimdir!”

- Ул тирән бер мәгънәгә ия сыман. (MV, İY; s. 438)
Ul tiren bēр meгnege iye siman.
“O, derin bir manaya sahip gibidir.”

- Хәкимжан: Үз авылыбызның бер байгура кызы. (КТ, SE; s. 74)
Ҳекимжан: Үз авылыбызның бēр байгुरa қızı.
“Hekimcan: Bizim köyümüzün bir zengin kızıdır.”

- Рамазан: Чәйдән соң музыка, музыкадан соң аш. (КТ, SE; s. 133)
Ramazan: Çeyden sūñ muzıka, muzıkadаn sūñ aş...
“Ramazan: Çaydan sonra müzik, müzikten sonra yemek.”

- Сәхипгәрәй: Шәһәр сугышында тупларның кирәкләре юк. (КТ, SE; s. 276)
Şehipgerey: Şeher sugıшында tuplarınың kireklerē yuk.
“Sehipgerey: Şehir savaşında toplara ihtiyaç yok.”

- Падишаһ карады, күрдә: ул сахра бер башыннан икенче башынача бөтенләй баг булып, эчендә сулар агып, төрле жимешләр пешеп, төрле чәчәкләр атып, тутый, вә былбыл, вә сандугачлар нәгъмәләр тезеп сайрап торыр; оҗмах охшашлы бер жирдер. (KN, SE; s. 17)
Padişah қарады, күрдē: ul sahra bēр başыnnan ikēnçē başına бүтēnley baғ bulıp, ēçēnde sular aғıp, түрлē cimēşler пēşēп, түрлē çеçекler atıp, tutы, ve bilbil, ve sandugaçlar negmeler tēzēп sayrap тұрır; ўсмаһ ўһшаşlı бēр cirdēr.
“Padişah baktı, gördü: o sahra, bir başından bir başına kadar baғ olup içinde suların aktığı, çeşitli meyvelerin olgunlaştığı, tutı ve bülbüllerin nağmeler dizip öttüğü cennete benzer bir yerdir.”

- Ул сүзнә мин сөйләдем, миңа күбрәк кирәк. (KN, SE; s. 166)
Ul süzně min süyleděm, miña kübrek kirek.
 “O sözü ben söyledim, bana daha çok gerek.”

- Бу адәм һәр фәнгә маһир вә һәр эшкә каһир бер хәким зур фәнүндәр.
 (KN, SE; s. 255)
Bu adem her fenge mahir ve her eşke kadir bër hekim zur fñnündër.
 “Bu insan her ilime mahir ve her işe kadir bir hekim, büyük bir ilim adamıdır.”

- Егермегә яқын пулясы бар. (Gİb, SE; s. 336)
Yigěrměge yaқın pulyası bar.
 “Yirmiye yakın mermisi var.”

- Хәзәр тавышында да элекке сафлык юк. Алай музыкалы да түгел.
 (Gİb, SE; s. 344)
Hezër tavişında da әlökkě saflıқ yuқ. Alay muzıқalı da tügěl.
 “Şimdi sesinde de baştaki saflık yok. Öyle ritmik de değil.”

- Ул турыда киңәш кылырлык башка адәм юк. (Gİb, SE; s. 459)
Ul turıda kiñeş қılıрlıқ başқа adem yuқ.
 “O konuda danışacağı başka biri yok.”

- Бик дәрәс сүзләр. (Gİb, MHİ; s. 32)
Bik dūrēs süzler.
 “Çok doğru sözlerdir.”

- Шуна күрә хәзәр гыйльми китапханәләрдә бу «Сайланма әсәрләр»нең бары икенче һәм өченче томнары гына бар. (Gİb, MHİ; s. 342)
Şuна küre hezër gıylmi kitapһanelerde bu «Saylanma eserler»něj barı ikәнçě hem üçәнçě tomnarı gına bar.
 “Buna göre şimdi ilmî kütüphanelerde bu «Seçkin Eserler»in hepsinin ikinci ve üçüncü ciltleri de var.”

- Дөнья булгач, тумыш бар, үлмеш бар, картларны соңгы юлга озату, балаларга ата-баба рухын сеңдерү, сабыйларны тормыш итәргә өйрәтү вазифасы бар. (Gİb, MHİ; s. 477)

Dünya bulgaç, tumış bar, ülmüş bar, kartlarnı sünğı yulğa üzatuv, balalargä ata-baba ruhin sëndëriiv, sabıylarnı türmiş iterge üyretüv vazıfası bar.

“Dünya’da, doğum var, ölüm var, yaşlıları son yolculuğuna uğurlamak, çocuklara atalarının ruhunu yâd etmek, sabilere de hayat mücadelesini öğretme vazifesi var.”

- Мин үзем хөррият пәрвәр кеше. (FE, SE; s. 90)

Min üzëm hürriyet perver kışë.

“Ben kendim hürriyetperver kişiyim.”

- Ак ефәк флер шикелле үтә күрсәтә торган болыт. (FE, SE; s. 214)

Ak yifek flër şikëllë üte kürsete тұrgan bülit.

“Beyaz ipekten fular gibi saydam bir buluttur.”

- Туфаннар, зилзиләләр, күк күкрәүләр, яшен яшьнәүләр белән үткәрелгән яшьлектән соң мин һәр нәрсәләрдән артык, гөл чәчәкләр исендәге тынычлыкка мохтаж. (FE, SE; s. 355)

Tufannar, zilzileler, kük kükrevler, yeşën yeşnevler bëlen ütkerëlgen yeşlëkten sün min her nerselerden artıq, gül çeçekler isëndegë tınıçlıqқа mühtac.

“Tufanlar, zelzeleler, gök gürültüleri, şimşek çakmalarıyla tüketilen gençliğimden sonra ben, her şeyden daha fazla güllerin kokusundaki rahatlığa muhtacım.”

- Тыйб гыйлеменчә мәгълүм: кешенең тәнендәге канының куелыгы вә сыеклыгы, вә ул канның агуы елның фасыллары берлән бик зур мөнәсәбәте бар. (Gİs, Z; s. 210)

Tıyb gıylëmëñçe meglüm: kışëñëñ tenëndegë kanınıñ kuyılığı ve sıyıklığı, ve ul kannıñ ağuvı yılınıñ fasılları bërlen bik zur münesebetë bar.

“Tıp ilimince malûmdur: İnsanın bedenindeki kanın koyuluğu, sıvılığı ve akışkanlığıyla mevsimlerin arasında çok büyük bir ilişki vardır.”

- Дүрт ел менә инде авылына кайтканы юк. (Gİs, Z; s. 340)
Dürt yıl mēne indē avılına kaytkanı yuq.
“Dört yıldır köyüne döndüğü yok.”

- Көне көн түгел, төне төн түгел. (Gİs, Z; s. 543)
Künē kūn tügēl, tūnē tūn tügēl.
“Günü gün değil, gecesi gece değil.”

- Боларны мин сораштым, һичбер сәяси ягы юк. (Gİs, E; s. 49)
Būlarnı min sūraštım, hiçbēr seyasi yağı yuq.
“Bunları ben soruşturdum, hiçbir siyasî tarafları yok.”

- Минем кымыз исенә ул кадәр исем китми, әмма Казаныбызның кызыл алмасының исе — бөтен дөньяда андый ис юктыр. (Gİs, E; s. 222)
Minēm kıımız isēne ul qader isēm kitmi, emma Qazanıbiznıñ kızıl almasıñ isē — bütēn dūnyada andıy is yuqtır.
“Benim kıımızın kokusuna çok fazla içim gitmiyor, ama Kazanımız’ın kıızıl elmasıñın kokusuna gelince dūnyanın hiçbir yerinde onun gibi bir koku yoktur.”

- Каршымызда кара йөрәк—урис, дин дошманы, илдошманы, дәүләтемез, байрагымызның дошманы. (Gİs, E; s. 442)
Qarşımızda qara yŭrek — urıs, din dūşmanı, il dūşmanı, devletēmēz, bayrağıımızñıñ dūşmanı.
“Qarşımızda kara kalpli Rus; din dūşmanı, vatan dūşmanı, devletimizin ve bayrağıımızın dūşmanı.”

SONUÇ VE BULGULAR

“Tatar Türkçesinde İsim Cümlesi” konulu tezimizde cümle, cümlenin özellikleri ve cümlenin öğelerine değinildikten sonra Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesi gramerlerindeki isim cümlesi konusundaki yaklaşımlar izah edilmiştir. Daha sonra “İnceleme” kısmına geçilerek isim cümlesi konusu yüklem türüne, cümlenin bağlanma şekillerine, yüklem yerine, anlamına ve zamanına göre tasniflendirilmiştir.

Roman, hikâye, anı, deneme, makale vb. pek çok türü içerisinde barındıran eserler taranmış, isim cümlelerinin farklı yazarlarda ve farklı türdeki eserlerde çok fazla kullanıldığı görülmüştür.

Çalışmada tespit edilenler:

1. Tatar Türkçesi ile yazılmış dokuz edebî eserin taranması neticesinde yüklem isminin türüne göre 3704, cümlenin bağlanma şekillerine göre 540, yüklem isminin yerine göre 4496, anlamına göre 6268 ve zamanına göre 5251 isim cümlesi tespit edilmiştir.
2. Yüklem isminin türüne göre isim cümlelerinde yüklemi asıl isim olan kelimelerle oluşan 2590, isim soylu kelime gruplarından ise 1050 isim cümlesi; cümlenin bağlanma şekillerine göre isim cümlelerinde bağlama edatları ile bağlanan 321, ortak cümle öğeleri ile kurulan 111, ortak kip/şahıs ekleri ile 83 ve anlam ilişkisi ile kurulan 25; yüklem yerine göre isim cümlelerinde kurallı (düz) 4389, devrik yapılı 117; anlamlarına göre isim cümlelerinde olumlu 3562, olumsuz 1638 ve soru yoluyla kurulan 1068; zamanlarına göre isim cümlelerinde de görülen geçmiş zaman ile 1046, öğrenilen geçmiş zaman ile 141 ve şimdiki-geniş zaman ile kurulan 4064 isim cümlesine ulaşılmıştır.
3. Tatar Türkçesinde isim cümleleri bir sustavlı (iki temel öğeden yani özne ve yüklemden en az birinin cümlede bulunması şartıyla) ve iki sustavlı (iki temel öğeden yani özne ve yüklemden her ikisinin de cümlede bulunması şartıyla) cümlelerden meydana gelir. Ancak taranan eserlerden hareketle Tatar Türkçesinde iki temel öğenin bir arada bulunduğu yapıların daha çok kullanıldığı tespit edilmiş ve bu yönüyle Tatar Türkçesinin Türkiye Türkçesiyle paralelik gösterdiği görülmüştür:

Bũlarnıñ hemmesě ũnde buluvına ısanuvı kıyın. “Bunların hepsinin gerçek olduğuna inanmak güçtür.” (MV, İY; s. 278).

4. Türkiye Türkçesinde isim cümlelerinde zarf ve bulunma hâli ekli yer tamlayıcıları çok fazla kullanılmaktadır. Tatar Türkçesinde yer tamlayıcıları zarf başlığı altında incelenmektedir. Taranan metinlere bakıldığında isim cümlelerinde zarf ve zarfın içerisinde yer alan bulunma hâli ekli yer tamlayıcılarının da Türkiye Türkçesinde olduğu gibi sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir: *Běz anıñ bėlen tanışkanda, ul yalgız idě.* “Biz onunla tanıştığımızda o, yalnızdı.” (zarf) (Gİb, MİH; s. 311). *Anda konfet alırga kilgen balalar da, zurrağ yigětler de bar.* “Orada şekerleme almaya gelen çocuklar da, koca koca yiğitler de var.” (bulunma hâli ekli yer tamlayıcısı) (Gİb, SE; s. 109).
5. Tatar Türkçesinde zarf tümleci sonda olan devrik yapılı isim cümlelerinde en çok kullanılan zarflar zaman zarflarıdır. Bu zaman zarflarından da sıklıkla kullanılanı *indě (şimdi)* zarfı olmuştur: *Ul kamaş şikėllě nēcke, turı barmaqlarındağı yűžėklerėnėñ hesabı da yuk indě.* “O kamaş gibi ince, düzgün parmaklarındaki yüzüklerin hesabı da yok şimdi.” (KT, SE; s. 15).
6. Yapısında yönelme ve uzaklaşma hâli ekli yer tamlayıcıları bulunan isim cümlelerinin seyrek bulunması bakımından Tatar Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde paralellik görülür: *Ūçarğa dertėm bar da, dermanım yuk...* “Uçmaya derdim var da, dermanım yok.” (yönelme hâli ekli yer tamlayıcısı) (MG, SE; s. 520). *Anıñ gıylmė bėzėm siğėrėmėzden de ũstėnděr.* “Onun ilmi bizim sihrimizden de üstündür.” (uzaklaşma hâli ekli yer tamlayıcısı) (KN, SE; s. 298).
7. Taranan eserlerden hareketle Tatar Türkçesinde isim cümlelerinde nesnenin bulunmadığı tespit edilmiştir.
8. Yapısında bulunma hâli ekli yer tamlayıcısı bulunan isim cümlelerinde öznenin genellikle yüklem önünde bulunması bakımından Türkiye Türkçesinde ve Tatar Türkçesinde paralellik görülür: *Bu kayğıda letafet te yuk, gűzellėk te yuk, műñ da*

yuk, şigriyet te yuk. “Bu endişede letafet de yok, güzellik de yok, sıkıntı da yok, şiiiriyet de yok.” (FE, SE; s. 232).

9. Türkiye Türkçesinde şimdiki-geiş zaman ile çekimlenen birinci, ikinci ve üçüncü şahıslarda genellikle şahsın zamiri kullanılmaz: *Öğrenciyim, Çalışkansın, Yaramazdır.* vb. Ancak Tatar Türkçesinde şimdiki-geiş zaman ile çekimlenen isim cümlelerinde bu şahısların zamirleri mutlaka kullanılır: *Min sevdeger.* “Ben tacir(im).”, *Sin ukıtuvcı* “Sen öğretmen(sin).”, *Ul eşçë.* “O işçi(dir).” (Gİs, E; s. 242).
10. Tatar Türkçesinde isim cümlelerinde teklik 3. şahıs ekine göre yüklem eki olarak zamirin de kullanılması eğilimi vardır. Tatar Türkçesinde isimlerde yüklem eki olarak *ul* “o” şahıs zamiri görülür: *Tat. Hesen yazuşı ul.* “Hesen yazardır.” (Serebrennikov, B. A. ve Gadjeva, 2011: 228). Taranan eserlerde isim cümlelerinde bu kullanım özelliğine sahip cümlelere de rastlanmıştır: *Pantürkizm, urıs panslavizmine karşı tabiğıy revëşte tuğan bër seyesi ağım ul.* “Pantürkizm, Rus panslavizmine karşı ortaya çıkan siyasi bir akımdır.” (MG, SE; s. 419).
11. Bar (var) ve yuk (yok) isimlerinin yüklem olduğu cümlelerin Tatar Türkçesinde en çok kullanılan isim cümleleri olduğu görülmüştür.

Çizelge 2. Cümlelerin Bağlanma Şekillerine Göre İsim Cümlelerinin Metinlere Göre Dağılımı

CÜMLELERİN BAĞLANMA ŞEKİLLERİNE GÖRE İSİM CÜMLELERİ	Saylanma Eserler Mehmut Galev (576 s)	İdil yarı Mansur Veliev (561 s)	Saylanma Eserler Kerim Tinçurin (496 s)	Saylanma Eserler Kayum Nasıyri (368 s)	Saylanma Eserler Galimcan İbrahimov (543 s)	Mekaleler, İstelik- Hatireler Galimcan İbrahimov (544 s)	Saylanma Eserler Fatih Emirhan (399 s)	Zindan Gayaz İshakiy (671 s)	Eserler Gayaz İshakiy (599 s)
Bağlama Edatları İle Bağlanan İsim Cümleleri	43	32	56	37	25	19	33	28	48
Ortak Cümle Öğeleri İle Bağlanan İsim Cümleleri	12	17	13	4	20	6	6	12	21
Ortak Kıp / Şahıs Ekleri İle Bağlanan İsim Cümleleri	3	4	6	1	17	8	1	14	29
Anlam İlişkisi İle Bağlanan İsim Cümleleri	-	-	-	2	3	1	1	3	15

Çizelge 3. Yüklem Yeri Göre İsim Cümlelerinin Metinlere Göre Dağılımı:

YÜKLEMİN YERİNE GÖRE İSİM CÜMLELERİ	Saylanma Eserler Mehmut Galev (576 s)	İdil yarı Mansur Veliev (561 s)	Saylanma Eserler Kerim Tinçurin (496 s)	Saylanma Eserler Kayum Nasıyri (368 s)	Saylanma Eserler Galimcan İbrahimov (543 s)	Mekaleler, İstelik- Hatireler Galimcan İbrahimov (544 s)	Saylanma Eserler Fatih Emirhan (399 s)	Zindan Gayaz İshakiy (671 s)	Eserler Gayaz İshakiy (599 s)
Kurallı (Düz) İsim Cümleleri	355	610	659	407	476	588	280	361	653
Devrik İsim Cümleleri	6	66	-	-	1	15	1	3	15

Çizelge 4. Anlamlarına Göre İsim Cümlelerinin Metinlere Göre Dağılımı

ANLAMLARINA GÖRE İSİM CÜMLELERİ	Saylanma Eserler Mehmut Galev (576 s)	İdil yarı Mansur Veliev (561 s)	Saylanma Eserler Kerim Tinçurin (496 s)	Saylanma Eserler Kayum Nasyri (368 s)	Saylanma Eserler Galimcan İbrahimov (543 s)	Mekaleler, İstelik- Hatireler Galimcan İbrahimov (544 s)	Saylanma Eserler Fatih Emirhan (399 s)	Zindan Gayaz İshakiy (671 s)	Eserler Gayaz İshakiy (599 s)
Olumlu İsim Cümleleri	267	543	478	315	364	455	251	295	594
Olumsuz İsim Cümleleri	140	229	236	132	127	162	73	201	338
Soru Yoluyla Kurulan İsim Cümleleri	80	71	199	75	191	45	34	141	232

Çizelge 5. Zamanlarına Göre İsim Cümlelerinin Metinlere Göre Dağılımı

ZAMANLARINA GÖRE İSİM CÜMLELERİ	Saylanma Eserler Mehmut Galev (576 s)	İdil yarı Mansur Veliev (561 s)	Saylanma Eserler Kerim Tinçurin (496 s)	Saylanma Eserler Kayum Nasyri (368 s)	Saylanma Eserler Galimcan İbrahimov (543 s)	Mekaleler, İstelik- Hatireler Galimcan İbrahimov (544 s)	Saylanma Eserler Fatih Emirhan (399 s)	Zindan Gayaz İshakiy (671 s)	Eserler Gayaz İshakiy (599 s)
Yüklemi Görülen Geçmiş Zamanla Kurulan İsim Cümleleri	116	192	34	169	72	224	77	84	78
Yüklemi Öğrenilen Geçmiş Zamanla Kurulan İsim Cümleleri	6	24	19	13	30	17	13	9	10
Yüklemi Şimdiki-Geniş Zamanla Kurulan İsim Cümleleri	418	546	595	347	373	446	239	463	637

KAYNAKLAR

- Atabay, N., Özel, S., Çam, A. (2003). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi* (İkinci Baskı). İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri* (Sekizinci Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (1982). *Türkçe Dilbilgisi* (İkinci Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Bilgin, M. (2006). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz* (İkinci Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Delice, H. İ. (2012). *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Kitabevi.
- Dizdaroğlu, H. (1976). *Tümcebilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Emirhan, F. (2002). *Saylanma Eserler*. Kazan: Tataristan Respublikası «Hetir» Neşriyatı.
- Emre, A. C. (1954). Türkçede Cümle: I. Ünlemden Cümleye, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 105-180.
- Emre, A. C. (1955). Türkçede Cümle: II. İsim Cümlesi, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 23-58.
- Ercilasun, A. B. (Editör). (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 686-735.
- Ergin, M. (2005). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Erkul, R. (2007). *Cümle ve Metin Bilgisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Galev, M. (2002). *Saylanma Eserler*. Kazan: Tataristan Respublikası «Hetir» Neşriyatı.
- Ganiyev, F., Ahmetyanov, R., Açıkgöz, H. (1997). *Tatarca-Türkçe Sözlük*. Kazan: İnsan Yayınevi.
- Gencan, T. N. (1980). *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (1998). *Türkçe El Kitabı*. Kayseri: Kıvılcım Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Meb Yayınları.
- İbrahimov, G. (2002). *Saylanma Eserler*. Kazan: Tataristan Respublikası «Hetir» Neşriyatı.
- İbrahimov, G. (2007). *Mekaleler, İstelik-Hatireler*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- İshakıy, G. (1991). *Zindan*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- İshakıy, G. (2009). *Eserler*. Kazan: Tataristan Fenler Akademisi Galimcan İbrahimov İsimindeki Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü.

- Kahraman, T. (2001). *Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*. Ankara: Dumat Basımevi.
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2007). *Türkçede Söz Dizimi (On İkinci Baskı)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaörs, M. M. (1993). *Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, M.A. (2010). *Tarık Buğra'nın "Küçük Ağa" Adlı Romanındaki İsim Cümleleri ve Bu Cümlelerin Türkçe Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Akartürk KARAHAN, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 235 sayfa.
- Kerimoğlu, C. (2006). Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesi Arasındaki Söz Dizimi Farklılıkları Üzerine, *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, V-2: 383-400.
- Korkmaz, Z. (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kurbatov, H. R. (2002). *Süz sengatë: Tatar tëlñeň lingvistik stilistikası hem poetikası*. Kazan: Megarif Neşriyatı.
- Nasıryi, K.(2003). *Saylanma Eserler*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Nebiullina, G. E. (2009). *Gadi Cümle Sintaksısı (Teoriya, küniğüler, testlar, metodik kürsetmeler)*. Kazan: KDV Neşriyatı.
- Öner, M. (2007). "Tatar Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları, 679-748.
- Öner, M. (2009). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK.
- Öner, M. (2011). *Türkçe Yazıları*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Özkan, M., Sevinçli, V. (2013). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi (Kelime Çözümlemeli) (Beşinci Baskı)*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Serebrennikov, B. A., Gadjeiva, N. Z. (2011). *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Selimov, H. H. (2005). *Tël Gıylëmë Tërminnarı Süzlëğë*. Kazan: Tatar Kitap Neşriyatı.
- Tinçurin, K. (2003). *Saylanma Eserler*. Kazan: Tataristan Respublikası «Hetir» Neşriyatı.
- Validov, C. C. (2007). *Saylanma Hizmetler*. Kazan: Megarif Neşriyatı.
- Veliev, M. (2007). *İdil Yarı*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Zekiyev, M. Z., Safiullina, F.S., İbrahimov, S. M., Zinnetullina, K. Z. (2007). *Rus hem Tatar Tëllerñeň Çağıştırma Sintaksısı*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Alp Eren DEMİRKAYA
 Uyuğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri : 04.01.1986 Rize
 Medeni hali : Bekâr
 Telefon : 03782275140
 Faks : 03782275230
 e-mail : ademirkaya@bartin.edu.tr

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi / Çağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalı	Devam ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi / Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları	2010
Lise	Akçaabat Anadolu Lisesi	2004

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2013 (devam ediyor)	Bartın Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

Yayımlar

-

Hobiler

Avcılık, Yüzme, Basketbol

GAZİ GELECEKTİR..

«Geringe...»

